

Ekonomiskt bistånd

Handbok för socialtjänsten

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

ISBN 978-91-7555-130-2
Artikelnummer 2013-12-31

Publicerad www.socialstyrelsen.se, decemer 2013

Förord

Denna handbok ersätter 2003 års handbok om ekonomiskt bistånd och är uppdaterad med hänsyn till nya rättsfall och JO-beslut och ändringar i lagstiftning. Materialet är något annorlunda disponerat än tidigare för att tydligare följa ett ärendes gång.

Syftet är oförändrat, det vill säga att förtydliga lagstiftningen och underlätta den praktiska tillämpningen av socialtjänstlagen för dem som arbetar med ekonomiskt bistånd. Handboken vänder sig i första hand till handläggare och beslutsfattare inom socialtjänsten. Förutom vad som sägs i Socialstyrelsens allmänna råd innehåller handboken inga nya rekommendationer. Utdragen ur de allmänna råden är markerade i texten.

Socialstyrelsens allmänna råd utgör *generella* rekommendationer om tillämpningen av en lag och anger hur någon kan eller bör handla i en viss situation. Information i form av hänvisningar till propositioner och andra förarbeten eller till rättsfall, JO-beslut etc. finns i Socialstyrelsens handböcker.

Utredarna *Kristina Eriksson (projektledare), Ingrid Jonasson, Marita Minnell* och juristen *Clara Henley* har arbetat med handboken. Avsnittet Personer som vistas i Sverige på EG-rättslig grund har granskats av vetenskapliga rådet *Lotta Vahlne Westerhäll*.

Erik Höglund
Avdelningschef
Avdelningen för regler och tillstånd

Läsanvisning och förkortningar

Handbokens två första kapitel tar kortfattat upp socialtjänstens uppgift, några grundläggande perspektiv, rätten till bistånd och några viktiga utgångspunkter vid biståndsbedömning. Resten av handboken beskriver olika delar av handläggningen av en ansökan om ekonomiskt bistånd. I slutet av varje kapitel finns en lista över källor.

Allmänna råd är färgmarkerade i texten. I allmänna råd används benämningarna socialnämnden eller nämnden då denna är ansvarig för kommunens verksamhet inom socialtjänsten. De används även ibland i handboken när texten handlar om det övergripande ansvaret och handlandet. När texten syftar på den praktiska verksamheten används oftast socialtjänsten.

Benämningarna den enskilde och den biståndssökande används båda i handboken. Den enskilde är ett mer allmänt begrepp och den biståndssökande anknyter mera till en ansökan om ekonomiskt bistånd. I detta sammanhang är de dock oftast synonyma och i handboken används de ofta som sådana.

Handboken har tre bilagor. De är allmänna råden i sin helhet (1), sammanställningar av rättsfall (2) och beslut av JO (3) som nämns i texten.

Följande förkortningar förekommer i handboken:

AGS	Avtalsgruppsjukförsäkring
AMF	Arbetsmarknadsförsäkringar
AR	Allmänna råd
CSN	Centrala studiestödsnämnden
CSNFS	Centrala studiestödsnämndens författningssamling
DVFS	Domstolsverkets författningssamling
FB	Föräldrabalken
FL	Förvaltningslagen
FKFS	Försäkringskassans författningssamling
FKAR	Försäkringskassans allmänna råd
FPL	Förvaltningsprocesslagen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen
ITP	Individuell tjänstepension
JO	Justitieombudsmannen
KL	Kommunallagen
KVFS	Kriminalvårdsverkets författningssamling
LMA	Lagen om mottagande av asylsökande m.fl.
LSS	Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade
LVM	Lag om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv

OSL	Offentlighets- och sekretesslagen
Prop.	Regeringens proposition
RFFS	Riksförsäkringsverkets författningssamling
RPSFS	Rikspolisstyrelsens författningssamling
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
Skoll	Skollagen
SFB	Socialförsäkringsbalken
SoL	Socialtjänstlagen
SoF	Socialtjänstförordningen
SoS	Socialstyrelsen
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottets betänkande
UB	Utsökningsbalken
UtlL	Utlänningslagen
ÄktB	Äktenskapsbalken
ÄB	Ärvdabalken

Innehåll

Förord	3
Läsanvisning och förkortningar	5
Inledning.....	11
Källor	12
Socialtjänstens uppgift	13
Socialtjänstlagens mål och intentioner.....	13
Grundläggande principer	13
Helhetssyn	13
Frivillighet och självbestämmande	14
God kvalitet.....	15
Lex Sarah.....	16
Samverkan mellan myndigheter.....	17
Två uppdrag – självförsörjning och försörjning.....	18
Källor	19
Rätten till bistånd	20
4 kap. 1 § SoL	20
4 kap. 2 § SoL	21
Viktiga utgångspunkter vid biståndsbedömning.....	21
Skälig levnadsnivå.....	21
Individuell behovsbedömning	22
Hänsyn till barns bästa.....	23
Hänsyn till personer som utsätts för våld eller andra övergrepp.....	25
Källor	27
Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar	28
Kommunens yttersta ansvar	28
Gränsdragning mot annan lagstiftning och andra huvudmän.....	28
Kommunens ansvar för asylsökande.....	28
Kommunens ansvar för personer som deltar i statligt etableringsprogram.....	29
Gränsen mot hälso- och sjukvård och kriminalvård.....	30
Förmåner under föräldraledighet	31
Ansvarsfördelningen mellan kommunerna	31
Vistelsekommunens ansvar	32
Bosättningskommunens ansvar	33
Placeringskommunens sammanhållna ansvar.....	35

Personer som utsätts för våld eller andra övergrepp.....	36
Folkbokföringskommunens ansvar.....	37
Överflyttning av ärenden.....	38
Personer som vistas i Sverige på EG-rättslig grund	38
Nordiska medborgare.....	43
Källor	45
Försörjningsstöd	48
Behov som tillgodoses genom försörjningsstöd.....	48
Riksnormen	48
Några utgångspunkter vid bedömningen.....	50
Medlemmar i hushållet	50
Särskilda skäl till att beräkna kostnader till en högre eller lägre nivå ..	52
Kommunala normer med bredare schabloner eller högre nivå	54
Skäliga kostnader utanför riksnormen	54
Boende	55
Hushållsel.....	64
Arbetsresor.....	64
Hemförsäkring.....	65
Medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa.....	65
Källor	66
Livsföring i övrigt.....	68
Behov som kan avse livsföringen i övrigt	69
Kortvarigt och långvarigt biståndsbehov.....	69
Kostnader för hälso- och sjukvård.....	70
Avgift för sjukhusvård	71
Tandvård	71
Glasögon	72
Hemutrustning.....	73
Underhåll eller komplettering av befintlig hemutrustning.....	73
Hemutrustning vid bosättning.....	74
Val av inköpsställe	75
Flyttkostnader.....	75
Spädbarnsutrustning.....	75
Umgängesresor.....	76
Avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter ..	77
Rekreation	78
Begravningskostnader.....	79
Skulder	82

Källor	83
Prövning av behovet av bistånd	85
Prövning av om behovet kan tillgodoses genom arbete	86
Kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande	87
Lämpligt arbete	89
Samverkan med Arbetsförmedlingen	90
Kravet att delta i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet	90
Arbetsmarknadspolitiska program	92
Prövning av om behovet kan tillgodoses genom egna tillgångar	93
Faktiska tillgångar	93
Lätt realiserbara tillgångar	94
Andra realiserbara tillgångar	95
Bostad som har ett ekonomiskt värde	96
Genom nedsättning av kommunala avgifter m.m.	97
Genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar	98
Genom andra personers inkomster och tillgångar	98
Genom studiestödsformer	102
Källor	103
Handläggningsprocessen	106
Information om verksamheten	106
Information vid en förfrågan	107
När behövs en tolk?	107
Socialtjänstens dokumentation	108
Dokumentationens syfte	108
Socialtjänstens dokumentationsskyldighet	108
Ansökan om bistånd	109
Utredningens innehåll och omfattning	111
Utredning av den enskildes ekonomiska situation	111
Utredning av den enskildes möjligheter till självförsörjning	112
Sekreter och samråd	113
Samrådsgrupper	115
Socialnämndens skyldighet att lämna uppgifter i vissa fall	115
Kontroller	116
Socialtjänstens rätt att hämta in uppgifter från andra myndigheter	117
Kontroll genom hembesök	117
Vissa beräkningsgrunder	119

Jobbstimulans – särskild beräkningsgrund enligt 4 kap. 1 b § SoL.....	120
Beräkning av inkomster.....	120
Inkomstperiod och beräkningsperiod.....	123
Uppdelning av riksnormen i dagsbelopp.....	125
Studering.....	125
Underlag för beslut.....	125
Delaktighet i utredningen och rätten att yttra sig över den	126
Beslut.....	128
Förvaltningsbeslut.....	129
Motivering av beslut	129
Beslut med förbehåll.....	130
Underrättelse om beslut.....	130
Utbetalning.....	131
Källor	132
Överklagande.....	135
Överklagande enligt förvaltningslagen.....	135
Rättelse och omprövning av beslut	135
Överklagandets utformning och rättidsprövning.....	137
Överlämnande till högre instans.....	138
Laglighetsprövning enligt kommunallagen	139
Inhibition m.m.	139
Källor	141
Återbetalning	142
Återkrav enligt socialtjänstlagen.....	142
Återkrav av bistånd som betalats ut på felaktiga grunder	142
Bidragsbrott.....	143
Återkrav av bistånd som förskott på förmån eller ersättning m.m....	143
Återkrav av bistånd som getts under villkor om återbetalning.....	144
Talan hos förvaltningsrätten	144
Fullmakt	145
Retroaktiva förmåner enligt socialförsäkringsbalken	145
Källor	147
Bilaga 1 SOSFS 2013:1	148
Bilaga 2 Rättsfall.....	165
Bilaga 3 JO-beslut	194

Inledning

Ekonomiskt bistånd, även kallat socialbidrag, är välfärdssystemens yttersta skyddsnät. Det ska vara ett komplement till samhällets generella system och ge hjälp när de generella systemen är otillräckliga eller när ersättning inte kan beviljas. Biståndets uppgift är att träda in tillfälligtvis vid korta perioder av försörjningsproblem (proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen, s. 80–81).

Befolkningens behov av ekonomiskt bistånd beror både på strukturella och individuella faktorer, ofta i samverkan.

Strukturella faktorer är bland annat arbetslöshet och villkoren för arbetslöshetsersättning, socialförsäkringarnas konstruktion samt demografiska förhållanden som åldersfördelning, barnafödande och invandring. De svenska välfärdssystemen bygger i stor utsträckning på att ersättningarna ska kompensera ett inkomstbortfall vid till exempel arbetslöshet, sjukdom, ålderdom. Möjligheten att få ersättning har alltså att göra med nuvarande och tidigare prestationer på arbetsmarknaden. Denna starka koppling mellan förvärvsinkomster och ersättningsnivåer innebär att grupper som inte etablerat sig på arbetsmarknaden eller endast delvis etablerat sig, har ett betydligt sämre skydd än andra, bland annat vid arbetslöshet och sjukdom [1]. Behov av ekonomiskt bistånd beror till stor del på arbetslöshet, oftast på grund av att man saknar arbetslöshetsersättning [2, 3].

Individuella faktorer är bland annat ålder, familjesituation, låg utbildning, etnisk bakgrund, vistelsetid i Sverige, fysisk och psykisk ohälsa [4].

Behovet av ekonomiskt bistånd varierar över landet, både när man jämför länsvis och mellan olika typer av kommuner. Biståndsmottagandet och andelen som får ekonomiskt bistånd hela året är högre i storstäderna och de större städerna [5].

Behov av ekonomiskt bistånd är det vanligaste skälet till att människor kommer i kontakt med socialnämndens individ- och familjeomsorg.

Källor

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen

Referenser

1. Socialstyrelsen (2001): *Social rapport 2001* och (2006): *Social rapport 2006*
2. Socialstyrelsen (2011): *Statistik över försörjningshinder och ändamål med ekonomiskt bistånd 2010*
3. SOU 2011:11, bilaga 11: Långtidsutredningen 2011. Huvudbetänkande. Stockholm: Finansdepartementet
4. Socialstyrelsen (1999:5): Långvarigt socialbidragstagande under 1990-talet
5. Socialstyrelsens register över ekonomiskt bistånd, årsstatistik under 2000-talet

Socialtjänstens uppgift

Socialtjänstlagens mål och intentioner

De övergripande målen och grundläggande värderingarna för socialtjänstens samtliga verksamheter står i 1 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL. I denna inledande paragraf sägs att samhällets socialtjänst ska främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet på demokratins och solidaritetens grund. Vidare ska socialtjänsten inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser, under hänsynstagande till människors ansvar för sin och andras sociala situation. Verksamheten ska bygga på respekt för människors rätt till självbestämmande och integritet.

Den första socialtjänstlagen trädde i kraft 1982. Sedan dess har lagen reviderats vid flera tillfällen, men de grundläggande målsättningarna och värderingarna är oförändrade. Det gäller bland annat principerna om helhetssyn i det sociala arbetet och individens rätt till självbestämmande och inflytande. (Proposition 2000/01:80: Ny socialtjänst m.m., s. 86).

En viktig princip i SoL är att människor i första hand har ett eget ansvar för sitt liv. I lagens förarbeten framhålls särskilt att socialtjänsten inte får frånta enskilda deras ansvar i detta avseende. Socialtjänstens uppgift är att förstärka och komplettera människors egna resurser, och biståndet från socialtjänsten ska stärka den enskildes resurser att leva ett självständigt liv. Insatserna ska alltid utgå från den enskildes behov och livssituation och utformas så att den enskilde så snart som möjligt kan klara sin egen försörjning (prop. 1996/97:124, s. 62). Det är emellertid viktigt att understryka att kravet på att någon själv ska ta ansvar för sitt liv inte får drivas hur långt som helst, eftersom möjligheterna kan vara begränsade.

Grundläggande principer

Helhetssyn

Begreppet helhetssyn introducerades i samband med socialtjänstreformen i början av 1980-talet, och innebar ett uppbrott från den traditionella socialvårdens synsätt och metoder. Tidigare hade individ- och familjeomsorgen varit uppdelad i skilda områden som styrdes av olika lagar. I stället för en splittrad och ytlig symtombehandling skulle det sociala arbetet nu präglas av helhetssyn, och socialtjänsten skulle sträva efter samlade lösningar på enskilda människors eller gruppens totala situation.

Helhetssyn handlar i första hand om ett synsätt och innebär bland annat att se människor i hela deras livssammanhang och att beakta olika aspekter av deras liv. I lagens förarbeten betonas att människor inte bara ska ses i relation till den egna familjen utan i ett vidare socialt sammanhang, där boende och arbete är några av de viktigare faktorerna som behöver uppmärksammas

(proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten, s. 116 och 125). Frågor om ekonomiska behov ska inte ses isolerat från den enskildes livssituation i övrigt. Den nya lagen fick till stora delar karaktären av en målinriktad ramlag, för att ge socialtjänsten utrymme för insatser utifrån en helhetssyn.

Frivillighet och självbestämmande

Insatserna för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne, enligt 3 kap. 5 § SoL. Denna bestämmelse riktar sig i första hand till socialarbetarna, och den anger klart och tydligt att socialtjänsten inte får vidta insatser ”över huvudet” på den enskilde. Det framgår av lagens förarbeten (prop. 1979/80:1 s. 528) och av ett flertal domar i Regeringsrätten.

RÄTTSFALL

RÅ 1988 ref 137 Kostnad för boende i husvagn

HFD ansåg att en person skulle beviljas bistånd för kostnader för boende i husvagn. Den enskilde föredrog i detta fall att bo i husvagn framför andra alternativ. HFD hänvisade till 1 § tredje stycket SoL (numera 1 kap. 1 § SoL, SoS anm.) om att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet, och till 9 § (numera 3 kap. 5 §, SoS anm.) samma lag som säger att insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan etc.

RÅ 2004 ref 130 Val av bostadsort skulle respekteras

En familj avböjde ett erbjudande om bostad m.m. i en kommun i en annan del av landet och nekades därefter bistånd i form av bl.a. bostad i vistelsekommunen. Socialnämnden borde ha respekterat att familjen inte ville flytta till en annan del av landet, oavsett om erbjudandet om insatser i den andra kommunen uppfyllde kraven på skäligen levnadsnivå. HFD ansåg att vistelsekommunens vägran att sedan bevilja bistånd till familjens försörjning m.m. stred mot socialtjänstlagen.

RÅ 2009 ref 4 Rätt till bistånd till hyra för boende i kolonistuga

HFD ansåg att socialnämnden skulle bevilja den sökande bistånd till hyreskostnader för boende i kolonistuga. HFD ansåg inte att nämnden hade några skäl att vägra bistånd för att den sökande valt ett boende med betydligt enklare standard. Dessutom hade ett avslag resulterat i att sökande hade hamnat i en akut nödsituation.

För att principerna om frivillighet och självbestämmande inte ska bli tomma ord måste den enskilde vara delaktig i insatserna och få möjlighet att aktivt medverka i och påverka planeringen av sin egen framtid. Socialtjänstens uppgift är att *tillsammans* med den enskilde försöka hitta strategier för att förändra personens livssituation. Ytterst har den enskilde ansvaret för sitt eget liv och måste därför få förutsättningar för att handla och styra sin egen

tillvaro. Man kan säga att socialtjänsten ska sträva efter att hjälpa människor att så långt som möjligt få makt över sina egna liv.

I prop. 1996/97:124 betonades vikten av hur enskilda bemöts inom socialtjänsten:

En väsentlig del av de insatser som utförs inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg syftar till att stödja en förändring i den enskildes livssituation. Kärnan i det sociala arbetet är själva klientarbetet och då främst det som sker i mötet mellan socialarbetare och klient. En förtroendefull samverkan mellan den enskilde och socialtjänstens personal och respekten för den enskildes personliga integritet är därför av stor betydelse för kvaliteten. Det är väsentligt att socialtjänsten visar lyhördhet och inlevelseförmåga i den enskildes förhållanden samt att denne har insyn i och ett reellt inflytande över de insatser som ges (s. 52).

God kvalitet

De principer som hittills berörts i detta kapitel och som ska vara styrande i socialtjänstens arbete kan också beskrivas som kriterier på verksamhetens kvalitet. Socialtjänstens insatser ska vara av god kvalitet och utföras av personal med lämplig utbildning och erfarenhet, och socialtjänsten har en skyldighet att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra kvaliteten i verksamheten. Det står i 3 kap. 3 § SoL. Kvalitetsutveckling ska beaktas i alla delar av socialtjänstens verksamhet (prop. 1996/97:124 s. 51–59). Det gäller såväl organisationsstrukturen och arbetsprocessen som det uppnådda resultatet.

Till stöd för kvalitetsarbetet har Socialstyrelsen gett ut föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete i verksamhet enligt SoL, LSS, hälso- och sjukvårdslagen och tandvårdslagen (SOSFS 2011:9). De tar bland annat upp hur ett ledningssystem ska vara uppbyggt och hur verksamheten ska bedriva ett systematiskt förbättringsarbete.

Med stöd av ledningssystemet ska socialtjänsten planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten. Det ingår i arbetet att identifiera, beskriva och fastställa de processer, aktiviteter och rutiner i verksamheten som behövs för att säkra verksamhetens kvalitet. Föreskriften innehåller även regler om hur socialnämnden ska utöva egenkontroll och allmänna råd om vad egenkontrollen kan innefatta.

Arbetet med ekonomiskt bistånd domineras av att utreda och fatta beslut. En viktig del i att utveckla och förbättra kvaliteten är att identifiera, beskriva och fastställa de arbetsprocesser, aktiviteter och rutiner som hör ihop med exempelvis information, dokumentation, kontroller, beslut och kommunikation.

En förutsättning för god kvalitet är att kontinuerligt dokumentera, följa upp och utvärdera både verksamhetens innehåll och resultat. En uppföljning ska handla om hur verksamheten uppfyller lagens krav och intentioner, men också ta upp om insatserna leder till något mer bestående resultat för den enskilda individen.

Ett viktigt underlag i uppföljningen är hur verksamheten bedöms av den enskilde själv och andra berörda. Därför behöver verksamheten ha rutiner och metoder för att hantera klagomål och hämta in synpunkter från biståndsmottagare och andra intressenter. Förslag och klagomål från brukare är en viktig informationskälla för att kunna åtgärda brister och identifiera områden som kan behöva förbättras.

Ur den enskildes perspektiv kan god kvalitet till exempel vara att

- bli bemött med respekt
- få tillräcklig information för att kunna ta till vara sina rättigheter
- verksamheten är lättillgänglig
- både utredning och handläggning är snabb och effektiv
- verksamheten bedrivs rättssäkert
- det finns möjlighet att få byta handläggare
- verksamheten särskilt beaktar barnperspektivet.

Arbetet med ekonomiskt bistånd handlar även om att hjälpa människor att bli självförsörjande. I den delen av arbetet är det viktigt att ha arbetsprocesser, aktiviteter eller rutiner, till exempel utredningsmetodik och upprättade arbetsplaner som man följer upp.

I den enskildes perspektiv kan viktiga aspekter på god kvalitet då till exempel vara att

- det finns tillgång till insatser som syftar till egenförsörjning
- både hinder och resurser för egenförsörjning utreds
- insatserna utformas efter den enskildes behov och förmåga och så långt som möjligt i samråd.

Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting, SKL, tar tillsammans fram öppna jämförelser, bland annat för ekonomiskt bistånd. Öppna jämförelser är ett indikatorbaserat verktyg för analys, uppföljning och utveckling inom socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamheter på lokal, regional och nationell nivå. Syftet med öppna jämförelser är att främja en god kvalitet i verksamheten ur den enskildes perspektiv.

Inom socialtjänsten görs jämförelser inom fem kvalitetsområden som har sin utgångspunkt i SoL. Personal i socialnämndens verksamheter är en av huvudmålgrupperna för de öppna jämförelserna. Genom öppna jämförelser kan kommunerna få stöd i arbetet med att öka kvaliteten i sin verksamhet och få bättre kontroll på effektivitet och resultat.

Lex Sarah

Personal inom socialtjänsten är skyldiga att rapportera missförhållande eller påtaglig risk för missförhållande i verksamheten. Missförhållandet eller risken för missförhållande ska röra personer som får eller kan komma att få insats inom verksamheten. Det står i bestämmelsen om lex Sarah i 14 kap. 3 § SoL.

Ett missförhållande eller risken för ett missförhållande ska rapporteras till ansvariga för verksamheten, och ansvariga ska utreda det rapporterade och avhjälpa eller undanröja det. Om missförhållandet eller risken för ett missförhållande är allvarlig ska det anmälas till Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Socialstyrelsen har gett ut föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah (SOSFS 2011:5) som bland annat tar upp rapporteringsskyldigheten, utredningsförfarandet och rutiner för hur frågan ska hanteras.

När det gäller ekonomiskt bistånd är det viktigt att observera missförhållanden eller risk för missförhållanden när det gäller rättssäkerheten. Justitieombudsmannen (JO) har vid många tillfällen påpekat hur viktigt det är att en ansökan om bistånd alltid utmynnar i ett beslut, och att beslutet inte dröjer längre än nödvändigt. Det kan innebära en risk för missförhållanden om beslut och utbetalning dröjer trots att ansökningen har lämnats in i god tid. Följden kan bli svårigheter för den enskilde att till exempel betala hyran i tid, vilket kan medföra betalningsanmärkningar eller andra problem som gör att det blir svårt att byta bostaden. Även brister i bemötandet kan innebära ett missförhållande i verksamheten som ska rapporteras. Läs mer om rättssäkerhet i kapitel *Handläggningsprocessen*.

Samverkan mellan myndigheter

Om den enskilde behöver insatser från andra samhällsorgan också, ska socialnämnden samverka med dem, enligt 3 kap. 5 § SoL. Huvudregeln är att den enskilde måste ha gett sitt samtycke till samarbete och till informationsöverföring mellan socialnämnden och andra myndigheter.

Skyldigheten att samverka tas även upp i annan lagstiftning än socialtjänstlagen. Det står också i till exempel förvaltningslagen, kommunallagen, hälso- och sjukvårdslagen och socialförsäkringsbalken, SFB. Läs mer om samrådsgrupper i kapitel *Handläggningsprocessen*, avsnittet *Sekretess och samråd*.

Samverkan innebär att gemensamt arbeta för ett bestämt syfte och mål. Syftet med att samverka är att samordna insatser för enskilda som behöver ekonomiskt bistånd av olika skäl. Samverkan hör ihop med helhetssyn: att ha ett helhetsperspektiv på den enskildes situation förutsätter att socialnämnden samarbetar med andra på olika sätt.

Många personer som har en svag anknytning till arbetsmarknaden uppfyller inte alltid de villkor som gäller för att ha rätt till olika arbetsmarknadsersättningar. Ofta har individerna kontakt med flera myndigheter samtidigt. Regeringen har vid flera tillfällen uttalat att det är särskilt angeläget att arbeta med rehabilitering av personer i utsatta grupper samordnas bättre (prop. 1996/97:124 och proposition 2003/03:132 Finansiell samordning inom rehabiliteringsområdet).

Många människor med långvarig arbetslöshet, psykosociala problem eller andra hälsomässiga problem riskerar att hamna i en gråzon mellan myndigheter och de olika ersättnings- och vårdsystemen. Det beror på att deras problem ibland inte självklart faller inom någon viss myndighets ansvarsområde. Det finns då en risk att människor skickas runt mellan socialtjänsten, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och hälso- och sjukvården, vilket ofta resul-

terar i att insatserna blir både kortsiktiga och ineffektiva. För den enskilda individen kan det också vara mycket svårt att förstå en strikt arbets- och ansvarsfördelning mellan olika myndigheter.

Sedan 2004 kan Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, socialtjänsten och hälso- och sjukvården samverka inom rehabiliteringsområdet genom att bilda samordningsförbund. Det finns stöd för det i lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser, Finsam. Syftet är att individer som behöver samordnade insatser från flera myndigheter ska uppnå eller förbättra sin arbetsförmåga. Av en rapport från Statskontorets [1] framgår att erfarenheterna av Finsam-insatserna har varit mycket positiva för de enskilda individerna.

Samverkan i praktiken kan till exempel innebära att socialtjänst och arbetsförmedling – och i förekommande fall – försäkringskassa och primärvård, tillsammans träffar den enskilde regelbundet under en period. Efter en noggrann kartläggning och utredning utarbetar myndigheterna tillsammans med den enskilde en gemensam arbetsplan, som ska förändra situationen och leda till en så bra lösning som möjligt. En förutsättning för att samverkan ska fungera i praktiken är att myndigheterna inser att verksamheten är till för den enskilde, och att det kan finnas något att vinna på att samverka.[2]

Två uppdrag – självförsörjning och försörjning

Socialtjänstens bistånd ska, som tidigare nämnts, utformas så att det stärker den enskildes resurser att leva ett självständigt liv. Förarbetena till socialtjänstlagen (prop. 1979/80:1, bl.a. s. 186–187 och prop. 1996/97:124, bl.a. s. 62) betonar att socialtjänstens insatser måste utformas på ett sådant sätt att den enskilde så snart som möjligt kan klara sin egen försörjning. Insatserna ska inte bara syfta till att avhjälpa det aktuella behovet utan även underlätta för den enskilde att i framtiden själv klara sin försörjning och sin livsföring i övrigt. Socialtjänstens skyldighet att arbeta på detta sätt framgår också av 1 kap. 1 § och 4 kap. 1 § SoL.

Lagstiftaren har med andra ord gett socialtjänsten två uppdrag. Huvuduppgiften eller målet är att hjälpa den enskilde så att han eller hon kan klara sig utan ekonomiskt bistånd – hjälp till *självförsörjning*. I väntan på att detta blir möjligt har den enskilde rätt till ekonomiskt bistånd – hjälp med *försörjningen* – under vissa förutsättningar och efter en individuell behovsprövning. Socialtjänsten behöver därmed ha två fokus i kontakterna med den enskilde: dels den ekonomiska situationen, dels vilka insatser som behövs i övrigt. Om den enskildes behov av bistånd är tillfälligt räcker det naturligtvis med att utreda den ekonomiska situationen.

Det är viktigt att socialtjänsten utvecklar metoder som underlättar för den enskilde att göra något åt orsaken till sitt biståndsbehov. Människor som söker sig till socialtjänsten för att de inte klarar sin försörjning har rätt att få sådan hjälp att de på sikt kan klara sig utan ekonomiskt bistånd. Det kan till

exempel handla om hjälp att hitta arbete eller hjälp med hushållsekonomisk rådgivning.

Det är också viktigt att framhålla att självförsörjning inte alltid är det samma som försörjning genom arbete. Alla människor kan inte försörja sig genom förvärvsarbete. I sådana situationer måste socialtjänsten tillsammans med den enskilde försöka hitta andra och långsiktiga lösningar på försörjningsproblemen, till exempel via någon ersättning från socialförsäkringen. Socialtjänstens huvudsakliga uppgift är följaktligen att bidra till att hitta *långsiktiga* lösningar på människors försörjningsproblem.

Källor

RÄTTSFALL

RÅ 1988 ref. 137

RÅ 2004 ref. 130

RÅ 2009 ref. 4

FÖRFATTNINGAR

Lagen (2003:2010) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser

Socialförsäkringsbalken

Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten

Proposition 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen

Proposition 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m.

Proposition 2003/03:132 Finansiell samordning inom rehabiliteringsområdet

SOCIALSTYRELSENS FÖRFATTNINGSSAMLING M.M.

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

LITTERATUR

1. Statskontoret (2008): Effekter av Finsam? Rapport 2008:16. Stockholm

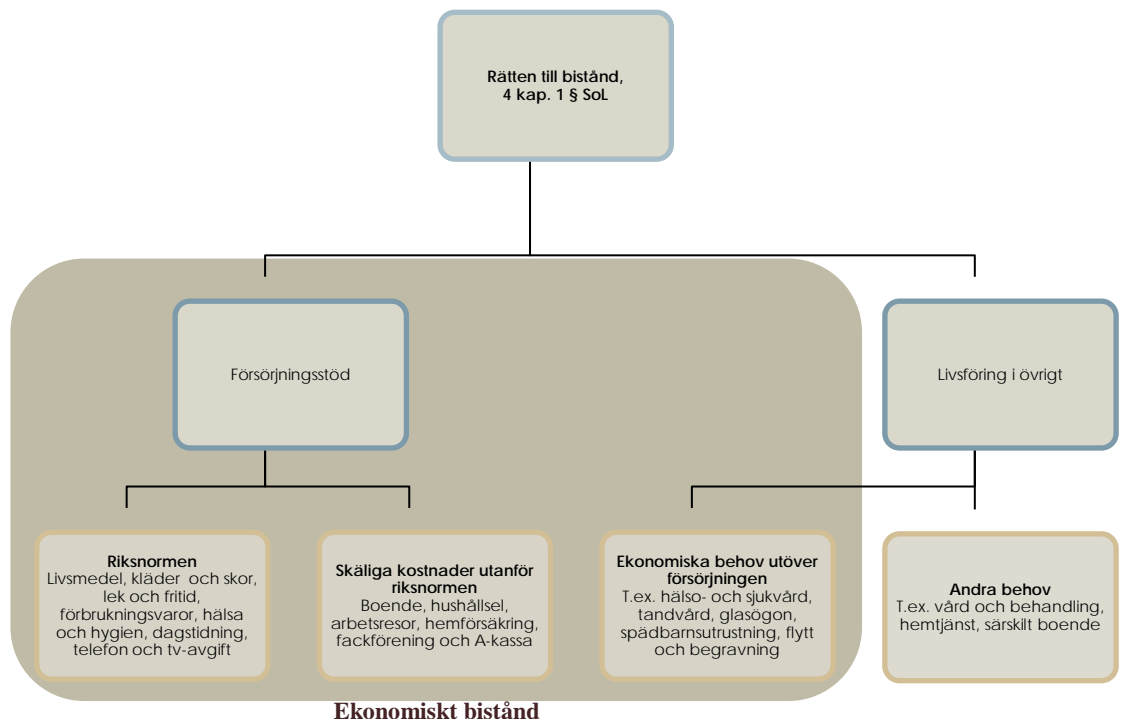
2. Forsell, E m.fl. (2006): Medborgarna och den offentliga välfärdens organisering. Utsatta medborgares erfarenheter av välfärdsorganisationers inriktning och praktiska utformning. En empirisk studie och kunskapsgenomgång. Ansvarskommitténs skriftserie juli 2006. Stockholm: Ersta Sköndal Högskola

Rätten till bistånd

4 kap. 1 § SoL

Den enskildes rätt till bistånd regleras i 4 kap. 1 § SoL. I paragrafen anges att den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin *försörjning (försörjningsstöd)* och för sin *livsföring i övrigt*. Rätten till bistånd har inte knutits till att den enskilde behöver hjälp av någon särskild orsak.

För att ha rätt till bistånd ska den enskilde göra vad han eller hon kan för att bidra till sin egen försörjning, bland annat genom att försöka få ett arbete. Rätten till försörjningsstöd preciseras i 4 kap. 3 §. Försörjningsstödet är uppdelat i två delar: dels en norm som gäller för hela landet (riksnormen), dels en del som gäller rätt till ersättning för skäliga kostnader för ett antal andra behovsposter. I begreppet livsföring i övrigt ingår allt annat bistånd som den enskilde kan behöva för att vara tillförsäkrad en skälig levnadsnivå. Biståndet kan vara ekonomiskt stöd men också annat stöd, eller vård och behandlingsinsatser. Försörjningsstöd och livsföring i övrigt behandlas längre fram i särskilda kapitel.

4 kap. 2 § SoL

Socialnämnden får ge bistånd utöver vad som följer av 4 kap. 1 § SoL om det finns skäl för det. Det beviljas då med stöd av 4 kap. 2 § SoL. Beslut enligt den bestämmelsen kan bara överklagas genom laglighetsprövning, och inte genom förvaltningsbesvär. Reglerna för laglighetsprövning finns i 10 kap. kommunallagen och handlar endast om en prövning av om beslutet strider mot någon lag eller författning. Om det är ett lämpligt beslut ligger utanför prövningen.

Ur rättssäkerhetssynpunkt är det viktigt att socialnämnden, när den får en ansökan om ekonomiskt bistånd, först prövar denna enligt 4 kap. 1 § SoL (JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 363). Det ger den enskilde möjlighet att överklaga ett eventuellt avslagsbeslut enligt förvaltningslagen (1986:223), FL. Om ansökan avslås, kan nämnden därefter pröva om det finns förutsättningar att bevilja bistånd med stöd av 4 kap. 2 § SoL.

Bistånd beviljas med stöd av 4 kap. 1 § SoL och endast i fall när det inte går att bevilja bistånd enligt denna bestämmelse, får 4 kap. 2 § SoL användas.

Viktiga utgångspunkter vid biståndsbedömning

Skälig levnadsnivå

Biståndet ska tillförsäkra den enskilde en skälig levnadsnivå, enligt 4 kap. 1 § SoL. Varken lagtexten eller lagens förarbeten definierar begreppet skälig levnadsnivå närmare. Vad som avses med skälig levnadsnivå kan inte fastställas en gång för alla, det måste bland annat bedömas med utgångspunkt i den tid och de förhållanden under vilka den hjälpbehövande lever (prop. 1979/80:1 s. 186). Uttalandet görs i ett sammanhang där det ekonomiska biståndet nämns. Socialtjänstlagens ramlagskaraktär innebär att kommunerna har stor frihet att utforma verksamheten och biståndet utifrån skiftande lokala förutsättningar och behov.

Skälig levnadsnivå innebär inte bara en nivåbestämning, utan ger också uttryck för vilken form av insats, vård och behandling, andra stödformer eller ekonomiskt bistånd som är aktuell (prop. 2000/01:80, s. 90). Därför måste socialnämnden väga in olika omständigheter, till exempel hur lämplig den önskade insatsen är, vad den önskade insatsen kostar i jämförelse med andra insatser samt den enskildes önskemål. Regeringen menar dessutom att det inte kan finnas en obegränsad frihet för den enskilde att välja sociala tjänster oberoende av kostnad (prop. 2000/01:80, s. 91).

Vad som är skälig levnadsnivå ska alltså knytas till enskilda personers behov. Vad som är skälig levnadsnivå i ett fall behöver inte vara det i ett annat, eftersom behoven skiftar mellan personer och över tid. Det kan vara till den enskildes fördel att socialtjänsten har en uppfattning om vad som normalt behövs för att tillgodose ett visst behov. Det gäller särskilt biståndsansök-

ningar som är vanligt förekommande, och för dem kan socialnämnden utforma riktlinjer som kan vara ett stöd för handläggningen.

Individuell behovsbedömning

Rätten till ekonomiskt bistånd bygger inte på inkomstbortfallsprincipen utan på en individuell behovsbedömning. Det skiljer ekonomiskt bistånd från de flesta andra svenska bidragssystem. Ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen är den enda delen av de socialpolitiska systemen som är helt relaterad till det enskilda hushållets behov.

Om den enskilde har rätt till bistånd kan det beviljas för skäliga kostnader för de behovsposter som ingår i riksnormen och för ett antal andra behovsposter utanför riksnormen. Ekonomiskt bistånd kan även beviljas för behov som ligger utanför försörjningsstödet och tillhör livsföringen i övrigt. För skäliga kostnader utanför riksnormen och bistånd för livsföringen i övrigt, måste det göras en individuell bedömning av vad som är skäligt för just den sökande.

Socialtjänstlagen förutsätter alltså att det i varje enskilt fall görs en individuell bedömning av omfattningen av hjälpbehovet. Bedömningen ska präglas av ett helhetsperspektiv på den enskildes eller hushållets totala situation. Detta hindrar dock inte att socialtjänsten arbetar med schabloniserade ersättningar för olika hushållskostnader, eftersom det ekonomiska stödet bör utformas så att det gynnar rationell metodutveckling och motverkar administrativt överarbete (prop. 1996/97:124, s. 82). Det innebär att behovsposter som till exempel hushållsel och hemförsäkring kan schabloniseras. Men om den enskildes kostnad är högre än schablonen måste socialtjänsten bedöma om den är skälig (se kapitel *Försörjningsstöd*, avsnittet *Kommunala normer med bredare schabloner eller högre nivå*).

RÄTTSFALL

RÅ 2010 not 70 Schablonisering av skäliga kostnader utanför riksnormen

HFD har meddelat prövningstillstånd i kammarrätten i Jönköping. Det måste förutsättas att de kostnadsposter som anges i punkt 2 (4 kap. 3 § SoL) – och som alltså inte schabloniserats i riksnormen – inte heller ska schabloniseras av respektive kommun utan prövas individuellt. Det säger HFD och därför fanns det skäl för att pröva ärendet i kammarrätten.

Individuell behovsbedömning handlar emellertid inte enbart om pengar. Det handlar också om den enskildes rätt att få annat bistånd som är anpassat till hans eller hennes förmåga och behov. Att socialtjänstens insatser är individuellt anpassade är en förutsättning för att socialtjänsten ska kunna arbeta mot målet att frigöra och förstärka den enskildes egen förmåga.

En av socialtjänstens viktigaste uppgifter är att hjälpa människor att bli självförsörjande. Det har handboken redan berört. Försörjning genom eget arbete är grundläggande när det gäller att stärka människors egen förmåga att reda upp sina problem. Ofta är det också nödvändigt att hjälpa en person att öka sina möjligheter att få och behålla ett arbete genom individuella insatser,

både i form av ekonomiskt bistånd och av andra stödinsatser (prop. 1979/80:1, s. 175).

Den enskilde ska, efter förmåga, bidra till sin försörjning, och den som kan arbeta är också skyldig att söka arbete (prop. 1996/97:124 s. 62). Men regeringen understryker samtidigt att varje enskilt ärende förutsätter en individuell behovsbedömning, som ska utgå från den enskildes egna förutsättningar att klara ett visst arbete. De påpekar också att en längre tids biståndsmottagande alltid ska förenas med relevanta krav, för att hjälpa den enskilde att hitta ett arbete.

Socialtjänstens bistånd ska alltså inte vara kravlöst, men kraven måste anpassas efter varje person, och ta hänsyn till den enskildes integritet och självbestämmande. Därför är det viktigt att välja insatser och åtgärder med hänsyn till den aktuella situationen samt den enskildes förutsättningar. Om den enskilde av olika skäl inte kan klara sin långsiktiga försörjning genom arbete, behöver den enskilde få andra typer av insatser. Det kan till exempel gälla människor med omfattande psykosociala problem (JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s. 301).

Det är viktigt att betona att det inte är den enskildes problem som ska individualiseras utan bemötande, arbetssätt och insatser. Socialtjänstens uppgift är alltså att ge den enskilde ett individuellt anpassat stöd, inte att presentera kollektiva lösningar som antas passa alla. Varje människa har rätt att bli sedd utifrån sitt livssammanhang och inte som en del i en kategori som ska följa bestämda ritualer och få på förhand bestämda insatser.

Man måste utreda den enskildes behov, resurser och förutsättningar noggrant för att hitta individuella lösningar på försörjningsproblemen. En viktig del i arbetet är utredande och kartläggande samtal: det är en förutsättning för att insatserna ska kunna individualiseras. Utredande samtal handlar både om att samla in information och att få till stånd en dialog. Syftet är att upprätta en förtroendefull och långsiktig kontakt med den enskilde för att kunna stödja honom eller henne att förändra sin livssituation. Se vidare kapitel *Handläggningsprocessen*, avsnittet *Utredning av den enskildes möjligheter till självförsörjning*.

Hänsyn till barns bästa

I SoL finns bestämmelser som stärker barnens ställning i lagen. Barnets bästa ska särskilt beaktas vid åtgärder som rör barn, det framgår av 1 kap. 2 § SoL vilket svarar mot artikel 3 i FN:s barnkonvention. Efter ändring den 1 januari 2013 anger bestämmelsen vidare att vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande. Förändringen markerar att det inte ska finnas några andra intressen, när det rör vård- och behandlingsinsatser, som kan gå före barnets bästa. Vad som är barnets bästa är dock inte närmare definierat i varken SoL eller LVU. Inte heller i barnkonventionen finns någon definition av barnets bästa. Av förarbetena till bestämmelsen (prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga, s. 36) framgår att bedömningen av barnets bästa är en process med flera steg. Dels ska man beakta vetenskap och beprövad erfarenhet samt inhämta underlag från närstående och yrkespersoner som har kunskap om

barnet. Dels ska man beakta det som barnet själv ger uttryck för i enlighet med barnkonventionens artikel 12. Utgångspunkten för barnets bästa är respekten för barnets fulla människovärde och integritet.

När en åtgärd rör ett barn, ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. (11 kap. 10 § SoL) Barn som fyllt 15 år har enligt samma bestämmelse rätt att själv föra sin talan. Socialnämnden ska också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp, vilket framgår 5 kap. 11 § SoL.

Hänsynen till barns bästa, det så kallade barnperspektivet, innebär att barnens situation också ska uppmärksammas när vuxna ansöker om ekonomiskt bistånd. Utredningar om ekonomiskt bistånd har traditionellt ett vuxenperspektiv: det är föräldrarnas situation, ekonomiskt eller i övrigt, som utreds. Men det är viktigt att handläggaren ser på situationen både ur de vuxnas och ur barnens perspektiv, särskilt när familjer har behov av ekonomiskt bistånd under en längre tid. Barns bästa kan uppmärksammas till exempel när socialnämnden uppmanar biståndssökande att sänka boendekostnaden. Om det innebär att ett barn måste flytta från sin invanda miljö, kamrater, daghem eller skola kan det finnas behov av att göra en analys av konsekvenserna för barnet.

Hur stor vikt barnens situation ska få måste bedömas från fall till fall. Situationen behöver inte automatiskt innebära att socialtjänsten måste bevilja eventuellt tillkommande ansökningar. Det viktigaste är att *göra barnet synligt* i utredningen.

I andra fall kan hänsynen till barns bästa innebära att familjen ska få extra ekonomiskt bistånd för något som barnet behöver för sitt liv och sin utveckling. Socialtjänsten ska dokumentera hur barnens intressen beaktats, vilka överväganden som gjorts och hur detta påverkat beslutet (JO:s ämbetsberättelse 2006/07 s. 281). Det gäller oavsett om bedömningen resulterar i att ekonomiskt bistånd beviljas med hänsyn till barns bästa eller inte. Detta ska säkra att socialtjänsten tar hänsyn till barns bästa. Se också kapitel *Handläggningsprocessen*, avsnittet *Utredningens innehåll och omfattning*.

Socialtjänstutredningen (Socialtjänst i utveckling SOU 1999:97 s. 241) framhåller i sitt slutbetänkande vikten av att utreda barns behov i familjer med ett långvarigt bidragmottagande.

Detta synsätt innebär inte en mer generös behovsbedömning för barnfamiljer med långvarigt socialbidragsberoende. Men med en individuell behovsbedömning som grund för rätten till socialbidrag bör man ta särskild hänsyn till vad barnets bästa kräver i sådana situationer där de kan anses mer utsatta än vad som kan anses vara normalt för andra barn.

Att ta hänsyn till barns bästa kan också innebära att barnfamiljer får del av särskilda satsningar, om familjen har ett långvarigt behov av ekonomiskt

bistånd. Målet med dessa särskilda satsningar är att hjälpa föräldrarna att komma igång med ett arbete och bli självförsörjande. Att ta hänsyn till barns bästa i det sociala arbetet handlar alltså inte bara om pengar utan rymmer en mängd andra aspekter.

För en familj som har barn med funktionsnedsättning kan det vara särskilt viktigt att beakta vilka konsekvenser ett beslut får med hänsyn till barns bästa.

Hänsynen till barns bästa får dock aldrig innebära att barnet uppmärksammas eller utreds mot föräldrarnas vilja, om det inte finns tecken på att barnets situation kräver en särskild utredning. Den hanteras i så fall som en egen utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL.[1]

Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOSFS 2013:1) ger exempel på hur socialtjänsten kan ta hänsyn till barns bästa i utredningar om ekonomiskt bistånd. Av de allmänna råden framgår bland annat att socialnämnden i vissa fall bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en högre nivå. Det gäller barns fritidsaktiviteter och i umgängessituationer. Ett annat exempel är barns behov av utrymme hos umgängesförälder. Se vidare kapitel *Försörjningsstöd*, avsnitten *Särskilda skäl till att beräkna kostnader till en högre eller lägre nivå* och *Boende*.

Hänsyn till personer som utsätts för våld eller andra övergrepp

I 5 kap. 11 § SoL finns en bestämmelse om socialtjänstens stöd till personer som utsätts för våld eller andra övergrepp:

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.

Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.

Socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver.

Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvarar för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.

Bestämmelsen gäller för alla personer som utsätts för våld eller andra övergrepp och deras anhöriga, även om kvinnor som utsatts för våld i hemmet ska uppmärksammas särskilt. Barn räknas givetvis också till gruppen närstående eller personer som utsätts för våld eller andra övergrepp. Våld och andra övergrepp i hemmet kan också finnas i homosexuella relationer.

Det är inte ovanligt att personer som utsätts för våld eller andra övergrepp kommer till socialtjänsten med ekonomiska problem. Om handläggaren misstänker att den biståndssökande är i en sådan situation kan han eller hon på ett respektfullt sätt fråga om det förhåller sig så. En kvinna svarar ofta och vill tala om sin situation, vilket kan öppna för en möjlighet direkt eller vid ett senare tillfälle, visar en undersökning av kvinnor som besökte sjukvården[2].

Om det finns barn i hushållet kan det vara av särskilt stor betydelse att ställa en sådan fråga.

Personer som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp kan behöva akut bistånd från socialtjänsten upprepade gånger. Ofta är en del av behovet ekonomiskt och kan till exempel gälla oplanerade och brådskande utgifter för vardagliga behov. Men att en person utsätts för våld eller andra övergrepp behöver inte automatiskt betyda att den vanliga biståndsprövningen helt sätts ur spel. Socialtjänsten måste bedöma hur de ska hantera det från fall till fall.

Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd (SOSFS 2013:1) ger exempel på när det kan finnas skäl att beräkna kostnader till en högre nivå än riksnormen. Det gäller till exempel vid tillfälligt höga kostnader på grund av att den enskilde utsätts för våld eller andra övergrepp eller när det finns ett behov av att omedelbart flytta till en ny eller dyrare bostad. Även när det gäller livsföring i övrigt kan det ibland finnas särskilda skäl för att bevilja bistånd, till exempel för hemutrustning. Se vidare kapitel *Försörjningsstöd*, avsnittet *Särskilda skäl till att beräkna kostnaderna till en högre eller lägre nivå* och *Byte till dyrare bostad* under *Boende*.

En utgångspunkt vid prövningen av ekonomiskt bistånd är att alla inkomster och tillgångar räknas som gemensamma för makar, registrerade partner och sambor. Normalt ska den ena parten i ett par inte kunna få bistånd för egen del utan att den andres inkomster eller tillgångar beaktas. Om en person som utsätts för våld eller andra övergrepp ansöker om ekonomiskt bistånd hos socialtjänsten kan man i första hand försöka hjälpa honom eller henne att få ut pengar från den andra parten. Då kan personen som utsätts för våld eller andra övergrepp beviljas bistånd i väntan på att den andra parten bidrar med sin inkomst eller uppfyller de krav som nämnden ställer på honom eller henne. Se vidare kapitel *Prövning av om behovet kan tillgodoses på annat sätt*, avsnittet *Genom andra personers inkomster och tillgångar*.

Om den andra parten vägrar att skjuta till pengar måste socialtjänsten göra en bedömning i det enskilda fallet. I vissa fall är det lämpligt att betrakta de gemensamma inkomsterna eller tillgångarna som fiktiva, om den biståndssökande inte kan förfoga över dem eller på annat sätt få tillgång till dem.

Personer som utsätts för våld eller andra övergrepp kan också få hjälp av polisen med information och stöd och till exempel ett larmpaket, Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om polismyndigheternas lokala personsäkerhetsverksamhet (RPSFS 2009:16). Behovet av skyddsåtgärder kan förstås vara större än så, och då får socialtjänsten bedöma om de kan ge bistånd för kostnader för till exempel säkerhetslås, säkerhetsdörr eller säkerhetsgrind.

Vid särskilt allvarliga fall av våld och hot kan en person få kvarskrivning, dvs. stå kvar som folkbokförd på sin tidigare adress efter att ha flyttat. Se vidare kapitel *Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar*, avsnittet *Personer som utsätts för våld eller andra övergrepp*.

Läs mer om personer som utsätts för våld eller andra övergrepp i Socialstyrelsens handbok *Våld – En handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*.

Källor

RÄTTSFALL
RÅ 2010 not 70

JO
JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s. 301
JO:s ämbetsberättelse 2006/07 s. 281
JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 363

FÖRFATTNINGAR
Socialtjänstlagen (1980:620), SoL
Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

OFFENTLIGT TRYCK
Proposition 1979/80:1: Om socialtjänsten
Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen
Proposition 2000/01:80: Ny socialtjänstlag m.m.
Proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga
SOU 1999:97: Socialtjänst i utveckling. Stockholm: Socialdepartementet
FN:s barnkonvention, artikel 3 och 12

SOCIALSTYRELSENS FÖRFATTNINGSSAMLING M.M.
Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd
Socialstyrelsen (2011) Våld – En handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld

RIKSPOLISSTYRELSENS FÖRFATTNINGSSAMLING
Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om polismyndigheternas lokala personsäkerhetsverksamhet RPSFS 2009:16, FAP 480-3

LITTERATUR
1. Socialstyrelsen och länsstyrelserna (2003) *Barnperspektiv vid handläggning av ekonomiskt bistånd*. Tillsynsåterföring
2. Socialstyrelsen (2002) *Tack för att ni Frågar – Screening om våld mot kvinnor*

Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar

Kommunens yttersta ansvar

Principen om kommunens yttersta ansvar är en av hörnstenarna i socialtjänstlagen. Den kommer till uttryck i 2 kap. 1 § SoL. Kommunens yttersta ansvar innebär att ett enda samhällsorgan, kommunen, inom sitt område ansvarar för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Av samma lagrum framgår även att andra huvudmäns ansvar inte inskränks av kommunens yttersta ansvar. Däremot kan kommunen få sörja för nödvändig hjälp under en begränsad tid i vissa situationer, i väntan på att en annan huvudman ingriper.

Gränsdragning mot annan lagstiftning och andra huvudmän

Rätten till ekonomiskt bistånd förutsätter att behovet inte kan tillgodoses på annat sätt – av den enskilde själv eller en annan huvudman. Det måste prövas, men prövningen får inte bli så strikt att den enskilde blir utan hjälp. När det är oklart vem som ska hjälpa den enskilde har kommunen ansvaret för att den enskilde får den hjälp han eller hon behöver till dess att det är klart vilken huvudman som bär ansvaret (prop. 1979/80:1 s. 524).

Kommunens ansvar för asylsökande

I vissa fall kan det vara oklart vilken huvudman som ska tillgodose behovet av ekonomisk hjälp, till exempel om det ska ske enligt lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA) eller SoL.

Migrationsverket ansvarar för försörjning och boende för personer som har ansökt om uppehållstillstånd i Sverige. Den enskildes rättigheter enligt LMA är mer begränsade än rätten till bistånd enligt socialtjänstlagen och den som har rätt till bistånd enligt LMA, har inte rätt till förmåner av motsvarande karaktär från kommunen (1 § LMA). En kommun ska dock lämna bistånd till den som omfattas av LMA om de vistas i kommunen och om biståndet behövs tills dess att Migrationsverket tar över ansvaret.

När en person fått uppehållstillstånd träder rätten till bistånd enligt SoL in. Under den tid Migrationsverket utreder förlängning av ett uppehållstillstånd ska en ansökan om ekonomiskt bistånd prövas enligt SoL, det framgår av fall som prövats i kammarrätterna. LMA gäller vid en nyansökan om uppehållstillstånd på annan grund efter ett tillfälligt uppehållstillstånd. Asylsökande som fått ett avslagsbeslut omfattas av LMA.

Ibland kan föräldrar och barn som tillhör samma hushåll ha rätt till bistånd enligt olika lagar. För barn under 18 år utan uppehållstillstånd som bor hos en vårdnadshavare med uppehållstillstånd, ska alltid behovet av bistånd prö-

vas enligt socialtjänstlagen. Vuxna utan uppehållstillstånd kan ha rätt till bistånd enligt LMA, men då har de inte rätt till bistånd enligt socialtjänstlagen för förmåner av motsvarande karaktär (1 § LMA).

Dagersättningen ska täcka kostnader för livsmedel, kläder och skor, fritidsaktiviteter, hygienartiklar och andra förbrukningsvaror, enligt 5 § i förordningen (1994:361) om mottagande av asylsökande m.fl. Den ska även täcka utgifter för hälso- och sjukvård, tandvård och läkemedel om inte annat följer av förordningen (1994:362) om vårdavgifter m.m. för vissa utlänningar. Om den enskilde har något annat angeläget behov kan han eller hon ha rätt till särskilt bidrag för detta (18 § LMA).

I vissa fall ska kommunen betala ut dagersättningen enligt LMA. Det gäller personer som ansökt om uppehållstillstånd på grund av anknytning och som får vistas i Sverige medan deras ansökan om uppehållstillstånd prövas (1 § 1 stycket 3, 3 § 4 stycket LMA). Det gäller även personer som beviljats uppehållstillstånd med tillfälligt skydd och som inte är folkbokförda i Sverige, om de vistas i kommunen. Då ska den kommun där personen bor betala ut dagersättningen i avvaktan på att Migrationsverket kan ta över ansvaret (1 § 1 stycket 2 och 3 a § LMA).

En kommun har rätt att få ersättning från Migrationsverket för det bistånd som kommunen har betalat ut enligt 23 § LMA (se närmare förordning (2002:1118) om statlig ersättning för asylsökande m.fl.). Det gäller inte bara dagersättningen, utan kan också gälla andra och betydande extraordinära kostnader. Kommunen ansöker hos Migrationsverket om sådan ersättning.

Kommunens yttersta ansvar enligt 2 kap. 1 § SoL gäller även personer som omfattas av LMA. Om en person som omfattas av LMA ansöker om bistånd för behov som inte täcks genom LMA, måste kommunen pröva den enskildes ansökan enligt bestämmelserna om rätten till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. Begravningskostnader är ett exempel på ett sådant behov.

RÄTTSFALL

RÅ 2009 ref 29 Begravningskostnad för asylsökande

Kommunen beviljade en asylsökandes dödsbo bistånd för begravningskostnader, och sökte ersättning från Migrationsverket för det. Kommunen kunde inte få ersättning eftersom särskilt bidrag enligt 18 § LMA inte kan anses omfatta något annat än den asylsökande personligen.

När det gäller övriga utlänningar som inte har uppehållstillstånd i Sverige, se avsnittet *Personer som vistas i Sverige på EG-rättslig grund* i detta kapitel.

Kommunens ansvar för personer som deltar i statligt etableringsprogram

Arbetsförmedlingen ansvarar för att ge vissa nyanlända invandrare insatser som ska underlätta och påskynda deras etablering i arbets- och samhällslivet. Det står i lagen (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare. De som får insatser enligt denna lag, får etableringsersättning från staten.

Kommunen har fortsatt ansvar för ekonomiskt bistånd till personer som inte omfattas av det statliga programmet. Det kan vara till exempel personer som på grund av sjukdom eller annan nedsättning av prestationsförmågan inte kan delta i etableringsinsatser på minst 25 procent av en heltid (6 § 2 stycket 3). Kommunen är även skyldig att erbjuda alla som omfattas av lagen samhällsorientering (5 §).

Personer som får etableringsersättning och inte klarar sig på ersättningen har rätt till likabehandling hos socialtjänsten. Det innebär att de kan beviljas kompletterande ekonomiskt bistånd vid behov.

Gränsen mot hälso- och sjukvård och kriminalvård
När det gäller vård på sjukhus eller kriminalvård på anstalt är ansvarsgränsen ibland oklar mellan kommunen, landstinget och kriminalvården. Men det är inte rimligt att socialtjänsten står för exempelvis kostnader för psykoterapi, alternativ medicinsk behandling eller andra sjukvårdande insatser. Att enskilda i vissa fall kan vara missnöjda med att de inte får den behandling de önskar inom hälso- och sjukvården får inte medföra att kommunerna tvingas ta över det ansvaret från landstingen (prop. 2000/01:80 s. 93).

RÄTTSFALL

RÅ 1992 ref 57 Sjukvård i form av psykoterapi

På grund av resursbrist har sjukvård i form av psykoterapi kunnat beredas först efter viss tid. HFD ansåg inte att den sociala distriktsnämnden var skyldig att ge bistånd till vården eftersom det inte fanns ett omedelbart behov.

RÅ 2004 ref 79 Psykoterapi – kunde avvakta erbjudande från landstinget

En person ansökte om bistånd till behandlingskostnader för psykoterapi hos en privat terapeut som inte var ansluten till Försäkringskassan. HFD ansåg att kommunen inte var skyldig att ge bistånd till betalning av psykoterapi i privat regi, eftersom sökandens tillstånd inte ansågs vara så akut att det inte gick att avvakta den behandling som landstinget kunde erbjuda.

Sluten vård på sjukvårdsinrättning är kostnadsfri för personer som har uppehållstillstånd i Sverige. Däremot kan en person som vistas på sjukhus behöva bistånd till kostnader som inte har att göra med själva vården. Det kan till exempel vara hyra, fickpengar, kläder om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt. Detsamma kan gälla personer som vistas på ett hem för vård och boende (HVB).

Vårdavgift för sjukhusvård ska täcka kostnader för kost och logi då en patient är inlagd på sjukhus. Det kan därför finnas rätt till bistånd till sådan avgift, se RÅ 2004 ref. 59. I avgörandet slår Högsta förvaltningsdomstolen fast att då vårdavgiften ska täcka kostnader för kost och logi kan det anses ingå i försörjningsstöd enligt SoL. Vårdavgiften hör alltså ihop med den enskildes försörjning och är inte en kostnad för hälso- och sjukvård. Det innebär att den enskilde kan få bistånd till avgiften som fördyrade kostnader för

livsmedel eller boende. I detta sammanhang jämföras rättspsykiatrisk vård med annan vård på sjukhus.

När det gäller kriminalvården är huvudprincipen att kriminalvårdsmyndigheten svarar för alla kostnader fram till att den enskilde frigges villkorligt. Enligt Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (KVFS 2011:1) kan den enskilde beviljas till exempel akut och grundläggande tandvård. Kriminalvården bekostar också glasögon och synundersökning men inte boendekostnader. Därför kan det vara lämpligt att socialtjänsten i vissa fall beviljar bistånd till boendekostnad under en begränsad tid för personer som avtjänar korta fängelsestraff. Se också kapitel *Försöjningsstöd*, avsnittet *Skäliga kostnader utanför riksnormen (Boendekostnad under fängelsevistelse)* och kapitel *Livsföring i övrigt* avsnitten *Tandvård* och *Glasögon*.

Efter den villkorliga frigivningen har den enskilde samma rätt till bistånd enligt socialtjänstlagen som andra som vistas i kommunen.

Förmåner under föräldraledighet

Ibland kan regler eller rättigheter inom socialförsäkringen kollidera med den prövning av om behovet kan tillgodoses på annat sätt som ska göras enligt socialtjänstlagen.

Ett exempel är rätten att enligt föräldraledighetslagen (1995:584) förkorta sin arbetstid när man har barn under åtta år. I vissa fall innebär inkomstbortfallet att den enskilde hamnar under skälig levnadsnivå, men eftersom den enskilde ska stå till arbetsmarknadens förfogande på heltid behöver socialtjänsten i regel inte bevilja ekonomiskt bistånd för inkomstbortfallet.

Ett annat exempel är när föräldrar med gemensam vårdnad inte är överens om hur föräldrapenningdagarna ska tas ut. Om det finns kvarstående föräldrapenningdagar som den ene föräldern har rätt till men inte vill ta ut eller överlåta, kan den andra föräldern vara tvungen att avstå från arbete och inkomst för att vårda barnet. Han eller hon kan då behöva ansöka om ekonomiskt bistånd trots att behovet egentligen kan tillgodoses antingen genom arbete eller genom föräldrapenning. Men i praktiken är situationen låst eftersom den andre föräldern inte övertar föräldraledigheten eller överlåter sina föräldrapenningdagar.

Det finns inget självklart sätt för socialtjänsten att hantera sådana situationer. Ett sätt kan vara att ta upp frågan till diskussion med alla inblandade för att se om det går att hitta en lösning i samförstånd. Det är olämpligt att socialtjänsten försöker förenkla prövningen av det ekonomiska biståndet genom att tvinga fram ett visst agerande hos den enskilde, till exempel separation, ansökan om skilsmässa eller om enskild vårdnad. Sådana framtvungade lösningar kan få negativa konsekvenser på lång sikt, till exempel för eventuella barn. Socialtjänsten ska som alltid göra en helhetsbedömning i varje individuellt fall.

Ansvarsfördelningen mellan kommunerna

I 2 a kap SoL finns bestämmelser om ansvarsfördelningen mellan kommunerna för stöd och hjälp enligt lagen. Syftet är att undvika tvister och stärka den enskildes rättssäkerhet.

Enligt bestämmelserna ansvarar bosättningskommunen för stöd- och hjälpinsatser – oavsett om den enskilde vistas i bosättningskommunen eller tillfälligt i en annan kommun. Det är bara i akuta situationer som vistelsekommunen har det yttersta ansvaret för stöd och hjälp enligt SoL. Med bosättningskommun avses den kommun där den enskilde är stadigvarande bosatt eller en annan kommun om den enskilde har starkast anknytning till den kommunen.

Vistelsekommunens ansvar

Vistelsekommun är den kommun där den enskilde befinner sig när han eller hon ansöker om stöd och hjälp eller det på annat sätt framkommer att personen behöver stöd och hjälp från kommunen (proposition 2010/11:49 s. 32 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun).

Om det står klart att en annan kommun än vistelsekommunen ansvarar för stöd och hjälp åt en enskild är vistelsekommunens ansvar begränsat till akuta situationer (2 a kap. 2 § SoL). Om det är oklart i vilken kommun den enskilde är bosatt, ska vistelsekommunen alltid ansvara för att den enskilda personen får allt stöd och all hjälp som han eller hon behöver, inte bara akuta insatser (prop. 2010/11:49 s. 36).

Vistelsekommunens ansvar innebär att vistelsekommunen aldrig kan neka en person bistånd för att behovet kan tillgodoses i en annan kommun, om det är oklart vilken kommun som ska ha ansvaret. Det innebär att en kommun som tar emot en ansökan om biståndsinsatser, eller som får vetskap om att en person eller en familj kan ha behov av biståndsinsatser, aldrig kan avvisa eller avsluta ett ärende utan att vara överens med en annan kommun om vem som bär det huvudsakliga ansvaret (prop. 2010/11:49 s. 35).

Akuta situationer

Akuta situationer ska tolkas såsom det utvecklats enligt praxis (prop. 2010/11:49 s. 37). Begreppet avser framför allt situationer som uppstår oväntat och oförutsett, men även andra fall kan förekomma när en enskild inte kan vänta på insatser från en annan kommun eller annan huvudman. Då ansvarar vistelsekommunen för de insatser som den akuta situationen kräver, med hänsyn till det enskilda fallet.

Det kan till exempel handla om akuta vård- och stödinsatser. Det kan också handla om insatser som krävs för att den enskilde ska kunna återvända till sin bosättningskommun eller ta kontakt med den kommun som beslutat om boende i annan kommun. Det kan till exempel vara hjälp att arrangera en hemresa, bistånd i form av pengar till mat och husrum fram till avresan eller ett tillfälligt boende för någon som utsatts för hot.

Om den enskilde inte kan eller vill återvända omedelbart, till exempel på grund av sjukdom, är vistelsekommunen skyldig att bistå med sådana stöd- och hjälpinsatser som den akuta situationen kräver.

En hotad person med barn som på egen hand gett sig i väg till ett tillfälligt boende som ligger i en annan kommun kanske inte vill, vågar eller kan återvända till sin bosättningskommun. Då är det vistelsekommunens ansvar att bistå med de nödvändiga stöd- och hjälpinsatser som den akuta situationen

kräver, till exempel ekonomiskt bistånd, boende och insatser som barnet kan behöva (prop. 2010/11:49 s. 37).

Kommunen måste bedöma vilka insatser som är nödvändiga i varje enskilt fall, och kan jämföra med situationer när någon vänder sig till kommunen i ett ärende som vilar på en annan huvudman, till exempel vårdinsatser.

Personer som inte är bosatta i Sverige men vistas här

De personer som omfattas av LMA har inte rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL för förmåner av motsvarande karaktär. Det framgår av 1 § andra stycket lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA). Se även avsnittet *Kommunens ansvar för asylsökande m.fl.* i detta kapitel.

För övriga personer som saknar hemvist i Sverige men vistas här finns inga undantag när det gäller tillämpningen av socialtjänstlagen. Det innebär att en ansökan från en person som saknar hemvist i landet måste prövas av vistelsekommunen (JO 1994/95 s. 272) utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Högsta förvaltningsdomstolen har i ett fall som rör en person med tillfälligt uppehållstillstånd gjort följande bedömning:

”Med hänsyn till vad som sålunda framkommit kan (X) vid tillfället för den i målet aktuella ansöknings inte anses ha varit bosatt i (Y) kommun i den mening att han haft sitt egentliga bo och hemvist där. Han har därför inte varit berättigad till bistånd annat än om en akut nödsituation förelegat.”
(RÅ 1995 ref 70).

Den person som ansökt om bistånd (X) hade under en tid av omkring fyra år före sin ansökan vistats i Sverige endast cirka sju och en halv månad. Den övriga tiden hade han befunnit sig i ett land i Asien där han hade fast anställning och bostad. Hans vistelser i Sverige hade karaktären av besök och det framstod enligt Högsta förvaltningsdomstolen inte som sannolikt att han haft för avsikt att bosätta sig i Sverige.

Bosättningskommunens ansvar

Om den enskilde är bosatt i en annan kommun än vistelsekommunen ansvarar bosättningskommunen för det stöd och den hjälp som den enskilde behöver (2 a kap. 3 § första stycket SoL). Bosättningskommunen är den kommun där den enskilde är stadigvarande bosatt eller en annan kommun dit han eller hon har sin starkaste anknytning (prop. 2010/11:49 s. 32).

Om den enskilde är stadigvarande bosatt i en kommun men har sin starkaste anknytning till en annan kommun ska den sistnämnda kommunen anses vara bosättningskommun (2 a kap. 3 § 2 SoL). Om den enskilde saknar stadigvarande bostad ska den kommun som han eller hon har sin starkaste anknytning till anses vara bosättningskommun. Se även avsnittet *Starkast anknytning* i detta kapitel.

Bosättningskommunen ansvarar för bistånd till den enskilde personen så länge han eller hon inte bosätter sig i en annan kommun eller får en starkare anknytning till den andra kommunen. Det gäller även om den enskilde tillfälligt vistas i en annan kommun, oavsett hur länge vistelsen pågår. Det kan till

exempel handla om kortare besök, en längre tids rekreation, studier eller arbete på annan ort. Bosättningskommunens ansvar gäller så länge bedömningen av vilken kommun som är bosättningskommun inte förändras. Bedömningen kan förändras om vistelsen och anknytningen till den andra kommunen blir så stark att den ska betraktas som bosättningskommun (prop. 2010/11:49 s. 45).

En vistelse i en annan kommun kan leda till att bosättningskommunen ändras. Det beror på vad den enskilde har för avsikter med sin vistelse i den andra kommunen. Om han eller hon har för avsikt att återvända till bosättningskommunen och har kvar sin bostad anser regeringen att bedömningen som regel inte bör ändras. Men vistelsekommunen ska anses vara bosättningskommun så snart den enskilde uppger att han eller hon inte har för avsikt att återvända till ursprungskommunen. Det är viktigt att kommunerna är lyhörda och respekterar den enskildes avsikt att inte återvända till den tidigare hemkommunen (prop. 2010/11:49 s. 39).

Skulle den enskilde få helt nya behov under en tillfällig vistelse, till exempel på grund av att hans eller hennes hälsa försämras, är det vistelsekommunens ansvar att besluta om nödvändiga insatser i den akuta situationen. Det handlar i första hand om behov som inte är kända i förväg utan uppstår oförutsett under vistelsen.

Behovet av bistånd ska inte begränsas till vissa insatser utan ska prövas på sedvanligt sätt utifrån vad som är skälig levnadsnivå. Det innebär att biståndet kan omfatta flera olika insatser beroende på behovet i varje enskilt fall (prop. 2010/11:49 s. 45).

Starkast anknytning

Om den enskilde har ett stadigvarande boende kan man utgå ifrån att han eller hon har starkast anknytning till den kommunen. Den enskilde brukar också vara folkbokförd i samma kommun. Om folkbokföringsuppgifterna inte stämmer överens med det stadigvarande boendet, till exempel när någon flyttar ofta eller när uppgifterna inte är uppdaterade av andra anledningar, bör den enskilde i stället anses ha starkast anknytning till den kommun där han eller hon borde vara folkbokförd enligt folkbokföringsreglerna.

Om den enskilde inte har ett stadigvarande boende, ska den kommun som den enskilde i övrigt har sin starkaste anknytning till anses vara bosättningskommun. Det gäller framför allt hemlösa, men även de som flyttar mellan tillfälliga boenden, och barn som bor växelvis hos vårdnadshavare som bor i olika kommuner.

Även vid denna bedömning kan kommunen stödja sig på praxis i anslutning till 12 § folkbokföringslagen (1991:481). Man bör bland annat ta hänsyn till den enskildes sociala nätverk och den enskildes egen uppfattning om till vilken kommun han eller hon har sin starkaste anknytning (prop. 2010/11:49 s. 39–40).

Personer som är bosatta i Sverige men vistas utomlands

När en person som ansöker om bistånd vistas utom landets gränser utan att vara bosatt utomlands, har Högsta förvaltningsdomstolen uttalat att det inte

betyder att hemkommunen är fri från ansvar enligt SoL. Trots att en person som ansöker om ekonomiskt bistånd inte fysiskt vistas i kommunen, kvarstår alltså bosättningskommunens ansvar enligt 2 a kap. 3 § SoL. Det innebär att bosättningskommunen är skyldig att pröva ärendet och göra en sedvanlig individuell bedömning.

RÄTTSFALL

RÅ 1987 ref 174 Vistelsekommunens yttersta ansvar

Hemortskommun har ansetts ha ansvaret för bistånd till hjälpsökande även under den tid som den hjälpsökande vistas utomlands för behandling av sjukdom. Högsta förvaltningsdomstolen uttalade bl.a. att vistelsekommunens yttersta ansvar enligt 3 § SoL (numera 2 kap. 1 §, SoS anm.) får anses föreligga så länge den hjälpbehövande alljämt är att betrakta som bosatt i kommunen i den meningen att han där har kvar sitt egentliga bo och hemvist.

Ambassadpersonal

Viss personal vid de utländska beskickningarna är inte bosatta i Sverige, enligt 1961 års Wienkonvention om diplomatiska förbindelser. I konventionen används uttrycket "ej stadigvarande bosatta". Även om de har vistats länge i Sverige förutsätter man att de är bosatta i det land de representerar (proposition angående godkännande av vissa internationella överenskommelser på den intellektuella äganderättens område, m.m. 1973:15 s. 79).

När ambassadpersonal som inte är stadigvarande bosatt här ansöker om ekonomiskt bistånd ska det hanteras på samma sätt som en ansökan av andra som inte är bosatta men vistas här. Se vidare avsnittet *Personer som inte är bosatta i Sverige men vistas här* i detta kapitel. Det betyder att vistelsekommunen måste pröva deras ansökan. Prövningen torde dock oftast resultera i att ekonomiskt bistånd inte beviljas, eftersom behovet normalt sett kan tillgodoses genom att den sökande återvänder till sitt hemland.

Beskickningspersonal som är stadigvarande bosatt i Sverige har däremot samma rätt till ekonomiskt bistånd som andra biståndssökande som är bosatta i Sverige och som vistas här.

Protokollet hos Utrikesdepartementet kan ge besked om vilken beskickningspersonal som är att betrakta som stadigvarande bosatt i 1961 års Wienkonventionens mening och vilken som inte är det. Men för att kunna ta kontakt med departementet behövs den biståndssökandes medgivande.

Placeringskommunens sammanhållna ansvar

Om en person vistas i en annan kommun till följd av ett beslut av kommunen, behåller kommunen ansvaret för stöd och hjälp åt personen (2 a kap. 4 § SoL). Kommunen ska också ansvara för den enskildes eventuella behov av ekonomiskt bistånd vid beslut om placeringar i till exempel familjehem, hem för vård eller boende eller bostad med särskild service, enligt kommunens sammanhållna ansvar.

I bestämmelsens punkt 6 står det att kommunen behåller ansvaret även för en person i annat boende. Det gäller framför allt personer som är hemlösa men också andra personer vars bosättningskommun är oklar. Med annat bo-

ende menas främst härbärgen och liknande, men det kan också vara andra boendeformer, även ett eget boende som ordnas för en enskild.

Personer som utsätts för våld eller andra övergrepp

En kommun som har beslutat om ett tillfälligt boende i en annan kommun för en person som utsätts för våld, hot eller andra trakasserier, behåller ansvaret för de stöd- och hjälpinsatser som den enskilde kan behöva under den tillfälliga vistelsen (prop. 2010/11:49 s. 41).

En person som utsätts för våld eller andra övergrepp måste ibland ge sig av snabbt och hinner inte få, eller behöver inte, socialtjänstens stöd för att ta sig bort från hemmet. Om den hotade på eget initiativ akut beger sig till en annan kommun och under vistelsen där söker stöd och hjälp gäller vistelsekommunens yttersta ansvar i den akuta situationen. Men bosättningskommunen har det huvudsakliga ansvaret för den enskilde även om han eller hon vistas i en annan kommun.

Vistelsekommunen är dock alltid skyldig att genomföra de insatser som den akuta situationen kräver, till exempel skyddat boende och ekonomiskt bistånd, i avvaktan på att bosättningskommunen erbjuder behövliga insatser.

Det kan finnas anledning att ta särskild hänsyn till denna grupps speciella situation vid bedömningen av när en vistelsekommun övergår till att vara bosättningskommun. Därför kan den enskilde få vistas tillfälligt i en kommun under en längre tid utan att vistelsekommunen övergår till att bli bosättningskommun. Det gäller självfallet under förutsättning att den enskilde inte uppger sig vilja byta bosättningskommun permanent (prop. 2010/11:49 s. 42).

Bosättningskommunens ansvar vid kvarskrivning

En person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, får vara folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten när han eller hon flyttar. Det kallas för kvarskrivning. När en person flyttar till en ny kommun, men är kvarskriven i den gamla kommunen, är det den nya kommunen som har det yttersta ansvaret för att ge bistånd. Men kommunerna kan tillsammans göra en bedömning av vad som är bäst i det individuella fallet.

Möjlighet att ansöka om bistånd enligt SoL i en annan kommun

En person kan behöva flytta på grund av våld eller andra övergrepp, och ibland till en annan kommun. Om personen behöver vissa insatser för att kunna flytta, får han eller hon ansöka om dem i den nya bosättningskommunen. Denna möjlighet regleras genom bestämmelser i 2 a kap. 8 § 2 SoL och 9 § SoL.

Enligt 9 § ska en ansökan enligt 8 § behandlas som om den enskilde var bosatt i inflyttningkommunen. Även om den nuvarande bosättningskommunen kan tillgodose den sökandes behov, får man inte ta hänsyn till det när personens ansökan prövas. Den nuvarande bosättningskommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som den andra kommunen behöver för att kunna pröva ansökan.

En bedömning av vilka insatser som behövs får göras i varje enskilt fall. Det kan till exempel röra sig om hjälp med att ordna ett boende, ekonomiskt bistånd och insatser för eventuella barn. Om den enskilde inte kan ordna en bostad på egen hand bör han eller hon kunna ansöka om hjälp med bostad hos inflyttningskommunen. Om ärendet involverar barn måste barnets situation särskilt uppmärksammas och man måste ta hänsyn till barnets bästa (prop. 2010/11:49 s. 70).

Socialtjänstens bedömning av hot och risker kan inte enbart baseras på polisens hot- och riskbedömningar. Inflyttningskommunens socialtjänst får göra en egen bedömning av situationen och beakta omständigheterna i varje enskilt fall, till exempel om personer lever med skyddad identitet eller skyddas av besöksförbud. I arbetet kan socialtjänsten använda de bedömningsinstrument som Socialstyrelsen utarbetat på uppdrag av regeringen (prop. 2010/11:49 s. 71).

Folkbokföringskommunens ansvar

Den kommun där den enskilde är folkbokförd ansvarar för stöd och hjälp

1. under kriminalvård i anstalt,
2. under vård på sjukhus eller i annan sjukvårdsinrättning på initiativ av någon annan än en kommun,
3. som aktualiserats inför avslutningen av vård enligt 1 eller 2.

Det framgår av bestämmelserna i 2 a kap. 5 § SoL. Folkbokföringskommunens ansvar i dessa fall omfattar alla stöd- och hjälpinsatser som den enskilde kan behöva.

Ibland uppstår situationer när flera kommuner verkar ha ansvar samtidigt. Om det ställer till problem får kommunerna lösa situationen genom överenskommelser eller en begäran om överflyttning (prop. 2010/11:49 s. 47).

Om en person som ska frigges eller skrivas ut visar sig behöva ekonomiskt bistånd, bör folkbokföringskommunen inte vara skyldig att pröva annat stöd än det som kan behövas under en övergångsperiod, tills personen funnit sig tillrätta på den nya orten (prop. 1996/97:124 s. 191). Det kan naturligtvis vara den kommun där inrättningen eller anstalten ligger.

När perioden som den enskilde fått ekonomiskt bistånd för har upphört övergår ansvaret för den enskildes stöd till vistelsekommunen.

Den enskilde måste vara folkbokförd i landet för att regeln ska kunna tillämpas. Om han eller hon inte är det prövas frågan om ansvarig kommun på grundval av reglerna om vistelsekommunens ansvar.

Folkbokföringskommunens ansvar vid dödsboanmälan

Socialnämnden ska göra dödsboanmälan till skattemyndigheten där den avlidne var folkbokförd (20 kap. 8a § ärvdabalken, ÄB, jfr med 10 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken, RB). Om bosättningskommun och folkbokföringskommun inte är samma kommun, är det bosättningskommunen som ska göra dödsboanmälan.

Om den enskilde avlider under en resa eller en tillfällig vistelse utanför bosättningskommunen är det bosättningskommunen som ska göra dödsboanmälan och inte den kommun där dödsfallet inträffade.

Överflyttning av ärenden

Vid placeringar i familjehem, hem för vård eller boende, bostad med särskild service och liknande, gäller den ordning för överflyttning av ärenden som regleras genom bestämmelser i 2 a kap. 10–12 §§ SoL. Om kommunerna inte är överens kan tillsynsmyndigheten avgöra frågan.

Vid ekonomiskt bistånd sker ingen överflyttning av ärenden eftersom varje ansökan är ett avslutat ärende. Då ska den enskilde i stället hänvisas till den nya bosättningskommunen, om han eller hon fortfarande behöver bistånd. Om det finns risk för oklarheter eller att den enskilde kommer i kläm på något sätt, kan det vara lämpligt att den gamla bosättningskommunen tar kontakt med den nya bosättningskommunen så att det inte uppstår problem. Den enskilde ska ge samtycke till en sådan kontakt.

Personer som vistas i Sverige på EG-rättslig grund

Sedan Sverige blev medlem i den Europeiska unionen (EU) gäller den Europeiska gemenskapens (EG:s) regelverk som svensk rätt. I avsnittet används i första hand begreppet EU. EU syftar på de länder som bildade unionen 1995 och det som hör ihop med tiden efter det. EG är ett äldre begrepp som används då det handlar om fördrag och institutioner som fanns innan unionen bildades. Avsnittet innehåller en kortfattad redovisning av de delar av EG-rätten som har betydelse för socialtjänsten och beskriver framför allt vad som gäller för arbetstagare och arbetssökande. I Socialstyrelsens publikation *EG-rätten och socialtjänsten – en vägledning* finns mer utförlig information och praktiska exempel med kommentarer.

Syftet med EU är ekonomisk integration mellan medlemsländerna. Den gemensamma europeiska marknaden ska bland annat bygga på fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital. Till stor del gäller den EG-rättsliga regleringen även i förhållande till Norge, Island och Liechtenstein genom EES-avtalet.

Fri rörlighet gäller för personer inom EU/EES-området som arbetar eller försörjer sig på annat sätt samt deras familjemedlemmar. Personer som försörjer sig på annat sätt kan vara t.ex. studerande eller pensionärer. Under vissa förutsättningar gäller den fria rörligheten även för arbetssökande och deras familjemedlemmar. För att underlätta rörligheten finns ett regelverk som samordnar medlemsstaternas regler för social trygghet för personer som flyttar från ett EU/EES-land till ett annat. I det regelverket ingår bland annat Romfördraget art. 42 (f.d. art. 51) och Europaparlamentets och Europeiska unionens råds förordningar 1612/68 och 883/2004.

Ingen ska vara försäkrad i flera länder samtidigt, eller stå utanför alla länders system för social trygghet. Regelverket ska även se till att socialförsäkringsförmåner betalas ut oavsett var inom EU man bor. Tanken är att EU/EES-medborgare ska kunna röra sig fritt mellan medlemsstaterna på un-

ge får samma sätt som när medborgare förflyttar sig och byter arbetsplats inom de egna länderna.

Rätten till fri rörlighet regleras av Europaparlamentet och rörlighetsdirektivet, 2004/38/EG. Direktivet är infört i svensk rätt genom ändringar i utlänningslagen (2005:716), UtlL. Det innebär att EU/EES-medborgare och deras familjer inte behöver ansöka om uppehållstillstånd utan i stället kan vistas i ett annat land inom EU/EES-området med uppehållsrätt om de uppfyller vissa kriterier.

En EU/EES-medborgare som inte har uppehållsrätt i Sverige kan dock fortfarande ansöka om uppehållstillstånd, till exempel med hänvisning till anknytning till barn som bor i Sverige eller en svensk medborgare bosatt i Sverige. Eftersom anknytning inte är ett av kriterierna för uppehållsrätt så har EU/EES-medborgaren inte uppehållsrätt i dessa situationer.

Den som inte är EU/EES-medborgare och vill stanna i Sverige längre än tre månader ska ansöka om uppehållstillstånd hos Migrationsverket.

Begreppet uppehållsrätt

Under de första tre månaderna kan en EU/EES-medborgare vistas i Sverige utan annat krav än att han eller hon kan uppvisa ett giltigt identitetskort eller pass. Denna tremånadersgräns hänger inte ihop med möjligheten att få arbetslöshetsersättning från hemlandet under tre månader när man söker arbete i Sverige. Det finns inte heller någon regel som säger att man inte har rätt till bistånd från socialtjänsten de första tre månaderna. Enligt socialtjänstlagen räcker det att man vistas i Sverige för att man ska ha rätt att få en ansökan om ekonomiskt bistånd prövad till exempel i en akut situation.

Reglerna om uppehållsrätt är införda i svensk rätt genom 3 a kap. i UtlL. En EU/EES-medborgare behöver inte ansöka om uppehållsrätt och det sker inte heller någon egentlig prövning. Den EU/EES-medborgare som uppfyller något av kriterierna har helt enkelt uppehållsrätt i landet.

Det betyder att Migrationsverket alltså inte fattar något beslut, men uppehållsrätten ska registreras hos Migrationsverket om vistelsen i Sverige blir längre än tre månader. Det innebär att Migrationsverket kontrollerar och registrerar att det finns ett företag, ett arbete, en studieplats eller egna tillgångar som täcker kostnaderna under vistelsen här.

EU/EES-medborgare som kommit till Sverige för att söka arbete är inte tvungna att registrera sig hos Migrationsverket men kan göra det om de vill. Arbetsökande ska uppfylla kriteriet att de "har en verklig möjlighet att få en anställning" i Sverige. För EU/EES-medborgare som är arbetslösa och ansöker om ekonomiskt bistånd blir det socialtjänsten som i samråd med Arbetsförmedlingen får bedöma om kriteriet är uppfyllt.

Rörelsedirektivet skiljer mellan ekonomiskt aktiva och ekonomiskt icke-aktiva.

Som ekonomiskt aktiva räknas egna företagare, arbetstagare och arbetsökande. Denna grupp har en starkare rättslig ställning i fråga om uppehållsrätt och rätt till socialt bistånd, jämfört med ekonomiskt icke-aktiva. EG-domstolen har slagit fast att för att uppfylla kriteriet för arbete räcker det med

att ha ett deltidsarbete, och inkomsten behöver inte vara så hög att den räcker till försörjningen.

Som ekonomiskt icke-aktiva räknas till exempel studerande och pensionärer. De måste ha en sjukförsäkring som gäller i Sverige och egna medel så att de klarar sig, och kan till och med avvisas från Sverige om de får sådana varaktiga svårigheter att de blir en "belastning" för det sociala biståndssystemet i Sverige.

Även familjemedlemmar har uppehållsrätt

När någon utnyttjar rätten till fri rörlighet och flyttar till ett annat land har även familjemedlemmarna som följer med uppehållsrätt. Som familjemedlem räknas

- make/maka
- registrerad partner
- sambo
- barn under 21 år
- föräldrar som är beroende av EU/EES-medborgaren för sin försörjning.

Äktenskap eller samboförhållande kan till exempel styrkas genom vigsel eller äktenskapsbevis eller folkbokföringsbevis. Uttrycket "beroende" ska enligt EG-domstolen tolkas utifrån den faktiska situationen, det vill säga huruvida EU/EES-medborgaren verkligen försörjer familjemedlemmen. Det ska inte tolkas utifrån skälen till denna situation eller möjligheten för familjemedlemmen att försörja sig själv genom arbete. Ekonomiskt beroende kan till exempel styrkas genom bankutdrag eller liknande som visar överföring av pengar.

Make eller maka till EU/EES-medborgaren får uppehålla sig i det nya landet så länge de är gifta, oavsett om makarna bor tillsammans eller inte. Om personen som utnyttjat rätten till fri rörlighet avlider, har familjemedlemmar som bott hos personen under vissa förutsättningar rätt att varaktigt stanna kvar i bosättningslandet om de själva kan försörja sig.

När en person som uppfyllt ett kriterium för uppehållsrätt inte längre har uppehållsrätt gäller den inte heller längre för de övriga i hushållet. Men barn som går i grundskolan eller gymnasieskolan behåller sin uppehållsrätt så länge de går i skolan och en förälder kan i egenskap av vårdnadshavare ha uppehållsrätt för samma tid.

Ibland påverkas barn av socialtjänstens bedömning av föräldrarnas uppehållsrätt och därmed också rätten till bistånd. Även i detta sammanhang gäller kravet att barnets bästa alltid ska beaktas, utredas och redovisas oavsett vad som blir resultatet av socialtjänstens bedömning.

När EU/EES-medborgare och deras familjemedlemmar vistats lagligt i Sverige i fem år är uppehållsrätten permanent.

Familjemedlemmar som inte är EU/EES-medborgare

För familjemedlemmar finns inget krav på medborgarskap i ett EU/EES-land. En familjemedlem som är medborgare i ett land utanför EU/EES-

området, en så kallad tredjelandsmedborgare, kan ha rätt att vistas i Sverige. Den rätten är helt beroende av EU/EES-medborgarens rättigheter.

En tredjelandsmedborgare som vistas i Sverige i fem år får dock ställning som varaktigt bosatt om han eller hon kan försörja sig och sin familj med egna medel, och om familjen har en bostad (5 a kap. 2 § UtlL). Familjemedlemmar som är tredjelandsmedborgare får ett uppehållskort av Migrationsverket.

Begreppet arbetstagare

Praxis från EG-domstolen visar att begreppet arbetstagare i detta sammanhang har fått en vidsträckt tolkning. Domstolen (Mål C-413/01, Ninnie Orasche, REG 2004, s. I-3187) har angett tre kriterier som ska vara uppfyllda:

- Arbete ska utföras åt någon annan.
- Personen ska vara under dennes arbetsledning,
- Arbetet ska ske mot ersättning.

Normalt räcker olika former av deltidsarbete, tidsbegränsade anställningar och säsongarbeten för att EU/EES-medborgaren ska anses vara arbetstagare. Som arbetstagare räknas även bland andra praktikanter, lärlingar, hembiträden och au-pairer om de får betalt för sitt arbete.

En mycket låg ersättning är inte ett hinder och även den som avlönas med kost och logi kan betraktas som arbetstagare. EU/EES-medborgare som utövat förvärvsaktivitet men inte fått någon egentlig lön utan istället försörjts av en religiös rörelse var enligt EG-domstolen också arbetstagare (Mål 196/87, Steymann, REG 1988, s. 6159).

Ett minimikrav är att arbetet är en ”effektiv och genuin” verksamhet som inte är rent marginell och underordnad och som rymmer något mått av ekonomisk aktivitet. EG-domstolen har till exempel uttalat att verksamhet som betalades av staten inom ramen för ett narkotikaavvänjningsprogram inte var någon egentlig ekonomisk aktivitet. Den princip som rättsfallet ger uttryck för anses dock inte gälla ”skyddat arbete” i allmänhet.

Arbetstagare och deras familjemedlemmar kan förutom rätt till ekonomiskt bistånd även ha rätt till förmåner för arbetstagare.

Rätten att behålla sin ställning som arbetstagare vid sjukdom eller ofrivillig arbetslöshet

Om en EU/EES-medborgare som är arbetstagare drabbas av tillfällig arbetsoförmåga på grund av sjukdom eller olycksfall behåller personen sin uppehållsrätt under den tid som han eller hon inte kan arbeta.

En EU/EES-medborgare som är arbetstagare och förlorar sin anställning behåller sin ställning som arbetstagare om han eller hon

- haft anställning i mer än ett år
- blivit ofrivilligt arbetslös
- anmält sig på Arbetsförmedlingen
- är aktivt arbetssökande
- vistas i landet.

Om anställningen från början var tidsbegränsad till mindre än ett år behåller arbetstagaren sin ställning som arbetstagare i sex månader om han eller hon

- blivit ofrivilligt arbetslös
- anmält sig på Arbetsförmedlingen
- är aktivt arbetssökande.

EU/EES-medborgaren har nytta av att behålla statusen som arbetstagare framför allt i förhållande till vissa förmåner som inte hanteras av socialtjänsten.

Arbetssökande

En EU/EES-medborgare har uppehållsrätt så länge han eller hon

- är anmäld på Arbetsförmedlingen
- aktivt söker arbete
- bedöms ha ”en verklig möjlighet att få en anställning” i Sverige.

För att bedöma en persons faktiska möjligheter att få ett arbete får socialtjänsten ta hjälp av Arbetsförmedlingen. Olika kriterier kan ligga till grund för en sådan bedömning, till exempel den enskildes utbildning, arbetslivserfarenhet, språkkunskaper eller möjlighet att ta ett ”enklare” arbete utan särskilda kvalifikationskrav.

EG-domstolen konstaterade i ett fall (Mål C-292/89, Antonissen, REG 1991, s. I-745) att sex månader normalt är tillräckligt för att den arbetssökande ska ha en verklig möjlighet att hitta ett arbete. Samtidigt påpekade domstolen att om EU/EES-medborgaren efter sex månader fortfarande söker arbete och har en reell chans att få en anställning så har han eller hon fortfarande uppehållsrätt.

Arbetssökande behöver inte registrera sig hos Migrationsverket, till skillnad från övriga EU/EES-medborgare med uppehållsrätt, men de kan göra det om de vill. Arbetssökande EU/EES-medborgare får styrka sin status som arbetssökande genom att anmäla sig hos Arbetsförmedlingen och visa att de aktivt söker arbete.

En arbetssökande EU/EES-medborgare som har uppehållsrätt i Sverige ska behandlas på precis samma sätt som andra arbetssökande, eftersom han eller hon har rätt till likabehandling hos socialtjänsten. Det betyder till exempel att socialtjänsten kan kräva att den arbetssökande står till arbetsmarknadens förfogande på heltid och är villig att ta ett lämpligt arbete även utanför det yrkesområde där han eller hon tidigare har arbetat. Det kan även innebära att delta i Arbetsförmedlingens eller socialtjänstens insatser för arbetssökande.

Rätten att uppehålla sig i ett annat land för att söka arbete får inte förväxlas med en bestämmelse som innebär att man under tre månader, då man söker arbete i annat land, får behålla rätten till arbetslöshetsersättning från

hemlandet. Enligt EG-rätten förlorar man alltså rätten till arbetslöshetsersättning från hemlandet efter tre månader, men inte automatiskt rätten att fortsätta söka arbete och uppehålla sig i det andra landet.

Det kan också ha betydelse i vilken mån den arbetssökande flyttat sitt "egentliga bo och hemvist" till Sverige, när det gäller att avgöra hans eller hennes försörjningsbehov. Om hemvisten inte är flyttad till någon svensk kommun och personen bedöms befinna sig endast tillfälligt i Sverige kan det ekonomiska biståndet begränsas till att avhjälpa en nödsituation. Det motsvarar den situation då personer bosatta i Sverige tillfälligt befinner sig utanför sin hemkommun. Men om den arbetssökande EU/EES-medborgaren däremot bedöms ha flyttat och skapat sig en anknytning till en kommun i Sverige finns det inte grund för att begränsa biståndet.

Högsta förvaltningsdomstolen har hittills inte prövat rätten till bistånd för EU/EES-medborgare som söker arbete i Sverige. Den rättspraxis som finns är EG-domstolens avgöranden, bland annat det ovan nämnda rättsfallet.

Nordiska medborgare

Den nordiska konventionen om socialt bistånd och sociala tjänster infördes i svensk rätt genom lagen (1995:479) om nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster. Till konventionen finns en kommentar [1] som bland annat bygger på förarbetena till lagen (Proposition 1994/95:149 Nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster).

Den nordiska konventionen omfattar även personer som inte är förvärvsaktiva och personer som är bosatta på Färöarna och Grönland. Det gör inte de EG-rättsliga reglerna. Dessutom omfattar den nordiska konventionen, med vissa undantag, personer som bor i ett nordiskt land men är medborgare i ett tredje land (artikel 4).

Alla nordiska medborgare, oavsett bosättningsland, och alla personer som är lagligen bosatta i ett nordiskt land omfattas av konventionen. Begreppet "lagligen bosatt" innebär att personen ska ha rätt att bo i landet enligt landets utlänningslagstiftning. I praktiken är detta i de flesta fall detsamma som att vara folkbokförd i landet. Personkretsen inkluderar alltså flyktingar och statslösa med uppehållstillstånd, men inte asylsökande.

I vissa fall gäller en konventionsbestämmelse bara nordiska medborgare. Det framgår i så fall uttryckligen av bestämmelsen i fråga. När det gäller ekonomiskt bistånd är det framför allt artiklarna 4, 6 och 7 som är av intresse.

Nordiska medborgare likställs med svenska

Artikel 4

"Vid tillämpningen av ett nordiskt lands lagstiftning som omfattas av denna konvention likställs medborgare i ett annat nordiskt land som lagligen vistas tillfälligt eller är lagligen bosatt i landet med landets egna medborgare."

Bestämmelsen garanterar att nordiska medborgare likställs med svenska medborgare inom konventionens område – där socialtjänstlagen ingår – så länge de befinner sig i Sverige. Det gäller oavsett om de är bosatta här eller

vistas här tillfälligt. Icke-nordiska medborgare har däremot ingen grundad rätt till likställdhet i konventionen, men omfattas i stället av artikel 6 (se nedan).

Likställdheten har betydelse för nordiska medborgare som inte har rätt till likställdhet enligt EG-reglerna. Det gäller icke-förvärvsaktiva och före detta förvärvsaktiva, som inte har arbetat i Sverige och som av detta skäl inte har rätt till likställdhet i sociala förmåner enligt EG-reglerna.

Bestämmelsen hindrar inte att en person får avslag på en ansökan om ekonomiskt bistånd om någon annan som vistas i Sverige skulle ha fått avslag.

Vissa rättigheter vid tillfällig vistelse för samtliga som omfattas av konventionen

Artikel 6

”En person som omfattas av denna konvention och som under en laglig tillfällig vistelse i ett nordiskt land behöver omedelbart socialt bistånd och sociala tjänster skall från vistelselandet få sådant bistånd som enligt landets lagstiftning svarar mot hjälpbehovet.”

Rätten till bistånd i dessa fall omfattar, förutom nordiska medborgare, även andra personer som är bosatta i ett nordiskt land.

Vistelselandet, i detta fall Sverige, ska ge nödvändigt ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen tills personens vistelse upphör. Socialtjänsten ska, precis som i alla andra fall, göras en individuell bedömning av personens behov av bistånd. Personen ska få bistånd på samma villkor som personer bosatta i en annan kommun i landet än sin vistelsekommun.

Skydd mot hemsändning

Artikel 7

”En nordisk medborgare kan inte hemsändas på grund av sitt behov av socialt bistånd om hans familjeförhållanden, anknytning till bosättningslandet eller omständigheterna i övrigt talar för att han bör stanna där och under alla omständigheter inte om medborgaren under de tre sista åren varit lagligen bosatt i landet.”

Hemsändning innebär att någon sänds tillbaka till det land där han eller hon är medborgare.

En utlännings får avvisas om man kan anta att han eller hon kommer att sakna tillräckliga medel för sin vistelse i Sverige eller i något annat nordiskt land som han eller hon tänker besöka, enligt 8 kap. 2 § utlänningslagen (2005:716). Det gäller däremot inte för EU/EES-medborgare med familjemedlemmar.

Om en person visar sig vara en belastning för biståndssystemet enligt SoL, får han eller hon avvisas, om han eller hon inte är arbetstagare, egenföretagare, arbetssökande eller familjemedlem till någon som är det. Det räcker

inte att en enstaka gång ha anlitat det sociala biståndssystemet för att vara en belastning.

Nordiska medborgare omfattas också av denna bestämmelse, men den tillämpas mycket sällan. Artikel 7 skyddar dock nordiska medborgare mot hemsändning i vissa fall. Bestämmelsen om hemsändning, som grundas på att en nordisk medborgare behöver ekonomiskt bistånd, kan endast bli aktuell vid långvarigt bistånd till försörjningen. Det står i den vägledande kommentaren till konventionen. Biståndet ska också utgöra större delen av personens inkomster. Personen får inte sändas hem på grund av enstaka och tillfälliga behov av ekonomiskt bistånd.

När Sveriges lagstiftning ger utrymme för hemsändning skyddar artikel 7 mot hemsändning på grund av behov av bistånd

- när familjeförhållandena, anknytningen till bosättningslandet eller omständigheterna i övrigt talar för att personen i fråga bör stanna här
- under alla omständigheter när personen under de tre sista åren varit lagligen bosatt i landet.

Begreppen familjeförhållanden och anknytning till bosättningslandet bör få en vid tolkning och även andra omständigheter ska kunna beaktas. Det framgår av den vägledande kommentaren till konventionen. En treårig bosättningsperiod ska vara utan avbrott för att utesluta möjligheten till hemsändning, men kortare perioder av utlandsvistelse bryter inte bosättningsperioden. Reglerna om hemsändning gäller bara när personen inte har rätt att uppehålla sig i Sverige enligt EG-regler.

Socialtjänstlagen innehåller inga regler om hemsändning, utan hemsändning regleras i den nu aktuella konventionen och i utlänningslagen.

Källor

RÄTTSFALL

RÅ81 Ab 243

RÅ 1987 ref. 174

RÅ 1992 ref. 57

RÅ 1995 ref. 70

RÅ 2004 ref. 59

RÅ 2004 ref. 79

RÅ 2009 ref. 29

EG-domstolen, mål C-196/87 Steymann, REG 1988

EG-domstolen, mål nr C-292/89 Antonissen, REG 1991

EG-domstolen, mål nr C-413/01 Ninnie Orasche, REG 2004

JO

JO:s ämbetsberättelse 1994/95 s. 272.

FÖRFATTNINGAR

Ärvdabalken, ÄB, 20

Rättegångsbalken, RB, 1

Folkbokföringslagen (1991:481)

Utlänningslagen (2005:716), UtIL

Lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl, LMA

Lagen (1995:479) om nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster

Lagen (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare.

Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

Utlänningsförordningen (1989:547)

Förordningen (1994:361) om mottagande av asylsökande m.fl.

Förordningen (1994:362) om vårdavgifter för vissa utlänningar

Förordningen (2002:1118) om statlig ersättning för asylsökande m.fl.

KONVENTIONER OCH EG-DIREKTIV

Nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster 1994

Wienkonventionen om diplomatiska förbindelser 1961

Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG om unionsmedborgare och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier (Rörlighetsdirektivet)

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition angående godkännande av vissa internationella överenskommelser på den intellektuella äganderättens område, m.m. 1973:15 s. 79

Proposition 1979/80:1: Om socialtjänsten

Proposition 1994/95:149: Nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster

Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen

Proposition 2000/01:80: Ny socialtjänstlag m.m.

Proposition 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun

Socialutskottets betänkande 1994/95:SoU19: Nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster

SOU 1993:30: Rätten till bistånd inom socialtjänsten

SOU 2002:71 Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer

KRIMINALVÅRDSVERKET

Kriminalvårdsverkets författningssamling KVFS 2007:5

SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD, SKRIVELSER M.M.

Socialstyrelsens Allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd

LITTERATUR

Socialstyrelsen (2008): EG-rätten och socialtjänsten – en vägledning. Stockholm

1. Nordiska ministerrådet (1997): Vägledande kommentar till den nordiska konventionen om socialt bistånd och sociala tjänster. Tema Nord 1996:620. Köpenhamn

Försörjningsstöd

Detta kapitel beskriver försörjningsstödet, vilka behov stödet ska tillgodose och hur behoven kan bedömas i vissa fall. Kapitlet inleds med en beskrivning av hur riksnormen är konstruerad och vilka behov de olika kostnadsposterna ska täcka. Därefter följer ett avsnitt om allmänna frågor om bedömningen av behovet av försörjningsstöd, till exempel vilka som räknas som medlemmar i ett hushåll och i vilka fall försörjningsstöd kan lämnas med ett högre respektive lägre belopp. Huvuddelen av avsnittet är en genomgång av de övriga behovsposterna som ingår i försörjningsstödet, de så kallade skäliga kostnaderna utanför riksnormen, och hur behovet av dessa kan bedömas.

Behov som tillgodoses genom försörjningsstöd

Av 4 kap. 3 § SoL framgår att försörjningsstöd lämnas för skäliga kostnader för följande:

1. Livsmedel, kläder och skor, lek och fritid, förbrukningsvaror, hälsa och hygien samt dagstidning, telefon och TV-avgift.
2. Boende, hushållsel, arbetsresor, hemförsäkring samt medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa.

Skäliga kostnader enligt 1. beräknas enligt en norm för hela riket (riksnormen), som grundas på officiella prisundersökningar av olika hushållstypers baskonsumtion. Om det finns särskilda skäl i ett enskilt fall ska socialnämnden dock beräkna dessa kostnader till en högre eller lägre nivå. Bistånd enligt 2. beviljas för skäliga kostnader efter en individuell bedömning.

Försörjningsstödet är alltså uppdelat i två delar: en riksnorm och en del som avser rätt till bistånd för skäliga kostnader för ett antal andra regelbundet återkommande behov.

Riksnormen

Bestämmelser om riksnormen finns dels i socialtjänstlagen, dels i 2 kap. socialtjänstförordningen. Varje år fastställer regeringen riksnormen, beloppen för de personliga kostnaderna och de gemensamma hushållskostnaderna genom en ändring i socialtjänstförordningen.

I underlaget för regeringens beslut ingår vissa kostnadsberäkningar av Konsumentverket. Kostnadsberäkningarna återspeglar en skälig konsumtionsnivå, det vill säga, varken en miniminivå eller lyxnivå. Beloppen ska täcka kostnader för de produkter som behövs i ett hushåll för att man på ett tillfredsställande sätt ska kunna klara vardagens behov. I beräkningarna ingår till exempel inte utgifter för presenter, kalas eller gäster, semester, alkohol,

tobak eller spel. Beräkningarna innehåller ett visst sparutrymme för inköp eller ersättning av sällanköpsprodukter, till exempel en cykel till barn eller dyrare klädesplagg. Det innebär alltså att man under en tid ska ha kunnat spara en del av beloppet i riksnormsposten för att kunna köpa sällanköpsprodukter. Riksnormens belopp är uppdelade på olika hushållstyper och åldersintervall.

I korthet baserar sig beloppen i riksnormen på följande:

- *Livsmedel*: Kostnader för en näringsmässigt fullvärdig och varierad kost enligt Livsmedelsverkets näringsrekommendationer till frukost, lunch, middag och 2–3 mellanmål. Utgångspunkten är att man lagar all mat hemma.
- *Kläder och skor*: Kostnader för vanliga kläder och skor för olika årstider och väder samt för vardag, fritid och något festligare tillfällen. Utgångspunkten är normalt slitage av kläder och skor. Även tillbehör som paraply, armbandsur och väskor.
- *Lek och fritid*: Kostnader för vanliga fritidsaktiviteter både inomhus och utomhus samt viss motion och kultur. Även en viss kostnad för mobiltelefon ingår.
- *Hygien*: Kostnader för den personliga hygien inklusive hårklippning och rakapparat, varor för skötsel av småsår med mera. Preventivmedel ingår inte.
- *Barn- och ungdomsförsäkring*: Kostnader för premie för grupp- försäkring eller individuell försäkring som gäller för sjukdom och olycksfall.
- *Förbrukningsvaror*: Kostnader för toalett- och hushållspapper, batterier och glödlampor, och för dagligvaror som behövs för vård och skötsel av bostaden och av kläder och skor, till exempel disk- och tvättmedel.
- *Dagstidning, telefon och TV-avgift*: Kostnader för helårsprenumeration av en dagstidning, avgift till Radiotjänst för TV och månads- och samtalsavgifter för telefonsamtal inom Sverige.

De fem första posterna kallas *personliga kostnader* (livsmedel, kläder och skor, lek och fritid, hygien, försäkring) och de två sista *gemensamma hushållskostnader* (förbrukningsvaror, dagstidning, telefon och TV-avgift). Riksnormen för ett hushåll per månad utgör summan av de personliga kostnaderna för samtliga medlemmar i hushållet och de gemensamma hushållskostnaderna.

Riksnormen anges som totalsummor för personliga kostnader och för gemensamma hushållskostnader i 2 kap. socialtjänstförordningen. Totalsummorna för de personliga kostnaderna är beräknade för barn och ungdomar i olika åldersgrupper och för vuxna ensamstående respektive samboende. För de gemensamma hushållskostnaderna anges totalsummor som är baserade på hushållets storlek. För hushåll med fler än sju personer beräknas kostnaden för varje tillkommande hushållsmedlem som skillnaden mellan hushåll med sex respektive sju personer. För en person som inte är sambo

men som ingår i hushållsgemenskap med en eller flera personer beräknas riksnormen som personliga kostnader för ensamstående plus kvoten av de gemensamma hushållskostnaderna och antalet medlemmar i hushållet.

Socialstyrelsen informerar varje år om beloppen i riksnormen på www.socialstyrelsen.se.

Riksnormen ger kommunerna möjlighet att justera normen för förskolebarn med hänsyn till om de får fri lunch utanför hemmet fem dagar per vecka, till exempel inom kommunal barnomsorg. Men det finns inget skäl att tillämpa en lägre norm när barnen är hemma på grund av lov, sjukdom eller liknande och därför äter hemma. Riksnormen för barn och ungdomar i skolåldrarna 7–20 år är däremot inte uppdelad med hänsyn till om de äter lunch i skolan eller inte, utan är beräknad så att den i genomsnitt ska täcka lunch i hemmet under skollov och normal övrig frånvaro.

Riksnormsbeloppet är detsamma varje månad oavsett antal dagar i månaden, om det inte finns särskilda skäl för att räkna med en högre eller lägre norm (se nedan).

Kapitel *Handläggningsprocessen*, under rubriken *Uppdelning av riksnormen i dagsbelopp*, beskriver hur man kan dela upp riksnormen när en person ska beviljas bistånd för en kortare period än en månad.

Några utgångspunkter vid bedömningen

Medlemmar i hushållet

Som medlemmar i hushållet bör räknas

- makar,
- registrerade partner enligt lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap,
- sambor enligt sambolagen (2003:376) och
- barn och ungdomar under 21 år som föräldrarna är underhållsskyldiga för.

Kostnaderna för en vuxen person som ingår i en hushållsgemenskap med en eller flera andra personer som inte kan betraktas som sambor, blir lägre än om han eller hon bor ensam. Det inkluderar vuxna barn som bor kvar hemma (se avsnittet *Hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren* senare i det här kapitlet). Därför beräknas normen i dessa fall som den personliga kostnaden för ensamstående samt dennes andel av hela hushållets gemensamma hushållskostnader (se avsnittet *Riksnormen* ovan).

Barn och ungdomar bör räknas som medlemmar i hushållet, både där de stadigvarande bor och där de vistas under umgängestid. Socialnämnden bör beräkna kostnaderna efter det antal dagar barnet eller ungdomen vistas hos respektive förälder. Genom att räkna på det här sättet missgynnar man inte barn med skilda föräldrar. Barn har rätt till samma summa oavsett vilken förälder de vistas hos. Ett annat skäl är att umgängesföräldrar inte ska missgynnas i förhållande till andra familjetyper på grund av att barnet endast vistas hos honom eller henne för umgänge en begränsad del av sin tid.

De 18–20-åringar som avses är främst ungdomar som fortfarande går i grundskola, gymnasieskola eller annan jämförlig grundutbildning (NJA 1990

s. 49 1–111). Enligt föräldrabalken är föräldrar underhållsskyldiga för dessa ungdomar till dess de fyller 21 år. Föräldrarnas underhållsskyldighet gäller oavsett om den unge bor hemma eller i eget boende och den unge kan betraktas som en del av föräldrarnas hushåll.

Ekonomiskt bistånd till barn

Om föräldrarna till ett barn eller en skolungdom, som har fyllt 18 men inte 21 år, inte fullgör sin underhållsskyldighet och om socialnämnden inte kan förmå dem till det, bör nämnden överväga att ge ekonomiskt bistånd direkt till barnet eller skolungdomen utifrån ålder och mognad.

Om ett barn eller en skolungdom, som har fyllt 18 men inte 21 år, på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrarnas underhållsskyldighet i de fall

- barnet eller skolungdomen är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller
- barnet eller skolungdomen har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna.

Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå barnet ekonomiskt bör dock vara en åtgärd som endast bör användas i undantagsfall. (Se JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 219).

Det normala i dessa situationer borde vara att utreda barnets förhållanden och behov för att ta reda på om barnet behöver andra insatser. Andra insatser kan bli aktuella om det till exempel finns en mycket stark konflikt mellan barn och föräldrar och det kan vara olämpligt att barnet bor kvar i hemmet eller fortsätter vara beroende av föräldrarna. Ett exempel kan vara ungdomar som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar.

Om socialtjänsten ger bistånd direkt till ett barn är det viktigt att uppmärksamma att socialtjänsten också ska kommunicera beslutet till vårdnadshavaren, som har möjlighet att överklaga det (JO:s ämbetsberättelse 2005/06 s. 298). I en sådan situation kan det vara mycket viktigt att socialtjänsten har fungerande rutiner så att barnet inte utsätts för risker. Socialtjänsten kan till exempel överväga om det finns uppgifter som behöver sekretessbeläggas, eller försöka få föräldrarna att fullgöra sin underhållsskyldighet för barnet, om det kan ske på ett säkert sätt för barnet.

Om ett barn själv får ett barn är mor- eller farföräldrarna underhållsskyldiga för sitt barn men inte för barnbarnet (FB 7 kap. 1 §).

Exempel: En 17-årig flicka som bor hemma hos sina föräldrar och går i gymnasiet får ett barn. Eftersom hon dels är under 18 år, dels går i gymnasiet, är hennes föräldrar underhållsskyldiga för henne. Till exempel får de studiestöd för henne. Om hon fortfarande går i skolan när hon fyller 18 år fortsätter föräldrarnas underhållsskyldighet för henne så länge hon går i skolan, dock längst tills dess att hon fyller 21 år. Själv är hon underhållsskyldig för sitt barn och får barnbidrag och underhållsbidrag eller underhållsstöd för barnet. Barnbarnets behov tillgodoses normalt genom dessa bidrag, men om barnbarnet har särskilda behov kan 17-åringen ansöka om bistånd hos socialtjänsten för det. Om 17-åringens föräldrar inte kan försörja henne kan de söka ekonomiskt bistånd med dottern inräknad i hushållet, men inte barnbarnet.

Särskilda skäl till att beräkna kostnader till en högre eller lägre nivå

Högre nivå

Om det finns särskilda skäl i ett enskilt fall kan riksnormen beräknas till ett högre belopp. Det kan till exempel bero på att en person har ett funktionshinder som medför högre levnadsomkostnader. En förhöjning av normen kan gälla för en kortare eller en längre period.

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en högre nivå bl.a.

- om den enskilde av medicinska skäl har behov av dyrare kost,

Det kan till exempel gälla vid födoämnesallergier och vid vissa former av diabetes, även om extrakostnader för diabetiker inte går att generalisera. I de flesta fall ska diabetiker äta en normalt balanserad kost som är fettsnål och fri från visst socker. En sådan kost medför inte några merkostnader. Vissa former av diabetes kan dock innebära högre matkostnader, särskilt i kombination med andra sjukdomar.

- om den enskilde betalar avgift för skolmåltider,
- om den enskilde har höga livsmedelskostnader på grund av att kosten är inräknad i en avgift,

Det kan gälla den som är dagpatient, eller vårdas på sjukhus, när vårdavgiften är en avgift för kost och logi. Se även kapitel *Livsöring i övrigt*, avsnittet *Avgift för sjukhusvård*.

- om den enskilde på grund av funktionsnedsättning eller andra skäl har svårigheter att upprätthålla kontakten med andra människor eller delta i samhällslivet och därför har extra utgifter, för t.ex. telefon och tidningar eller fritidsaktiviteter, som inte täcks av annat särskilt stöd,

Ett sådant stöd kan till exempel vara handikappersättning eller vårdbidrag, och man kan också motivera en normhöjning av sociala skäl.

- om det är en förutsättning för att barn ska kunna delta i fritidsaktiviteter,

I utgiftsposten lek och fritid ingår kostnader för sådana aktiviteter som det är rimligt att alla får möjlighet till, medan en dyr fritidsaktivitet generellt inte ingår i en skälig levnadsnivå. Alla hushåll får givetvis anpassa sina utgifter och sitt sätt att leva till vad ekonomin tillåter. Samtidigt kan det finnas situationer där det finns skäl att bevilja ett högre belopp för lek och fritid, till exempel om aktiviteten fyller en särskilt viktig social funktion för barnet, om barnet mobbas i skolan eller har problematiska hemförhållanden. Det kan också vara viktigt för barnet att kunna delta i vissa fritidsaktiviteter ur rehabiliteringssynpunkt.

- om det är en förutsättning för att en förälder ska kunna ha umgänge eller kontakt med sitt barn i en rimlig omfattning och därför har extra utgifter för t.ex. lek och fritid samt telefon,
- om den enskilde har ett tillfälligt och visst behov av att köpa kläder och skor,

Det kan till exempel gälla snabba viktförändringar vid graviditet eller sjukdom, begravningskläder eller vinterkläder till flyktingar om behovet inte tillgodosätts genom särskilt bidrag enligt 18 § LMA.

- om ett spädbarn saknar nödvändig klädustrustning (jfr avsnittet ”Spädbarnsustrustning s. 13) eller
- om den enskilde har tillfälligt höga kostnader, t.ex. för livsmedel, kläder och skor eller telefon, som beror på att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott.

RÄTTSFALL

RÅ 1995 ref 52 fördyrade matkostnader

HDF beviljade inte bistånd till fördyrade matkostnader på grund av bulimi.

Lägre nivå

Om det finns särskilda skäl i ett enskilt fall kan riksnormen beräknas till en lägre nivå. Den biståndssökande kan få ett tillfälligt, reducerat bistånd om han eller hon till exempel har kunnat försörja sig men inte gjort det och därför saknar pengar till sin försörjning under den närmaste tiden. Biståndet är till för att personen ska kunna reda upp den akuta situationen, vilket i rättspraxis kallas för *akut nödläge* eller *akut nödsituation*.

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en lägre nivå bl.a.

- om den enskilde hamnat i en akut nödsituation och endast behöver tillfälligt ekonomiskt bistånd för att få möjlighet att reda upp den eller
- om den enskilde inte har vissa kostnader för poster som ingår i riksnormen eller dessa är lägre än riksnormen, t.ex. under vistelse i heldygnsvård.

I båda fallen är det en förutsättning att den enskilde har reducerade eller inga kostnader för behovsposten ifråga. Den som till exempel saknar abonnemang för telefon eller tidning kan ändå ha kostnader för dessa behov, och det behöver normalt inte innebära att försörjningsstödet beräknas till en lägre nivå. En lägre nivå kan även gälla situationer då den enskilde uppenbart inte använder biståndet till vad det är avsett för (prop. 1996/97:124 s. 170).

Kommunala normer med bredare schabloner eller högre nivå

En kommun kan besluta att anta normer som i praktiken är ett tillägg till det lagreglerade försörjningsstödet (prop. 1996/97:124 s. 90). Socialnämnden kan alltså tillämpa egna normer som ligger på en högre nivå och är bredare schabloniserade, det vill säga innefattar behov som ligger över eller utanför riksnormen. Dessa behov kan vara sådana som ingår i försörjningsstödet, till exempel hushållsel eller hemförsäkring, eller behov som ingår i livsföring i övrigt, till exempel underhåll av hemutrustning.

En så kallad bruttonorm eller en schablon är ett hjälpmedel och inte en absolut regel. Det innebär till exempel att en ansökan aldrig kan avslås enbart med hänsyn till socialnämndens normer eller riktlinjer. Har den biståndssökande en kostnad som är högre än schablonen måste socialtjänsten alltid göra en individuell bedömning av om kostnaden är skälig för just den biståndssökande (RÅ 2010 not 70).

Skäliga kostnader utanför riksnormen

Försörjningsstöd utöver riksnormen kan lämnas för skäliga kostnader för ett antal andra behovsposter, står det i 4 kap. 3 § första stycket 2 SoL. Dessa behovsposter är boende, hushållsel, arbetsresor, hemförsäkring samt medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa. Vad som ska räknas som skäliga kostnader måste avgöras efter en individuell bedömning av vad som är skäligt för just den personen eller det hushållet.

Bedömningen i stort måste anpassas efter den allmänna standardutvecklingen i samhället, det vill säga vad människor i allmänhet kan kosta på sig. Det står i prop. 1979/80:1 s. 202. För boende gäller däremot vad en låginkomsttagare normalt har möjlighet att kosta på sig beträffande standard och kostnad, enligt prop. 1996/97:124 s. 169.

Boende

Skäliga och faktiska boendekostnader

Socialnämnden bör vid bedömningen av vad som är en skälig boendekostnad utgå från den enskildes faktiska kostnad och behov av boende. Utgångspunkten vid bedömningen av vad som är skälig boendekostnad bör vara vad en låginkomsttagare på orten normalt har möjlighet att kosta på sig. Kostnaden bör även relateras till hyresnivån hos allmännyttiga bostadsföretag eller andra större bostadsföretag på orten. Med orten bör avses den tätort där den enskilde bor eller de närmast belägna tätorterna inom kommunen. Förarbetena hänvisar till "låginkomsttagare", men begreppet låginkomsttagare är inte definierat (prop. 1996/97:124 s. 83 och 169).

Vad som är skäliga boendekostnader och skälig boendestandard kan variera beroende på den enskildes situation och i vilket skede i livet han eller hon befinner sig. En person med funktionshinder kan till exempel behöva en modernare och något rymligare bostad än någon utan funktionshinder. Bostadskostnaden blir då vanligtvis också högre.

För en äldre ensamstående person som lever på ekonomiskt bistånd kan det vara rimligt att acceptera en högre boendestandard och en högre hyra, än för en ung person som nyligen flyttat hemifrån.

Socialnämnden bör vid bedömningen ta hänsyn till ett barns behov av utrymme även hos den förälder där barnet enbart vistas under umgängestid.

Ett kvarboende vuxet barn som får ekonomiskt bistånd bör genom biståndet få möjlighet att betala sin del av familjens boendekostnad, bl.a.

- om föräldrarna på grund av att det vuxna barnet bor kvar har en högre boendekostnad än de annars skulle ha haft, antingen genom att tvingas behålla en stor bostad eller genom att helt eller delvis mista rätten till bostadsbidrag eller
- om det vuxna barnet tidigare har betalt hemma och inte har rätt till studiestöd enligt studiestödslagen (1999:1395) eller förlängt barnbidrag enligt 15 kap. socialförsäkringsbalken.

Med ett kvarboende vuxet barn avses ett barn som efter fyllda 18 år bor kvar i föräldrahemmet men som föräldrarna inte är underhållsskyldiga för.

RÄTTSFALL

RÅ 1996 ref 99 I-II Bostadskostnad

HFD godtog en faktisk hyreskostnad som inte avviker från vad som kan anses normalt på orten vid en biståndsberäkning. Därför underkändes en genomsnittlig hyresnivå inom kommunen, som socialnämnden beräknade, som underlag.

Hyreslägenhet

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en hyreslägenhet beakta hyran inklusive uppvärmning och obligatoriska avgif-

ter. Exempel på andra obligatoriska avgifter kan vara parkeringsplats eller garage som inte går att hyra ut, och tillval i lägenheten, till exempel inglasad balkong, som en tidigare hyresgäst gjort eller den biståndssökande själv innan behovet av bistånd uppstod eller kunde förutses. Om lägenheten hyrs i andra hand, bör nämnden godta den hyra som lägenhetsinnehavaren och andrahandshyresgästen har avtalat, under förutsättning att den är skälig. Socialtjänstens uppgift är att bedöma hyreskostnaden i sig tillsammans med behovet av bostad, och inte skäligheten av vad lägenhetsinnehavaren eventuellt tjänar på sin uthyrning. Därför ska förstahandshyresgästens hyresavtal eller kostnad inte utredas. Denna person har inte sökt bistånd och gett tillåtelse till att hans eller hennes förhållanden utreds. (Se även kapitel *Handläggningssprocessen*, avsnittet *Utredning av den enskildes ekonomiska situation*.)

Inneboende

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en inneboende beakta vad bostadsinnehavaren och den inneboende avtalat, om kostnaden är skälig. De som lever i en hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren bör inte räknas som inneboende.

Bostadsrätt

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en bostadsrättslägenhet beakta månadsavgiften, uppvärmningskostnaden och räntekostnaden för lån som tagits för inköp och underhåll eller liknande av lägenheten. Nämnden bör även beakta om den enskilde har rätt till skattejämkning för räntekostnaden. Det innebär att räntan för konsumtionslån som tagits med bostadsrätten som säkerhet inte räknas som boendekostnad. En del av räntekostnaden för bostadslån är avdragsgill i deklarationen och går tillbaka till låntagaren i form av skatteåterbäring, och låntagaren kan söka skattejämkning och på så sätt ta ut skatteförmånen samma år som räntan betalas in. Den biståndssökande tillgodoser då själv en större del av sitt biståndsbehov och hela räntekostnaden räknas som boendekostnad.

Om den biståndssökande avstår från skattejämkning och sparar förmånen till nästkommande år och då får den i form av skatteåterbäring, behöver socialtjänsten inte räkna 30 procent av räntan som boendekostnad. Denna del av räntekostnaden är avdragsgill vid deklaration enligt inkomstskattelagen (1999:1229) 67 kap, 10 §. I detta sammanhang jämföras avgifter för räntefria lån, till exempel Jaklån, med ränta. Observera att amortering på lån inte ska finansieras via ekonomiskt bistånd eftersom det utgör kapitalbildning.

Egen fastighet

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för ett eget hus, i förekommande fall, beakta tomträttsavgäld och räntekostnaden för lån som tagits för inköp och underhåll eller liknande av fastigheten. Nämnden bör även beakta om den enskilde har rätt till skattejämkning för räntekostnaden och tomträttsavgäld. Tomträttsavgäld för fastighet ska i detta sammanhang jämföras med räntekostnad, enligt inkomstskattelagen

(1999:1229) 42 kap. 27 §. Tomträttsavgäld är avdragsgill i deklarationen, tillsammans med en del av räntekostnaden för bostadslånet (se avsnittet *Bostadsrätt* ovan). I den faktiska boendekostnaden bör dessutom nödvändiga driftskostnader räknas in, t.ex. för uppvärmning, vatten och avlopp, sophämtning och försäkring.

En biståndssökande som har ett långvarigt biståndsbehov kan även behöva betala fastighetsskatt. Fastighetsskatten dras direkt av Skatteverket vid taxering och kan resultera antingen i lägre skatteåterbäring eller i kvarstående skatt. Omständigheterna i det enskilda fallet får avgöra om socialtjänsten ska räkna med fastighetsskatten som en boendekostnad eller inte. I vissa fall kan det vara lämpligt att den biståndssökande bor kvar då boendet på lång sikt är bra, både socialt och ekonomiskt.

Hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden beakta hur stor andel av bostaden den enskilde disponerar, om han eller hon, t.ex. ett kvarboende vuxet barn eller en förälder, lever i en hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren utan att vara samboende. Nämnden bör vid beräkningen följa Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:9) om beräkning av boendekostnad i ärenden om bostadsbidrag och familjebidrag i form av bostadsbidrag, som finns i Försäkringskassans författningssamling. I dessa räknas varje rum som två enheter och köket som en enhet.

Exempel: Om den biståndssökande disponerar ett rum i sina föräldrars bostad på fyra rum och kök, innebär det att han eller hon disponerar två av totalt nio enheter (fyra rum \times 2 = 8 + kök = 9 enheter). Hela boendekostnaden är 6 000 kr per månad. Den sökandes andel av boendekostnaden beräknas då genom att 6 000 divideras med 9 och därefter multipliceras med 2, det vill säga $6\,000/9 \times 2 = 1\,333$ kr per månad.

En hushållsgemenskap innebär att två eller flera personer stadigvarande bor i samma bostad så att de kan utnyttja flerpersonshushållets ekonomiska fördelar, till exempel köpa livsmedel och förbrukningsvaror gemensamt eller dela abonnemang på telefon och tidning. Det behöver alltså inte vara en hushållsgemenskap där parterna har någon form av ekonomiskt ansvar för varandra (Betänkande 1996/97:SoU18 s. 43 Ändring i socialtjänstlagen).

RÄTTSFALL

RÅ 1994 ref 61 Boendekostnad för 18-åring

HFD ansåg inte att en arbetslös 18-åring var berättigad till bistånd för en del av familjens boendekostnad när han bodde kvar i föräldrahemmet efter avslutad skolgång, trots att föräldrarnas underhållsskyldighet hade upphört.

Delad bostad

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden beakta kostnaden delad med antalet boende i bostaden, om flera personer delar bostad men saknar eller har begränsad hushållsgemenskap.

Andra boendeformer

Socialnämnden bör för andra boendeformer, t.ex. husvagn, båt eller hotell, beräkna den faktiska boendekostnaden efter omständigheterna i varje enskilt fall. I vissa fall kan det vara motiverat att lägga till kostnader för sådant som ingår i ett vanligt boende, t.ex. dusch och tvättmaskin. För personer som saknar permanent bostad bör kostnaden för magasinering av egna tillhörigheter under skälig tid ingå i den faktiska boendekostnaden.

RÄTTSFALL

RÅ 2009 ref 4 Rätt till bistånd till hyra för boende i kolonistuga

HFD ansåg att socialnämnden skulle bevilja den sökande bistånd till hyreskostnader för boende i kolonistuga. HFD ansåg inte att nämnden hade några skäl att vägra bistånd för att den sökande valt ett boende med betydligt enklare standard. Dessutom hade ett avslag resulterat i att sökande hade hamnat i en akut nödsituation.

Hemlöshet

En person som saknar egen bostad, bor tillfälligt inneboende eller i andra hand, är hänvisad till andra tillfälliga boendalternativ eller är uteliggare brukar räknas som hemlös – personen har med andra ord löst bostadsfrågan på mycket kort sikt eller inte alls. Den enskilde kan inte ha sina tillhörigheter på en bestämd plats och har svårt att knyta några stadigvarande sociala relationer.

Hemlöshet medför oftast en kringflackande tillvaro. Detta kan leda till större kostnader för boendet, även i de fall boendet har en låg standard, till exempel vandrarhem och husvagnsboende. Som i fallen med Andra boendeformer (se avsnittet ovan) kan det i vissa fall vara motiverat att lägga till kostnader för nyttjande av bekvämligheter som ingår i ett normalt boende. Den kringflackande tillvaron kan också leda till dyrare matkostnader.

När någon som är hemlös ansöker om bistånd är det viktigt att ta hänsyn till den sökandes förmåga att handskas med sin situation. Det är inte ovanligt att hemlösa personer har mer eller mindre allvarliga psykiska problem och därför behöver särskild hjälp.

Det finns ett starkt samband mellan vräkning och hemlöshet. Därför har socialtjänsten ett ansvar för att arbeta förebyggande mot vräkningar, tillsammans med till exempel Kronofogdemyndigheten och bostadsföretagen i kommunen. Det kan handla om att ha rutiner som gör att man kan agera snabbt och aktivt vid ett hot om vräkning, följa upp hur det fungerar för per-

soner som tidigare haft hyresskulder och erbjuda budget- och skuldrådgivning.

Hänsynen till barnets bästa kräver även att socialtjänsten analyserar konsekvenserna för barnet i varje situation då en familj med barn riskerar att bli utan bostad, innan man beslutar hur man ska agera inför vräkningen. Det finns forskning som visar att barn som saknar något de kan kalla ett hem, till exempel för att de bor i någon form av kategoriboende, upplever det som mycket påfrestande [1].

Se kapitel för frågor som rör ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar.

RÄTTSFALL

RÅ 1988 ref 137 Kostnad för boende i husvagn

HFD ansåg att en person skulle beviljas bistånd för kostnader för boende i husvagn. Den enskilde föredrog i detta fall att bo i husvagn framför andra alternativ. HFD hänvisade till 1 § tredje stycket SoL (numera 1 kap. 1 § SoL, SoS anm.) om att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet, och till 9 § (numera 3 kap. 5 §, SoS anm.) samma lag som säger att insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan, etc.

RÅ 1994 not 574 Boende på härbärke

HFD ansåg att boende på härbärke uppfyllde kravet på skälig levnadsnivå för en begränsad övergångsperiod.

JO

JO:s beslut den 22 mars 2010, dnr 3938-2009

Det finns inte något stöd i socialtjänstlagen för att rätten till bistånd ska omfatta tillhandahållande av bostad åt bostadslösa i allmänhetska (jfr prop. 1979/80:1 s. 200 och 356 och prop. 2000/01:80 s. 92). Däremot har rättspraxis visat att om den enskilde är helt bostadslös och har speciella svårigheter att skaffa bostad på egen hand, har personen rätt till bistånd genom tillhandahållande eller ombesörjande av bostad som uppfyller kraven på skälig levnadsnivå (se RÅ 1990 ref. 119 och RÅ 2004 ref. 130). JO:s granskning är främst en kontroll av om myndigheterna har följt de regler som gäller, men JO framhåller att nämnden i vissa speciella situationer kan vara skyldig att ge bistånd till någon som behöver hjälp med att lösa sin boendesituation. Om nämnden anser att den enskilde inte kan beviljas bistånd, får den inte låta bli att pröva saken i ett beslut som den enskilde kan överklaga till förvaltningsrätten om det går personen emot.

Boendekostnad vid kort respektive långvarigt biståndsbehov

Vid ett kortvarigt biståndsbehov bör socialnämnden i regel godta den faktiska boendekostnaden. Med kortvarigt avses en period om maximalt tre sammanhängande månader.

Om socialnämnden bedömer att behovet av ekonomiskt bistånd blir längre än tre sammanhängande månader, bör nämnden kunna pröva om den faktiska

boendekostnaden är skälig. I prövningen bör, vid beaktande av en skälig levnadsnivå, hänsyn tas till att den enskilde kan byta till en billigare bostad eller på annat sätt kan sänka boendekostnaden. Ett annat skäl för att byta bostad kan vara att bostaden har ett ekonomiskt värde, till exempel i form av egen fastighet eller bostadsrätt (se även kapitel 6 *Prövning av om behovet kan tillgodoses på annat sätt*, avsnittet *Bostad som har ett ekonomiskt värde*). Nämnden bör dock undvika beslut som medför att den enskilde tvingas flytta från den tätort eller den del av kommunen där han eller hon bott under flera år.

En förutsättning för att diskutera flyttning eller sänkning av biståndet till boendekostnad är självfallet att det finns faktiska möjligheter att få en annan lämplig bostad. Den biståndssökande måste också få skälig tid på sig för att byta eller sälja bostaden.

Särskilda skäl mot byte av bostad eller bostadsområde

Nämnden bör även ta hänsyn till om det i individuella fall finns särskilda skäl mot byte av bostad eller bostadsområde som t.ex.

- om det finns risk för att ett byte medför negativa sociala konsekvenser,
- om en barnfamilj genom att flytta skulle tvingas bryta upp från barnomsorg, skola och socialt nätverk,
- om en ensamstående vuxen, t.ex. med funktionsnedsättning eller sociala problem och äldre med sviktande hälsa, har ett särskilt stort behov av kontinuitet i det sociala nätverket eller den fysiska miljö som hänger samman med det nuvarande boendet,
- om bostaden är anpassad till en boendes funktionsnedsättning eller
- om den enskilde har begränsad möjlighet att bli godkänd som hyresgäst, t.ex. vid arbetslöshet eller betalningsanmärkning.

Boendekostnad under fängelsevistelse

Häktade och personer som avtjänar en faktisk strafftid på högst sex månader bör ges ekonomiskt bistånd till den faktiska boendekostnaden under hela häktningstiden respektive strafftiden, om de annars riskerar att bli bostadslösa.

RÄTTSFALL

RÅ83 2:79 Bistånd till hyra under fängelsevistelse

HFD ansåg att en person som varit intagen fem månader på kriminalvårdsanstalt var berättigad till ekonomiskt bistånd för löpande hyra och för en hyresskuld som personen hade före intagningen.

Socialnämnden bör rekommendera den enskilde som avtjänar ett straff att hyra ut sin bostad i andra hand, om hyresvärden ger sitt samtycke och det är

lämpligt. Om hyresvärden inte ger något sådant samtycke, kan hyresgästen begära tillstånd till uthyrningen hos hyresnämnden. Socialnämnden bör i förekommande fall ge ekonomiskt bistånd till boendekostnaden i avvaktan på hyresnämndens beslut.

Skälig tid för bostadsbyte

Om socialnämnden bedömer att boendekostnaden inte är skälig, bör nämnden i regel ändå godkänna den under en övergångstid så att den enskilde ges skälig tid att förändra sin boendekostnad. Nämnden bör även godkänna den faktiska boendekostnaden så länge den enskilde aktivt medverkar till att finna ett billigare boende eller på annat sätt försöker sänka sina boendekostnader.

Om det är svårt att sälja bostaden på grund av ortens bostadsmarknad eller andra omständigheter som den biståndssökande inte kan råda över, ska socialtjänsten väga in det i helhetsbedömningen av rätten till bistånd (prop. 1996/97:124 s. 83). Det kan till exempel gälla i glesbygd och kan påverka vilken skälig tid den enskilde behöver.

Ovanstående bör inte tillämpas, om boendet är en särskilt dyrbar nödlösning, t.ex. boende på hotell, och nämnden kan erbjuda ett billigare alternativ med godtagbar standard i avvaktan på en permanent lösning.

Om den enskilde efter information från socialnämnden och efter skälig tid väljer att behålla ett boende med en kostnad som inte är skälig, bör ekonomiskt bistånd beräknas utifrån den boendekostnad som bedöms skälig för en låginkomsttagare på orten (jfr avsnittet ”Skälig boendekostnad” s. 6).

Byte till dyrare bostad

Det är bäst om den enskilde samråder med socialtjänsten om han eller hon vill byta till en dyrare bostad under pågående bistandsperiod, men socialtjänsten kan inte kräva ett sådant samråd. Enligt rättspraxis kan den biståndssökande ha rätt till bistånd som innefattar en ny och högre boendekostnad även om socialtjänsten inte är tillfrågad på förhand eller har godkänt den nya boendekostnaden. Det är den enskildes behov och omständigheter som avgör om bytet är eller har varit nödvändigt. Det betyder att även om socialtjänsten naturligtvis kan informera om att man önskar få förhandsinformation, kan det således inte ställas som ett krav. Det väsentliga är att socialtjänsten gör en individuell bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

Om den som får ekonomiskt bistånd har ett önskemål om att flytta till ett dyrare boende, bör socialnämnden ge bistånd beräknat på den nya boendekostnaden under förutsättning att flyttningen är nödvändig för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå. Det kan t.ex. gälla

- om det finns medicinska eller starka sociala skäl som styrker behovet av flyttning,
- om det finns svåra personliga motsättningar mellan hushållsmedlemmarna, t.ex. mellan förälder respektive styvförälder och ett vuxet barn eller mellan makar eller samboende,

Den högre boendekostnaden kan uppstå till exempel när en bostad byts till två.

- om bostadens standard inte är skälig vad avser fysisk miljö och utrustning,
- om ett vuxet barn genom att bo i föräldrahemmet förhindras leva ett normalt vuxenliv och bli självständig,

Det kan till exempel vara olämpligt att en ung vuxen delar rum med syskon som är avsevärt yngre.

- om den enskilde måste flytta till följd av att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott eller
- vid trångboddhet.

För att ett hushåll inte skall anses trångbott bör det, utom för ensamstående utan barn, ha sovrum utöver vardagsrum och kök eller kokvrå. Två barn bör kunna dela sovrum. Med beaktande av stigande ålder och personlig integritet, bör barn emellertid inte behöva dela sovrum. Vuxna som inte är sambor bör inte behöva dela sovrum.

Vid bedömningen av vad som är skälig boendestandard vid byte till dyrare bostad bör utgångspunkten vara vad en låginkomsttagare på orten normalt har möjlighet att kosta på sig.

RÄTTSFALL

RÅ 1994 ref 76 Byte till dyrare bostad

En biståndssökande bytte till en större och dyrare bostad och begärde att få ekonomiskt bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). HFD avslög ansökan eftersom lägenhetsbytet inte var nödvändigt för att tillförsäkra sökanden en skälig levnadsnivå.

RÅ 2008 ref 21 Bistånd till hyra vid bostadsbyte

HFD fann att socialnämnden inte kunde neka ett samboende par bistånd till högre hyreskostnad för att bostadsbytet inte skett i samförstånd med socialnämnden. Därför ansåg HFD att makarna skulle beviljas ekonomiskt bistånd upp till den del som var kommunens riktlinje.

Bistånd till ungdomar för eget boende

Ungdomar som vill flytta hemifrån har bara ansetts ha rätt till bistånd till boendekostnad i undantagsfall: om det finns starka sociala skäl för att flytta. Regeringsrätten har under 1990-talet i ett flertal domar (se till exempel RÅ 1997 ref 79 I–III här nedan) bedömt att unga vuxna är tillförsäkrade en skälig levnadsnivå genom att bo kvar i sina föräldrahem. Det är endast i de fall ett fortsatt kvarboende i föräldrahemmet medför oskäliga sociala konsekvenser som Högsta förvaltningsdomstolen har ansett att personen ska få bistånd för eget boende. I ett fall beviljades en 19-årig flicka bistånd till eget boende på grund av svåra motsättningar mellan henne och hennes mor. Till följd av

ständig osämja fick flickan nervösa besvär, sömnproblem och magkatarr, som gjorde att hon måste medicinera. Modern hade också klargjort för flickan att hon inte var välkommen tillbaka.

De nu nämnda domarna gäller unga vuxna som alla uppnått myndighetsåldern 18 år och avslutat sin skolgång. Deras föräldrar är med andra ord inte längre försörjningsskyldiga för dem (7 kap. 1 § Föräldrabalken). Den äldste sökande var 21 år vid tidpunkten för ansökan om bistånd till eget boende. Regeringsrättens utslag anger ingen övre gräns för hur länge man kan anse att det är skäligt att bo kvar i sitt föräldrahem.

RÄTTSFALL

RÅ 1997 ref 79 (I-III) Bistånd till eget boende för ungdomar

HFD har uttalat att hemmaboende ungdomar inte har någon ovillkorlig rätt till bistånd för att få ett eget boende. HFD anser att de har rätt till bistånd först om ett eget boende är nödvändigt för att tillförsäkra dem en skälig levnadsnivå. Särskilda skäl för bistånd har exempelvis ansetts vara att familjen är mycket trångbodd eller att svåra personliga motsättningar uppkommit inom familjen.

I. En 20-årig kvinna som efter drygt ett halvt års studier på annan ort åter bodde i sitt föräldrahem har nekats bistånd, eftersom socialnämnden inte ansåg att hon behövde en egen bostad för att uppnå en skälig levnadsnivå.

II. En 21-årig kvinna har nekats bistånd eftersom socialnämnden inte ansåg att hon behövde en egen bostad för att uppnå en skälig levnadsnivå.

III. En 19-årig kvinna beviljades bistånd till eget boende eftersom hon inte skulle uppnå en skälig levnadsnivå om hon bodde kvar i föräldrahemmet (på grund av motsättningar mellan kvinnan och hennes mor).

RÅ84 2:53 Boendekostnad för 20-åring

En 20-årig sökande, som under ett par år varit bosatt på annan ort än föräldrarna, kunde inte nekats bistånd. Personens hjälpbehov kunde inte tillgodoses genom att tillfälligt flytta hem till föräldrarna.

Borgen

Fastighetsägare kräver ofta borgen för personer som önskar hyra en lägenhet i deras fastighet, om personen i fråga saknar stadigt arbete eller tillräcklig förmögenhet för att garantera hyresinbetalningar under lång tid framöver. Socialtjänsten kan dock inte kräva att en borgensman träder in som betalningsansvarig, när det gäller personer som uppfyller villkoren för att få ekonomiskt bistånd i övrigt.

RÄTTSFALL

RÅ 1995 ref 63 Borgen för hyra

Ett föräldrapar som inte längre är underhållsskyldiga för sin dotter, tecknade borgen för dotterns förpliktelser enligt avtal om hyra av en bostadslägenhet. HFD ansåg inte att borgensförbindelsen har gjort att hennes behov av bistånd till betalning av förfallen hyra kunnat tillgodoses på annat sätt än genom bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.).

Hushållsel

Socialnämnden bör i regel godta den enskildes faktiska kostnader för hushållsel, om kostnaderna är skäliga.

Socialtjänsten måste göra en individuell bedömning av vad som är skäligt för just den biståndssökande. I Konsumentverkets *Skäliga levnadskostnader* finns till exempel en vägledning till vad som kan vara skälig månadsförbrukning av hushållsel, men dessa beräkningar får inte vara styrande för socialtjänsten. Om socialtjänsten använder sig av en schablon för kostnaderna för hushållsel kan den endast tjäna som riktmärke – socialtjänsten är fortfarande skyldig att göra en individuell behovsprövning. Även om en biståndssökandes elförbrukning överstiger Konsumentverkets beräkningar av genomsnittsförbrukningen, behöver den inte anses vara oskäligt hög.

Konsumentverkets beräkningar är baserade på en uppskattad årsförbrukning för hushåll i flerfamiljshus, och därför ingår inte tvättmaskin, torktumlare, redskap för trädgårdsarbete med mera. Elförbrukningen för hushåll som bor i egen fastighet är vanligen betydligt högre även om de inte har eluppvärmning. Konsumentverket påpekar också att elkostnaden varierar kraftigt mellan olika delar av landet efter avregleringen av elmarknaden 1996. Det beror till stor del på olikheter i hur eltaxor är konstruerade och på skillnader i pris mellan olika leverantörer. Enligt Konsumentverket är det nödvändigt att känna till det elpris som gäller hos den egna leverantören (fast pris och rörlig kostnad) för att få fram en skälig kostnad. (Se även avsnittet *Kommunala normer med bredare schabloner eller högre nivå* i detta kapitel.)

RÄTTSFALL

RÅ 2010 not 70 Schablonisering av skäliga kostnader utanför riksnormen

HFD har meddelat prövningstillstånd i kammarrätten i Jönköping. Det måste förutsättas att de kostnadsposter som anges i punkt 2 (4 kap. 3 § SoL) – och som alltså inte schabloniserats i riksnormen – inte heller ska schabloniseras av respektive kommun utan prövas individuellt. Det säger HFD och därför fanns det skäl för att pröva ärendet i kammarrätten.

JO

JO:s beslut den 21 juni 2001, dnr 1635-1999 Beräkning av elkostnader enligt schablonbelopp

En socialnämnd har tagit hänsyn till kostnader för elförbrukning som en schabloniserad delpost i boendeberäkningen. Nämnden har uppmanat den sökande att själv stå för den del av elkostnaderna som översteg det schabloniserade beloppet. JO ifrågasätter hanteringen eftersom den enskildes biståndsbehov inte ska stå tillbaka för nämndens intresse av enkla rutiner för biståndshanteringen.

Arbetsresor

Arbetsresor innebär inte bara resor till och från en arbetsplats. I begreppet ingår även resbehov för att aktivt kunna söka arbete eller delta i andra aktiva åtgärder som kommunen eller arbetsmarknadsmyndigheten anordnar (prop.

1996/97:124 s. 83 f.). Det kan till exempel vara resor till och från Arbetsförmedlingen eller anställningsintervjuer, resor i samband med SFI-studier eller andra studier, praktik, arbetsträning, arbetsökarverksamhet, och så vidare.

Socialnämnden bör vid beräkningen av skäliga kostnader för arbetsresor i regel beakta månadskostnaden för lokala resor med allmänna kommunikationer.

Om den enskilde behöver bil för arbetsresor, bör de faktiska kostnaderna för arbetsresorna kunna användas som underlag vid beräkningen av skäliga kostnader, t.ex. för

- bensin,
- skatt,
- försäkring och
- besiktning.

Behov av bil kan t.ex. finnas om

- allmänna kommunikationer saknas,
- turtätheten är starkt begränsad eller
- den enskilde lider av sjukdom eller har funktionsnedsättning.

En starkt begränsad turtäthet kan innebära svårigheter, till exempel för en person som har oregelbundna arbetstider. Om behovet av ekonomiskt bistånd blir långvarigt kan socialtjänsten i vissa fall kunna diskutera med den biståndssökande hur han eller hon kan sänka kostnaderna för arbetsresor, till exempel genom att byta bostad eller arbete, eller genom att samåka till arbetet.

Socialnämnden bör vid beräkningen av skäliga kostnader för resor med färdtjänst beakta färdtjänstavgiften.

Hemförsäkring

Socialnämnden bör i regel godta den enskildes faktiska kostnader för hemförsäkring, om kostnaderna är skäliga.

Den biståndssökande har rätt till bistånd för en skälig kostnad för hemförsäkring. En skälig kostnad kan vara priset på orten för en hemförsäkring, som är baserad på normalt lösöresbelopp för den biståndssökandes typ av bostad och antal personer boende i bostaden. Eftersom premierna varierar beroende på var i landet man bor, går det inte att generellt säga vilken försäkringspremie som är skälig för en viss hushållstyp och bostad. Försäkringspremierna är högst i storstadsområdena och låga i landsbygd.

Konsumentverkets rapport *Skäliga levnadskostnader* ger viss information om kostnaderna för en hemförsäkring. Precis som för hushållsel får schabloner inte bli helt styrande utan den enskilde har rätt till den faktiska kostnaden för hemförsäkring om kostnaden är skälig.

Medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa

Socialnämnden bör godta den enskildes faktiska kostnader för avgifter till fackförening och arbetslöshetskassa. Enligt förarbetena (prop. 1996/97:124 s. 84) ska den enskilde få bistånd till avgifter till fackförening och arbetslös-

hetskassa för det belopp som gäller för den organisation han eller hon tillhör. Men i första hand ska den biståndssökande ansöka om att få avgiften helt eller delvis nedsatt.

Källor

RÄTTSFALL

RÅ83 2:79

RÅ84 2:53

RÅ 1988 ref. 137

RÅ 1990 ref. 119

RÅ 1994 ref. 61

RÅ 1994 ref. 76

RÅ 1994 not. 574

RÅ 1995 ref. 52

RÅ 1995 ref. 63

RÅ 1996 ref. 99 I–II

RÅ 1997 ref. 79 I–III

RÅ 2004 reg. 130

RÅ 2008 ref. 21

RÅ 2009 ref. 4

RÅ 2010 not 70

NJA 1990 s. 49 1–111

JO

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 219

JO:s beslut den 21 juni 2001, dnr 1635-1999

JO:s ämbetsberättelse 2005/06 s. 298

JO:s beslut den 22 mars 2010, dnr 3938-2009

FÖRFATTNINGAR

Föräldrabalken, FB

Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

Socialtjänstförordningen (2001:937)

Lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap

Sambolagen (2003:376)

Studiestödslagen (1999:1395)

Socialförsäkringsbalken, SFB

Inkomstskattelagen (1999:1299)

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1979/80:1: Om socialtjänsten.

Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen

Socialutskottets betänkande 1996/97:SoU18: Ändring i socialtjänstlagen

Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:9) om beräkning av boendekostnader

Riksförsäkringsverkets allmänna råd (2001:8) om bostadsbidrag till barnfamiljer och ungdomar

SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD, SKRIVELSER M.M.

Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd

KONSUMENTVERKET

Rapport 2007:10 Merkostnader för tre specialkostnader 2007

Rapport 2009:8 Skäliga levnadskostnader 2009

LITTERATUR

Andersson, Gunvor & Swärd, Hans (2007). *Barn utan hem. Olika perspektiv.*

Lund: Studentlitteratur

Livsföring i övrigt

Regeringen har beskrivit begreppet livsföring i övrigt i flera propositioner.

Proposition 2000/01:80 s. 92:

”Med begreppet (livsföring i övrigt) avses alla de olika behov som den enskilde kan ha för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå och som inte omfattas av försörjningsstödet. Det kan vara fråga om bistånd till läkarvård eller tandvård, glasögon, möbler, husgeråd, vinterkläder, vård- och behandlingsinsatser för missbrukare, hemtjänst, särskilt boende för äldre och funktionshindrade m.m. Det är inte möjligt att lämna en uttömmande uppräkningslista av vilka insatser eller behov som skall anses ingå. En individuell bedömning måste, liksom är fallet nu, göras i varje enskilt fall.”

Proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten s. 198 och 202:

- Sjukvårdskostnader (patientavgifter)
- Medicinkostnader
- Tandvårdskostnader
- Begravningskostnader
- Avgifter för barn- och äldreomsorg
- Särskilt ekonomiskt stöd till skolbarn
- Hemutrustning
- Vistelse för vila och rekreation
- Ekonomiska saneringar.

Proposition 1996/97 Ändring i socialtjänstlagen s. 90:

Kostnader för

- flyttning
- komplettering eller nyanskaffning av möbler
- husgeråd
- tv med mera
- skuldsanering
- alternativ medicinsk behandling
- psykoterapi
- mer omfattande tandvård
- rekreations- och semesterresor.

Behov som kan avse livsföringen i övrigt

I livsföring i övrigt ingår allt som inte är direkt försörjning, men som en person ändå kan behöva för att uppnå skälig levnadsnivå. Försörjningsstödet täcker alla regelbundet återkommande kostnader, till exempel mat, kläder, boende och hushållsel, medan livsföring i övrigt innebär mer tillfälliga eller sällan förekommande behov.

Det här kapitlet ger exempel på vanliga situationer när enskilda kan få ekonomiskt bistånd, om förutsättningarna för bistånd i övrigt är uppfyllda. Det kan finnas skäl för socialtjänsten att ge bistånd även till annat.

Syftet med biståndet ska bland annat vara att stärka den biståndssökandes möjligheter att leva ett självständigt liv. I ett självständigt liv ingår till exempel att kunna försörja sig själv, genom arbete eller på något annat sätt som innebär en långsiktig försörjning.

Det ligger i både kommunens och den enskildes intresse att biståndet ska utformas så att det svarar mot det mål man vill uppnå tillsammans (prop. 2000/01:80 s. 91). För att den biståndssökande ska nå målen om ett självständigt liv och en egen försörjning kan han eller hon behöva insatser utöver försörjningsstödet. Därför kan även förebyggande och rehabiliterande aspekter påverka socialtjänstens bedömning, och om behovet av bistånd till försörjningen är kort- eller långvarigt (se nedan).

Om den enskilde inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt, kan den enskilde få ekonomiskt bistånd för sin livsföring i övrigt som kan avse bl.a. kostnader för

- hälso- och sjukvård,
- tandvård,
- glasögon,
- hemutrustning,
- flyttkostnader,
- spädbarnsutrustning,
- umgängesresor,
- avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter,
- rekreation,
- begravning och
- skulder.

Kortvarigt och långvarigt biståndsbehov

När en person har ett kortvarigt biståndsbehov (maximalt tre månader) eller inkomster på motsvarande nivå, kan socialtjänsten ta hänsyn till att den biståndssökande själv kan bekosta det som inte är akut. Det kan till exempel innebära att behov som inte är akuta skjuts upp till dess att den biståndssökande själv kan betala. Sådana bedömningar får naturligtvis inte resultera i att den enskilde får försämrad tandstatus, saknar nödvändig utrustning i hemmet, etc. (jfr prop. 2000/01:80 s. 92 f).

Vid långvariga biståndsbehov påverkas hushållet av att under lång tid ha avstått från allt som inte är direkt nödvändigt. Det finns ingen möjlighet till

någon ”guldkant” i tillvaron eller att någon gång kosta på sig vad familjer med normala inkomster kan unna sig. Det påverkar särskilt barn.

Riksnormen bygger på beräkningar som till exempel inte inkluderar godis och snacks, husdjur, gäster, presenter vid jul och födelsedagar. I försörjningsstödet ingår inte heller att köpa något till hemmet eller resor för umgänge med barn eller för rekreation.

Tanken bakom försörjningsstödet är att det endast ska stå för försörjningen under en kort period. Men det finns också personer eller familjer som lever på försörjningsstöd under långa perioder. Det kan innebära att försörjningsstödet i vissa fall måste kompletteras med ekonomiskt bistånd för särskilda behov.

Att leva på försörjningsstöd under en kort period kan skilja sig väsentligt från att leva på en sådan ekonomisk nivå under lång tid. Det behöver inte automatiskt innebära att en person med lång bidragstid har större behov av bistånd. Varje persons eget behov och egna förmåga har betydelse, och om han eller hon har eller saknar sociala nätverk.

På samma sätt är det inte heller så att en person med kortvarigt behov av försörjningsstöd anses sakna behov av bistånd för sin livsföring i övrigt. Som alltid är det den individuella behovsbedömningen som får avgöra om en person ska få bistånd eller inte.

Kostnader för hälso- och sjukvård

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd för skäligena kostnader för hälso- och sjukvård som är medicinskt påkallad. Nämndens bedömning av vad den enskilde ska få ersättning för bör göras från den utgångspunkten att syftet med vården skall kunna uppnås.

Ekonomiskt bistånd bör omfatta kostnader för åtgärder som

- utgör sådan vård och behandling som avses i 1 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och som ett landsting är skyldigt att svara för enligt 3 § samma lag, även i de fall insatserna tillhandahålls av en privat yrkesutövare som är ansluten till Försäkringskassan,
- vidtas efter bedömning av hälso- och sjukvårdspersonal och
- görs i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Gränsen går vid insatser som är hälso- och sjukvård och som sjukvårdshuvudmannens ansvarar för. Det kan inte vara rimligt att socialtjänsten ska bekosta till exempel psykoterapi, alternativ medicinsk behandling eller andra sjukvårdande insatser (prop. 2000/01:80 s. 93). Däremot kan kostnader för till exempel sjukgymnast eller naprapat ingå, efter remiss av läkare.

Ekonomiskt bistånd bör även omfatta skäligena kostnader för bl.a.

- hjälpmedel och förbrukningsmaterial som förskrivits av behörig hälso- och sjukvårdspersonal,
- läkemedel som omfattas av lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m. och som förskrivits av behörig hälso- och sjukvårdspersonal,

- resor som är nödvändiga för att vården ska kunna genomföras eller
- resor som är nödvändiga för att hämta ut förskrivna läkemedel, hjälpmedel och förbrukningsmaterial.

Vissa läkemedel täcks inte av högkostnadsskyddet, till exempel bantnings- eller potensläkemedel. Det innebär att samhället inte subventionerar kostnaderna utan den enskilde får själv stå för alla kostnader. Det är inte meningen att socialtjänsten ska ta över kostnaderna för dessa läkemedel utan vara mycket restriktiv med att ge bistånd till läkemedel som inte täcks av högkostnadsskyddet. I individuella fall kan socialtjänsten göra en annan bedömning, till exempel efter samråd med en läkarkonsult.

Avgift för sjukhusvård

Landstinget ansvarar för att erbjuda en god hälso- och sjukvård åt dem som är bosatta inom landstinget (3 § HSL). Men sjukvårdshuvudmannen ansvarar inte för den enskildes eventuella kostnad för en sjukhusvistelse.

Högsta förvaltningsdomstolen har slagit fast (RÅ 2004 ref 59) att vårdavgiften för sjukhusvård avser att täcka kostnader för kost och logi. Därmed är avgiften en del av försörjningsstödet och omfattas av 4 kap. 1 § SoL. Därför kan det finnas skäl för socialnämnden att beräkna kostnaderna för dessa behov till en högre nivå, Läs mer om det i kapitel, *Försörjningsstöd*, avsnittet *Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre eller lägre nivå*.

Det gäller vid alla typer av sjukvård, det vill säga även vid rättspsykiatrisk vård. Eftersom rättspsykiatrisk vård kan bli långvarig kan även andra behov uppstå, till exempel av kläder och fritidsaktiviteter.

RÄTTSFALL

RÅ 2004 ref 79 Psykoterapi – kunde avvakta erbjudande från landstinget

En person ansökte om bistånd till behandlingskostnader för psykoterapi hos en privat terapeut som inte var ansluten till Försäkringskassan. HFD ansåg att kommunen inte var skyldig att ge bistånd till betalning av psykoterapi i privat regi, eftersom sökandens tillstånd inte ansågs vara så akut att det inte gick att avvakta den behandling som landstinget kunde erbjuda.

Tandvård

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för nödvändig tandvård. Hit räknas också förebyggande åtgärder mot karies och tandlossning. Det kan till exempel vara fluorbehandling, kostutredning och tandhygienistbehandling. I vissa fall kan även bettskena vara motiverad.

Nämnden bör i regel grunda sin bedömning på behandlande tandläkares val av åtgärd och vad denne anser vara nödvändig tandvård. Nämnden bör väga in om biståndsbehovet beräknas bli kort- eller långvarigt.

Om socialnämnden bedömer att den biståndssökandes behov av ekonomiskt bistånd är kortvarigt och personen själv kan tillgodose sitt behov inom en rimlig tid, kan det naturligtvis vägas in i bedömningen av hur omfattande biståndet till tandvård ska vara (prop. 2000/01:80 s. 93.). Det kan till exem-

pel gälla tandvård som inte är brådskande eller att avsluta tandvård som har påbörjats under bistandsperioden. Eftersom behovet av bistånd prövas månadsvis kan socialtjänsten kräva att den biståndssökande tar månadsräkningar från tandläkaren.

Förutom rent medicinska aspekter bör socialnämnden beakta de sociala konsekvenser som kan uppstå vid utebliven tandvård. Det kan gälla särskilt för personer som ska söka arbete, till exempel.

Socialnämndens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet, enligt 1 kap. 1 § SoL. Som en följd av det får den enskilde själv välja tandläkare och behöver inte gå till någon som socialnämnden har anvisat. Däremot kan nämnden ta hänsyn till ekonomiska aspekter om det finns likvärdiga och billigare alternativ på orten. Men det förutsätter att det inte finns särskilda skäl för att den enskilde behandlas av just den önskade tandläkaren.

RÄTTSFALL

RÅ 1989 ref 24 I-II Tandvårdskostnader

I. HFD ansåg att en sökande var berättigad till ekonomiskt bistånd till tandbehandling, trots att han haft inkomster i sådan omfattning att han haft medel för sin försörjning och livsföring i övrigt som översteg gängse biståndsnorm. Mannen saknade tänder i båda käkarna och behövde implantatförankrade proteser. HFD ansåg att det var nödvändigt att mannen fick den nämnda tandvården för att uppnå en skälig levnadsnivå.

II. HFD ansåg att en sökande inte var berättigad till bistånd för tandvårdskostnader eftersom mannens inkomster väsentligt översteg gängse bidragsnorm.

RÅ 2007 not 184 Bistånd till tandvårdskostnader till implantat och partiell protes

HFD ansåg att den enskilde var berättigad till bistånd till kostnader för tandvård i form av implantat i överkäken och partiell protes i underkäken till en kostnad av 112 066 kr. HFD ansåg att behandlingen var nödvändig för att sökanden skulle uppnå en skälig levnadsnivå. Bedömningen grundade sig bl.a. på Socialstyrelsens yttrande där flera sakkunniga yttrade sig över de olika behandlingsalternativen och hur de förhöll sig till en skälig levnadsnivå.

Socialnämnden bör kunna ställa krav på att en tandläkarkonsult anlitas, om behandlingskostnaderna är höga eller om det finns olika behandlingsalternativ.

Om behovet av tandvård är akut, bör socialnämnden inte ställa krav på att den enskilde ansöker om ekonomiskt bistånd före behandlingen.

Läs mer om behov av tandvård för personer som sitter i fängelse i kapitel *Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar*, avsnittet *Gränsen mot hälso- och sjukvård och kriminalvård* och *Kriminalvårdens författningssamling KVFS 2011:1*.

Glasögon

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för glasögon, om behovet styrks av en legitimerad optiker eller läkare. Det gäller

även rätt till ersättning om glasögonen har gått sönder och man behöver köpa nya. Nämnden bör godta skäliga kostnader för kontaktlinser, om linser är det enda alternativet och behovet styrks av en läkare.

Läs mer om behov av glasögon för personer som sitter i fängelse i kapitel *Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar* avsnittet *Gränsen mot hälso- och sjukvård och kriminalvård* och Kriminalvårdens författningssamling KVFS 2011:1.

Hemutrustning

Möbler och husgeråd ingår i begreppet livsföring i övrigt, enligt förarbetena till socialtjänstlagen (prop. 2000/01:80 s. 92). Biståndet garanterar alltså nödvändig hemutrustning, men vad som är nödvändigt kan inte fastställas en gång för alla. Bedömningen måste anpassas efter den allmänna standardutvecklingen i samhället, det vill säga vad människor i allmänhet kan kosta på sig (proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten, s. 202).

Det innebär att vad som är skäligt i fråga om ekonomiskt bistånd till hemutrustning inte bara skiftar från fall till fall utan också över tid. Den individuella behovsprövningen avgör om bistånd ska beviljas och till vad.

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till den hemutrustning som behövs för att ett hem ska kunna fungera.

Den hemutrustning som avses ska kunna tillgodose behov som t.ex. matlagning, umgänge, sömn, förvaring, rengöring och rekreation. Även radio, TV och dator med internetuppkoppling bör ingå i en hemutrustning. Vid bedömning av behovet av dator med internetuppkoppling bör nämnden särskilt ta hänsyn till behoven hos barn och ungdomar som går i skolan. Dator med internetuppkoppling kan vara viktig för det skolarbete som görs hemma men också i sociala sammanhang barn och ungdomar emellan. Men hänsyn tagen till detta kan nämnden pröva behovet på samma sätt som för övrig utrustning till hemmet, dvs. i förhållande till om behovet kan tillgodoses på annat sätt och inom rimlig tid.

Underhåll eller komplettering av befintlig hemutrustning

Socialnämnden bör, om det krävs för att den enskilde skall kunna bibehålla en skälig levnadsnivå, ge ekonomiskt bistånd till

- inköp av hemutrustning som behöver bytas ut,
- underhåll av hemutrustning,
- reparation av hemutrustning eller
- inköp av kompletterande hemutrustning (jfr avsnittet ”Spädbarnsutrustning” nedan).

Vissa behov anses mindre lämpliga att schablonisera och lägga in i en norm, trots att de är grundläggande för en skälig levnadsnivå. Kostnader för underhåll av ett hem kan vara ett sådant behov, och behovsposten ingår inte heller i

riksnormen. Det betyder inte att rätten till bistånd till kompletterande hemutrustning har upphört, men däremot ska behovet bedömas individuellt.

Den enskilde kan behöva bistånd för att komplettera hemutrustningen till exempel när han eller hon har ett långvarigt biståndsbehov, flyttar eller får barn.

Hemutrustning vid bosättning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till behövlig hemutrustning vid bosättning, om det finns särskilda skäl. Sådana skäl kan t.ex. vara att

- bostaden är ett led i en rehabilitering,
- den enskilde saknar möjligheter att förbättra sin ekonomi,
- den enskilde endast kan förbättra sin ekonomi på mycket lång sikt eller
- den enskilde omgående behöver flytta till en annan bostad till följd av att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott.

För att ha en skälig levnadsnivå ska man också ha ett hem som fungerar tillfredsställande. Men det finns ingen allmän rätt för den som får en bostad och har dålig ekonomi att få ekonomiskt bistånd till utrustning av bostaden. Därför får de flesta klara av situationen som människor i allmänhet gör, det vill säga genom planering, sparande, lån och gåvor från sitt sociala nätverk, etc. Det gäller särskilt för unga personer som flyttar hemifrån och som har kunnat planera för sin flyttning till eget boende.

Men i vissa fall kan det finnas särskilda skäl, både ekonomiska och sociala, för att socialtjänsten ska ge bistånd till grundutrustning av ett hem. Det kan till exempel röra sig om en person som inte kommer att ha möjlighet att köpa nödvändig hemutrustning inom överskådlig tid, eller om en ung person som av sociala skäl inte kan bo kvar hemma.

Grundutrustning i form av möbler och husgeråd kan vara av olika omfattning och kvalitet. Exempelvis kan en ung person som får ekonomiskt bistånd för att skaffa hemutrustning få nöja sig med en betydligt enklare standard. En fullständig grundutrustning kan till exempel omfatta möbler, köksutrustning, hemtextil, lampor, radio och tv. Konsumentverkets återkommande rapporter *Skäliga levnadskostnader* ger ytterligare vägledning till vad som kan vara nödvändig hemutrustning.

Biståndets storlek beror också på den biståndssökandes framtida möjligheter att själv bekosta eller komplettera hemutrustningen. Även den biståndssökandes möjligheter att skaffa viss hemutrustning på annat sätt än genom bistånd påverkar bedömningen, till exempel möjligheten för flyktingar och likställda att få hemutrustningslån hos Centrala studiestödsnämnden, CSN. Även storleken på bostaden kan påverka hur stort biståndet blir.

RÄTTSFALL

RÅ 1995 ref 80 Hemutrustning

En ung person sökte ekonomiskt bistånd för att skaffa hemutrustning till sitt första egna boende. När HFD fastställde biståndet godtogs en betydligt en-

klare standard än annars. Hänsyn togs också till möjligheten att skaffa begagnad utrustning eller utrustning som har ett lågt pris av någon annan anledning.

Val av inköpsställe

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till hemutrustning utan villkor om att särskilda inköpsställen ska användas, om det inte finns särskilda skäl för det.

Flyttkostnader

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till flyttkostnader, om flyttningen är nödvändig för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå (jfr avsnittet ”Byte till dyrare bostad” s. 9).

Det kan finnas både sociala och ekonomiska skäl till att en person eller en familj behöver flytta för att uppnå en skälig levnadsnivå. Sociala skäl kan vara till exempel dödsfall, skilsmässa eller behov av en ny miljö. Ett ekonomiskt skäl kan vara att flytten ökar möjligheterna till egen försörjning genom studier eller arbete.

Ekonomiskt bistånd till flyttkostnader bör i regel bl.a. omfatta

- hyra av bil, inklusive försäkring,
- bensin,
- hyra av flyttlådor och
- flytt av telefonabonnemang.

Utgångspunkten är att de flesta människor själva organiserar sin flytt med hjälp av släkt och vänner, och därför omfattar biståndet normalt kostnader för en sådan flytt. Om någon flyttar på grund av att han eller hon har fått arbete på annan ort, är det lämpligt att först alltid undersöka möjligheten att få bidrag från till exempel Arbetsförmedlingen.

Om den enskilde på grund av sjukdom, ålder eller andra skäl inte klarar av att flytta på egen hand, bör biståndet omfatta skäliga kostnader för en flyttfirma.

Även kostnader för magasinering av möbler eller andra tillhörigheter kan i vissa fall betraktas som en flyttkostnad, t.ex. om den enskilde tillfälligt är utan bostad.

Spädbarnsutrustning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för nödvändig spädbarnsutrustning i samband med ett barns födelse, bl.a.

- säng med sängkläder och andra tillbehör,
- skötbädd med tillbehör,
- bärsele,
- bilbarnstol
- barnvagn med tillbehör och
- utrustning för bad.

Avseende klädustrustning se avsnittet ”Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå” s. 5.

När socialtjänsten bedömer vad som är nödvändigt i ett enskilt fall kan det i vissa fall vara rimligt att räkna med en viss återanvändning av kläder och utrustning – om det finns syskon och åldersskillnaden inte är för stor. Biståndet påverkas också av hur mycket den biståndssökande kunnat planera ekonomiskt för barnet.

Bara det som är nödvändigt i samband med barnets födelse räknas som spädbarnsutrustning. Efter en tid kan man behöva ytterligare utrustning, till exempel barnstol och säkerhetsutrustning till hemmet. Det kan beviljas som kompletterande hemutrustning (se avsnittet *Underhåll eller komplettering av befintlig hemutrustning* i detta kapitel).

Umgängesresor

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäligen kostnader för att ett barn ska kunna umgås med sin förälder som bor på annan ort. Med annan ort kan även avses en ort utanför Sverige. Avgörande för vad som bör vara skälig kostnad för resor och hur ofta bistånd bör ges till kostnader för umgänge bör anpassas till vad en familj i allmänhet har råd med. Vid denna bedömning bör nämnden även beakta vad som har reglerats genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal om umgänge.

Förutom reskostnader bör även andra kostnader som är nödvändiga för att umgänget ska kunna komma till stånd ingå i biståndet, t.ex. kostnader för logi.

I två rättsfall har Högsta förvaltningsdomstolen uttalat att det var rimligt att bevilja bistånd till en resa till Italien respektive Finland för umgänge under omständigheterna i dessa två fall. Det ansågs inte vara mer än vad en familj i allmänhet har råd med och ska ses mot bakgrund av att det är barnets behov av umgänge med föräldern som är det viktiga.

RÄTTSFALL

RÅ 1987 ref 109 Bistånd till umgängesresa

HFD ansåg att en mamma var berättigad till ekonomiskt bistånd till en Italienresa för att umgås med sin 13-åriga dotter som bodde där. Pappan tillät inte dottern att besöka modern i Sverige. HFD ansåg att mamman skulle beviljas bistånd, eftersom kostnaderna inte överstigit vad en förälder under liknande omständigheter själv skulle kunna tänkas svara för.

RÅ 1994 ref 81 Umgängesresa

HFD ansåg att en mamma som sökte bistånd behövde det för att hennes barn skulle kunna besöka sin pappa i Finland, så att barnen skulle tillförsäkras en skälig levnadsnivå. HFD uttalade att barnens intresse av att besöka en förälder får vägas mot resekostnadernas storlek. Resekostnaderna bör i ett sådant fall inte vara högre än att de kan anses motsvara vad en familj i allmänhet har råd med.

Utgångspunkten är vad en familj i allmänhet har råd med. Det framgår av de här rättsfallen. Utgångspunkten är inte, som vid boendestandard och boendekostnader, en jämförelse med vad en låginkomsttagare normalt har möjlighet att kosta på sig (prop. 1996/97:124 s. 169).

Det innebär att olika sätt att resa kan komma i fråga, inte bara det billigaste om resan därmed tar oskäligt lång tid och det inverkar menligt på umgänget. Resor med bil kan också bli aktuella om det behövs för att umgänget ska fungera.

Föräldern som inte varaktigt bor tillsammans med barnet (umgängesföräldern), har det primära ansvaret för resor i samband med umgänge. Men den förälder som barnet bor med (boföräldern) ska vara med och dela på kostnaderna efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter (6 kap. 15 b § första stycket FB). I normalfallet ska man tillämpa samma principer som när underhållsbidrag till barn bestäms.

En förälder som saknar förmåga att bidra till resekostnaderna är inte heller skyldig att göra det (proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge, s. 72). I stället kan socialtjänsten behöva ge bistånd, om barnen behöver det. Om boföräldern inte bidrar till resekostnaderna trots att han eller hon kan göra det, har umgängesföräldern möjlighet att begära att frågan prövas av domstol.

Normalt prövas frågan om resekostnader i samband med att domstolen behandlar frågan om umgänge och omfattningen av umgänget. Det finns dock inget som hindrar att resekostnaderna prövas av domstol även om umgänget i övrigt inte är föremål för domstolens prövning. Det kan bli aktuellt om föräldrarna är ense om umgängets omfattning, och bara vill ha ett domstolsavgörande om resekostnaderna.

Avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till kostnader för t.ex.

- barnomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- omsorg om personer med funktionsnedsättning i väntan på nedsättning av avgiften,
- äldreomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- rättshjälpsavgift,
- identitetshandling för den som saknar sådan och
- bostadsförmedling för den som saknar bostad eller behöver byta bostad.

Se vidare avsnittet ”Genom nedsättning av kommunala avgifter, m.m.” s.17.

Det finns regler om storleken på rättshjälpsavgiften i 23 § rättshjälpslagen (1996:1619). En myndig person måste alltid betala en del av kostnaden för

rättshjälp själv, men avgiften varierar bland annat beroende på personens ekonomiska underlag och den totala kostnaden för rättshjälp.

När rättshjälpsavgiften ska fastställas räknas kontinuerligt erhållet försörjningsstöd enligt socialtjänstlagen som inkomst (Domstolsverkets författningssamling DVFS 2007:8). En biståndssökande som har beviljats rättshjälp kan också få ekonomiskt bistånd till rättshjälpsavgiften, för att han eller hon ska kunna ta tillvara sina rättigheter och därmed uppnå en skälig levnadsnivå. Det förutsätter att rättshjälpsavgiften är beräknad utifrån hans eller hennes inkomst som består av bistånd enligt socialtjänstlagen.

Om den biståndssökande behöver juridisk hjälp men inte får rättshjälp, kan socialtjänsten i vissa fall ge bistånd även för kostnader i till exempel vissa familjerättsliga ärenden eller i boendetvister.

Ett skäl att bevilja bistånd kan vara att den biståndssökande annars inte uppnår en skälig levnadsnivå i sin sociala situation. Då kan det vara motiverat att socialtjänsten ger ekonomiskt bistånd så att den biståndssökande till exempel kan skilja sig eller fullfölja sitt ärende i hyresnämnden.

RÄTTSFALL

RÅ 1989 not 120 Advokatkostnader i samband med bodelning

En sökande beviljades bistånd för advokatkostnader i samband med bodelning vid en separation. Kostnaderna avsåg bevakning av vad som ska anses ingå i en skälig levnadsnivå i fråga om bohalt m.m.

Ett annat skäl för att bevilja bistånd till en avgift kan vara att den biståndssökande inte kan nyttja sina medborgerliga rättigheter, och därmed inte uppnår en skälig levnadsnivå. Det kan till exempel vara att få bli svensk medborgare. En utländsk medborgare kan rösta i kommunalval, men för att få rösta i riksdagsval måste man vara svensk medborgare, och det innebär en kostnad för den enskilde att bli det.

Migrationsverket tar ut en avgift för vissa ansökningar, bland annat av personer som söker nytt eller förlängt uppehållstillstånd på grund av familjeanknytning. Dessa personer är inte förhindrade att vistas i sitt hemland och socialnämnden kan normalt kräva att de själva betalar avgiften. Om vistelsen utanför Sverige innebär att barn separeras från en förälder kan det vara ett undantag.

Rekreation

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för rekreation, om det finns särskilda skäl. Det kan finnas särskilda behov av rekreation, t.ex. hos barnfamiljer som under lång tid på grund av ekonomiska problem inte har kunnat få någon form av semester och hos vuxna med långvariga medicinska eller sociala problem. Om det finns barn i hushållet, bör socialnämnden göra en särskild bedömning av barnets behov.

Ekonomiskt bistånd till rekreation bör räcka till t.ex. en tåg- eller bussresa och logi. När det gäller barn bör biståndet räcka till kostnaden för t.ex. en koloni- eller lägervistelse.

Med rekreation menas sådana aktiviteter som normalt hör ihop med semester, till exempel resor och vistelser på annan ort. Det rör sig inte om mer vardagliga aktiviteter som biobesök, läsning, motion etc. För sådana aktiviteter finns det en behovspost i riksnormen, så de ingår i försörjningsstödet.

I vissa fall kan någon form av rekreation vara nödvändig för att en person eller en familj ska uppnå en skälig levnadsnivå. Biståndssökande med sociala problem som långvarigt levt på ekonomiskt bistånd kan behöva miljöombyte eller få träffa släkt eller andra närstående som bor på annan ort. Det kan vara särskilt viktigt för barn, därför måste socialtjänsten uppmärksamma barnets behov i dessa lägen. Det kan även vara viktigt för barn att kunna göra det som de flesta barn kan, till exempel åka på koloni, läger eller skolresa (se även särskilt avsnitt om *Hänsyn till barns bästa* i kapitel *Rätten till bistånd*).

RÄTTSFALL

RÅ83 2:59 Rekreationsresa för barnfamilj

En fyrbarnsfamilj beviljades ekonomiskt bistånd till en rekreationsresa från Skåne till Stockholm. Biståndet omfattade utgifter för resan, extrautgifter för måltider på restaurang samt fickpengar till barnen. Familjen skulle bo hos släktingar. För familjen och i synnerhet för barnen fanns ett uttalat behov av miljöombyte och rekreation. Resan stärkte dessutom familjegemenskapen och förbättrade släktkontakterna.

RÅ 2006 not 174 – Ansökan om bistånd i form av resa till Kosovo

Sökanden ansökte om bistånd till en resa till sitt tidigare hemland Kosovo. Hon hade under en längre tid haft svåra psykiska problem, men avböjt den vård hennes behandlande läkare hade erbjudit. Kvinnan ansåg att resan skulle bidra till att förbättra hennes tillstånd. HFD ansåg att ansökan om bistånd till resan skulle avslås, eftersom det var oklart vilken effekt den aktuella resan skulle få på kvinnans psykiska hälsa.

Begravningskostnader

Om en avliden inte efterlämnar någon som ordnar med gravsättningen, ska den kommun där den avlidne senast var folkbokförd ordna gravsättningen, enligt 5 kap. 2 § begravningslagen (1990:1144). Om den avlidne inte har varit folkbokförd i Sverige ska den kommun där dödsfallet inträffade ordna gravsättningen. Kommunen har rätt till ersättning för kostnaderna från dödsboet.

En avliden som inte är folkbokförd i Sverige kan till exempel ha vistats tillfälligt i Sverige, eller ha ansökt om uppehållstillstånd. Asylsökande m.fl. omfattas normalt av LMA men det gäller inte dödsbon. Högsta förvaltningsdomstolen har konstaterat att särskilt bidrag enligt 18 § LMA inte omfattar någon annan än den asylsökande personligen. I dessa fall gäller därför vistelsekommunens ansvar enligt socialtjänstlagen och en kommun kan inte få ersättning från Migrationsverket för bistånd till begravningskostnad som man beviljat dödsboet enligt 4 kap. 1 § SoL (RÅ 2009 ref 29). Se även kapitel *Kommunens ansvar och gränsen för kommunens ansvar*, avsnittet *Kommunens ansvar för asylsökande*.

Det händer även att personer som är folkbokförda i Sverige och fortfarande bosatta här avlider under en tillfällig vistelse utomlands. När detta händer brukar anhöriga ordna med begravning på plats eller med hemtransport av stoftet till Sverige för begravning, med hjälp av den svenska utlandsmyndigheten på plats, ambassad eller konsulat. Anhöriga brukar få lägga ut för kostnaden för hemtransporten. Ansökningar om ekonomiskt bistånd för kostnader för hemtransport hanteras i dessa fall på samma sätt som om personen avlidit i Sverige.

Om den avlidne var svensk medborgare men bosatt utomlands och därför inte var folkbokförd i Sverige, ansvarar ingen kommun i Sverige för att den enskilde blir begravd.

Begravningskostnader täcks i första hand av tillgångarna i dödsboet.

Begravningskostnaderna går före alla andra kostnader som kan belasta dödsboet, till exempel obetald hyra, hushållsel, telefon eller kostnader för utflyttning och städning av bostaden. Rätten till bistånd bedöms utifrån dödsboets ekonomiska situation och inte dödsbodelägarnas.

Det går att göra undantag, om till exempel efterlevande make eller maka har mycket pengar som enskild egendom och det skulle upplevas som orimligt att kommunen står för begravningskostnaderna (RÅ 1994 ref. 53). Enligt rättspraxis kan begravningskostnader jämföras med kostnader för vård av den avlidne. För en efterlevande maka eller sambo kan det innebära att underhållsskyldigheten gentemot den avlidne också gäller begravningskostnaderna på samma sätt som när ett barn avlidit (RÅ 1989 ref 64 (I) Begravningskostnader för barn nedan).

Socialtjänsten kan beakta om den avlidne till exempel gett bort eller sålt tillgångar förmånligt till en dödsbodelägare strax före dödsfallet. Socialtjänsten kan även vara uppmärksam på hur tillgångarna i dödsboet är värderade. Försäkringar som faller ut kan vara en tillgång i dödsboet.

Dödsbodelägare kan vara t.ex. efterlevande make eller maka, sambo, barn, föräldrar och person som fått hela eller del av kvarlåtenskapen genom förordnande i testamente, en så kallad universell testamentstagare (ärvdabalken, ÄB).

RÄTTSFALL

RÅ 1989 ref 64 (II) Begravningskostnader

En kvinna ansökte om bistånd till begravningskostnader för sin mor. HFD uttalade att dödsboets rätt till bistånd bör bedömas med utgångspunkt enbart i dödsboets ekonomiska situation. Att dottern betalat begravningen i avvaktan på socialnämndens beslut gjorde inte att dödsboets behov av bistånd tillgodosattes på ett sådant sätt att rätten till bistånd bortfallit.

RÅ 1994 ref 53 Begravningskostnad

HFD ansåg inte att ett dödsbo var berättigat till bistånd till begravningskostnader, eftersom den avlidna förhållandevis kort tid före dödsfallet tecknat en kapitalförsäkring med dödsbodelägaren som försäkrad. Den avlidna hade dessutom gett bort betydande belopp till dödsbodelägaren, dennes hustru och barn.

Om dödsboet saknar tillgångar helt eller delvis, bör socialnämnden ge ekonomiskt bistånd som möjliggör en värdig begravning. Hänsyn bör tas till allmänt vedertagna begravningstraditioner och i förekommande fall olika religiösa och etniska gruppers speciella önskemål om hur en begravning ska ordnas. Då begravningen ska ske utomlands, bör nämnden ge ekonomiskt bistånd som motsvarar kostnaden för begravning i Sverige. En värdig begravning behöver inte innebära ett dyrt alternativ men inte heller regelmässigt ett billigt. Socialnämnden kan ha riktlinjer för vad en begravning får kosta som är anpassade till lokala avtal och prisnivåer.

RÄTTSFALL

RÅ 1988 ref 67 Begravningskostnader

HFD fann att kommunens socialbidragsnorm för begravningskostnader kunde frångås eftersom det förekom vissa kostnader som normen inte omfattar.

Ekonomiskt bistånd till begravningskostnader bör i regel inte vara högre än ett halvt basbelopp. Socialstyrelsens allmänna råd om begravningskostnader utgår från begravning av en person som avlidit i Sverige. Men genom att människor blir allt mer rörliga internationellt blir det vanligare att svenskar avlider utomlands och att utländska medborgare avlider i Sverige. Det innebär att anhöriga allt mer ansöker om att biståndet ska täcka transportkostnader till eller från Sverige då man önskar att begravningen ska genomföras i födelselandet. Socialstyrelsens rekommendation om ett tak på ett halvt basbelopp gäller för alla slags begravningar och omfattar alla sorters kostnader. Socialtjänsten får göra en bedömning i det enskilda fallet om merkostnader för transport till eller från Sverige beviljas. Om bistånd till begravning utomlands beviljas, är Socialstyrelsens rekommendation att kostnaden motsvarar den för en begravning i Sverige. De merkostnader som uppstår, får de anhöriga stå för.

Förutom kostnader för det som hör samman med att ta hand om stoftet och begravningsakten, kan biståndet även omfatta kostnaderna för en gravsten med inskription och transport till gravplats i Sverige. I allmänt vedertagna begravningstraditioner får även en viss blomdekoration och en enklare förtäring för en mindre krets av sörjande anses ingå.

Om det är osäkert om det finns försäkringar som kan täcka begravningskostnaderna helt eller delvis, kan socialtjänsten ge ekonomiskt bistånd som förskott på förmån (se kap. *Återbetalning* avsnittet *Återkrav av bistånd som förskott på förmån eller ersättning m.m.*).

I en förälders försörjningsskyldighet ligger även ett ansvar att efter förmåga stå för kostnaderna för ett barns begravning.

RÄTTSFALL

RÅ 1989 ref 64 (I) Begravningskostnader för barn

En familj har nekats bistånd till begravningskostnader för sin son eftersom familjens inkomster överstigit skäligen socialbidragsnorm. Högsta förvaltningsdom-

stolen menade att när det gäller rätt till bistånd till kostnader för vård av ett underårigt barn som lever tillsammans med sina föräldrar bedöms biståndsbehovet med utgångspunkt i familjens inkomst och förmögenhetsförhållanden. Samma princip bör tillämpas vid bedömning av biståndsbehovet då det gäller begravningskostnader.

Skulder

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till betalning av skulder, endast om det är enda möjligheten för den enskilde att uppnå en skälig levnadsnivå. Nämnden bör ge bistånd till skulder efter en individuell prövning och när det enligt nämndens bedömning skulle få allvarliga sociala konsekvenser för den enskilde om skulden inte betalas. Det kan t.ex. gälla skulder för boendekostnader eller hushållsel.

Syftet med det ekonomiska biståndet är att tillgodose försörjningen och livsföringen i övrigt vid tillfälliga ekonomiska problem och i väntan på annan försörjning. Att en person har skulder är inte speciellt ovanligt och kan normalt knappast betraktas som en belastning.

Därför kan socialtjänsten se restriktivt på bistånd till skulder i allmänhet, och särskilt betalning av böter, skadestånd och skatteskulder. En skatteskuld kan till exempel uppstå i samband med skattejämkning. Enligt praxis saknar det betydelse om den enskilde hade bistånd vid skattejämkningen, men beviljades ett lägre belopp än som skulle ha blivit fallet om han eller hon gjort rätt skatteavdrag (RÅ 1996 ref 14).

Om socialnämnden beviljar bistånd till skulder bör biståndet ha en förebyggande karaktär (prop. 1979/80:1 s. 202). Syftet med att bevilja bistånd till en skuld kan till exempel vara att det bedöms som nödvändigt för att målet med andra insatser, till exempel rehabilitering, ska uppnås.

RÄTTSFALL

RÅ 1992 ref 16 Skuldsanering

HFD medgav inte bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) i form av skuldsanering, eftersom utredningen inte visade att fordringsägarnas eventuella betalningskrav skulle förhindra den hjälpsökande från att kunna uppehålla en skälig levnadsnivå i framtiden.

Som alternativ till ekonomiskt bistånd kan socialtjänsten till exempel erbjuda hushållsekonomisk rådgivning eller skuldrådgivning. Om en person har mycket stora skulder kan socialtjänsten initiera en utredning om eventuell sanering av skulderna enligt skuldsaneringslagen (2006:548). Socialtjänsten kan också uppmana personen att undersöka om det går att få uppskov med betalningen eller att få skulderna avskrivna eller eftergivna.

Vissa skulder orsakar mycket större sociala konsekvenser än andra, främst obetalda boendekostnader som riskerar att leda till att den enskilde blir utan bostad. I dessa fall kan det finnas skäl för socialtjänsten att ta större social hänsyn, särskilt för till exempel barnfamiljer och personer med funktionsnedsättning. Det behöver naturligtvis inte innebära att socialtjänsten ger bistånd

till skuld efter skuld för boendekostnader och att den enskildes eget ansvar upphör.

I vissa fall kan det vara rimligt att den enskilde flyttar, om det finns en ny bostad att flytta till. För att undvika upprepade skulder för till exempel boendekostnad kan det vara bra att följa upp och stötta personer och familjer som har haft sådana skulder, även efter det att skulderna är betalda.

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd även till en skuld som uppstått under sådan tid då den enskilde inte har haft bistånd till kostnaden, men hade fått bistånd om han eller hon hade ansökt om detta. Det kan till exempel vara situationer när den biståndssökande väntat in i det längsta innan han eller hon kontaktat socialtjänsten. Då kan socialtjänsten räkna bakåt för att se om den biståndssökande faktiskt inte har haft möjlighet att betala räkningarna i fråga. Detta kan påverka beslutet i ärendet, även om den biståndssökande lånat till kostnaden i mellantiden.

RÄTTSFALL

RÅ84 2:27 Lån till hyran – rätt till ekonomiskt bistånd

En person fick hjälp att betala hyran genom ett handlån. HFD ansåg inte att lånet tillgodosåg personens behov på ett sådant sätt att han eller hon förlorade rätten till ekonomiskt bistånd.

RÅ 1986 ref 9 Skuld avseende egen villafastighet

Ett par makar fick rätt till bistånd för att betala skulder för en egen villafastighet: ränta och amortering, olja samt elektricitet. Skulderna hade uppkommit under en begränsad tidsperiod när familjens inkomster understigit vad som krävs för att uppnå en skälig levnadsnivå, och vad familjen normalt kunnat räkna med. Makarna hade utan framgång försökt sälja fastigheten, och prövat andra utvägar för att lösa sina tillfälliga ekonomiska svårigheter, till exempel hade de upprättat en betalningsplan. Därför ansåg HFD att det inte var ett hinder att makarna inte sålt fastigheten, och att de skulle få bistånd med yrkat belopp.

Källor

Rättsfall

RÅ83 2:59

RÅ84 2:27

RÅ 1986 ref. 9

RÅ 1987 ref.109

RÅ 1988 ref. 67

RÅ 1989 ref. 24 I-II

RÅ 1989 ref. 64 I

RÅ 1989 ref. 64 II

RÅ 1989 not. 120

RÅ 1992 ref. 16

RÅ 1994 ref. 53

RÅ 1994 ref. 81

RÅ 1995 ref.80

RÅ 1996 ref. 14
RÅ 2004 ref. 59
RÅ 2004 ref. 79
RÅ 2006 not. 174
RÅ 2007 not. 184
RÅ 2009 ref. 29

FÖRFATTNINGAR

Föräldrabalken, FB
Ärvdabalken, ÄB
Socialtjänstlagen (2001:453), SoL
Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL
Skuldsaneringslagen (2006:548)
Rättshjälpslagen (1996:1619)
Lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m.
Lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl.
Begravningslagen (1990:1144)

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1979/80:1: Om socialtjänsten
Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen
Proposition 2000/2001:80 Ny socialtjänstlag m.m.
Proposition 1997/98:7: Vårdnad, boende och umgänge

Domstolsverkets författningssamling DVFS 2007:8
Domstolsverkets författningssamling, DVFS 2002:8
Kriminalvårdsverkets författningssamling KVFS 2011:1, Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse

SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD, SKRIVELSER M.M.
Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd

KONSUMENTVERKET

Rapport 2009:8 Skäliga levnadskostnader 2009

Prövning av behovet av bistånd

Ekonomiskt bistånd ska fungera som ett yttersta skyddsnät för människor som har tillfälliga försörjningssvårigheter. Endast den som inte själv kan tillgodose sina behov, eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt, har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. Det står i 4 kap. 1 § SoL.

Socialtjänstens verksamhet ska bygga på frivillighet och samförstånd men det innebär inte att den ska vara kravlös. Den enskilde har i första hand ett eget ansvar för sitt liv. I det ingår att efter förmåga bidra till sin försörjning (prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen, s. 62), till exempel genom förvärvsarbete. Den som ansöker om ekonomiskt bistånd måste först tillgodose behovet genom egna banktillgodohavanden och lätt realiserbara tillgångar, som kan säljas helt eller delvis.

Vidare innebär det att en person som är arbetslös och kan arbeta är skyldig att söka arbete för att ha rätt till ekonomiskt bistånd. Det innebär även en skyldighet att i första hand använda sig av de generella förmåner och ersättningar som han eller hon har rätt till. Däremot kan socialtjänsten inte neka bistånd med motiveringen att den biståndssökande kan vända sig till frivilligorganisationer för hjälp (RÅ 2007 ref 43).

Men kraven på den enskilde kan inte drivas hur långt som helst. För personer som har sociala problem, till exempel missbruk, är rättspraxis tydlig. De ska i första hand erbjudas hjälp för sina sociala problem och socialtjänsten ska tillsammans med dem planera för hur de på lång sikt ska kunna nå självförsörjning.

Socialtjänstlagen ger inget utrymme för att avslå ansökan om ekonomiskt bistånd om den enskilde inte accepterar behandling eller vissa insatser. Det är socialtjänstens ansvar att arbeta på ett sådant sätt att den enskilde blir motiverad till att förändra sin situation.

RÄTTSFALL

RÅ 2009 ref 103 Missbrukare kunde inte tvingas till viss planering eller vissa insatser

En missbrukare har fått försörjningsstöd för kostnader för bl.a. bostad, trots att han inte följt den uppgjorda behandlingsplaneringen. HFD ansåg att socialnämnden inte kan vägra en missbrukare försörjningsstöd för att han eller hon inte vill godta, eller inte fullföljer, viss planering eller vissa insatser som ska rehabilitera honom eller henne från missbruket. Om försörjningsstödet villkoras i sådana hänseenden innebär det i praktiken att myndigheten tillämpar en sanktion som socialtjänstlagen inte ger utrymme för.

HFD 2011 ref 49 Läkare- eller psykologutredning

Socialnämnden har inte rätt att kräva läkar- eller psykologutredning när någon ansöker om ekonomiskt bistånd, om personen motsätter sig det. HFD anförde att en person som ansöker om ekonomiskt bistånd måste bidra till ut-

redningen genom att bl.a. lämna underlag om sin ekonomiska situation samt sin möjlighet att bli självförsörjande. En biståndssökande som hävdar att han eller hon på grund av psykiska, fysiska eller andra personliga problem har svårt att bli självförsörjande kan behöva visa läkarintyg eller dokumentation av någon annan utredning av sina svårigheter. Men enligt HFD saknas det stöd i socialtjänstlagen för att kräva att en biståndssökande ska genomgå läkar- eller psykologundersökning om han eller hon motsätter sig det.

I detta kapitel beskrivs förutsättningarna för att en enskild person eller ett hushåll ska ha rätt till ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. Kapitlet går igenom vilka principer som bör tillämpas vid bedömningen av om den enskilde kan tillgodose sina behov själv eller få dem tillgodosedda på något annat sätt än genom ekonomiskt bistånd.

Prövning av om behovet kan tillgodoses genom arbete

Om den enskilde är arbetslös, bör socialnämnden i regel kunna kräva att han eller hon står till arbetsmarknadens förfogande på heltid och är villig att ta erbjudet lämpligt arbete. Kravet gäller i första hand heltidsarbete, om sådant finns att få. Men den enskilde måste söka och ta varje lämpligt arbete – även deltidsarbete.

Socialtjänsten kan kräva att en biståndssökande som arbetar deltid ska ta ett heltidsarbete, om det är möjligt att få. Det gäller även för deltidsarbetande föräldrar, som minskat sin arbetstid med stöd av 7 § föräldraledighetslagen (1995:584).

RÄTTSFALL

RÅ 1987 ref 167 Stå till arbetsmarknadens förfogande – föräldraledig
HFD ansåg inte att en familj hade rätt till ekonomiskt bistånd när makarnas disponibla inkomst var lägre än tillämplig socialbidragsnorm, på grund av att den ena maken begränsat sin arbetstid med stöd av 3 § lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m.m. (numera 3 § föräldraledighetslagen (1995:584), SoS anm.).

Den enskilde har med andra ord inte rätt att avstå från att arbeta heltid och kompensera inkomstbortfallet med ekonomiskt bistånd. I detta krav bör också ingå att den enskilde deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, t.ex. arbetsmarknadsutbildning, praktik eller arbetsrehabiliterande åtgärder. Även grundutbildning i svenska och s.k. arbetssökarverksamheter bör räknas hit.

Detta ska ses som huvudprinciper, inte som generella krav som kan ställas på alla biståndssökande i alla situationer. Socialtjänsten måste alltid göra en individuell bedömning av den biståndssökandes behov och förmåga. Denna bedömning ska även ske utifrån en helhetssyn på den enskildes eller hushållets situation.

När en person kontaktar socialtjänsten för att ansöka om ekonomiskt bistånd, är det viktigt att socialtjänsten tydligt informerar om de villkor som

gäller för att ha rätt till bistånd. Någon som inte har varit i kontakt med socialtjänsten tidigare kan inte förväntas känna till villkoren.

I vissa fall är det först efter att socialtjänsten har gjort en noggrann utredning av den biståndssökandes behov och resurser, och i samråd med honom eller henne gjort en individuell handlingsplan, som det blir möjligt för socialtjänsten att kräva att den biståndssökande söker arbete mer aktivt och deltar i överenskomna aktiviteter.

Socialtjänsten och Arbetsförmedlingen kan ibland göra olika bedömningar av en persons förmåga och möjligheter. Då kan socialtjänsten inom ramen för samverkan med arbetsmarknadsmyndigheten försöka få till stånd en gemensam hållning så att inte den biståndssökande blir lidande och ”faller mellan stolarna” (se även kapitel *Socialtjänstens uppgift*, avsnittet *Samverkan mellan myndigheter* och avsnittet *Samverkan med Arbetsförmedlingen* nedan).

Kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande

Den som är arbetslös och ansluten till en arbetslöshetskassa ska i första hand söka sin försörjning genom ersättning från arbetslöshetsförsäkringen. Kraven på den arbetslöse är reglerade i lagen (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring, ALF, om den arbetslöse är ansluten till en arbetslöshetskassa. Att stå till arbetsmarknadens förfogande innebär enligt denna lag att vara

- oförhindrad att arbeta
- beredd att ta erbjudet lämpligt arbete (se nedan)
- anmäld på Arbetsförmedlingen
- aktivt arbetssökande
- och medverkar till att en individuell handlingsplan upprättas i samråd med Arbetsförmedlingen.

Att stå till arbetsmarknadens förfogande innebär också att den som är arbetslös måste söka och vara beredd att ta erbjudna lämpliga arbeten även utanför det yrkesområde där man tidigare arbetat. Regeringen påpekar att detta är en grundläggande princip i arbetslöshetsförsäkringen (proposition 1996/97:107 En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring s. 84). Dessa krav motsvarar den praxis som kommit att gälla också för arbetslösa biståndssökande.

Skyldigheten att söka arbete inkluderar i princip också att delta i verksamheter för arbetslösa inom ramen för arbetsmarknadspolitiken (prop. 1996/97:124 s. 76). Socialtjänsten har också rätt att kräva att den enskilde deltar i till exempel

- arbetsmarknadsutbildning
- arbetspraktik
- praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet enligt 4 kap. 4 § SoL eller inom ramen för något av arbetsmarknadsmyndighetens arbetsmarknadspolitiska program
- arbetsrehabiliterande åtgärder
- arbetssökarverksamhet (prop. 1996/97:124, s. 76)

- grundutbildning i svenska (sfi)
- andra delar av särskilda introduktionsprogram för invandrare som syftar till att förbereda och underlätta invandrares inträde på arbetsmarknaden.

Däremot är det inte tillåtet för socialtjänsten att kräva motprestationer i form av oavlönad sysselsättning som inte är att betrakta som arbete eller arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Se prop. 1996/07:124 s. 75 och RÅ 1995 ref 92.

RÄTTSFALL

Följande rättsfall handlar om några av de krav som kan ställas på en biståndssökande.

RÅ84 2:92 Stå till arbetsmarknadens förfogande

HFD ansåg att man kunde vägra den biståndssökande ekonomiskt bistånd när han eller hon inte har sökt arbete på anvisat sätt.

RÅ85 2:5 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande

HFD ansåg inte att en familj har rätt till ekonomiskt bistånd när den hemarbetande av föräldrarna till barn, 4 och 3 år gamla, avstått från daghemplatser som socialnämnden erbjudit för att i stället vårda barnen i hemmet och därför underlåtit att söka förvärvsarbete.

RÅ 1991 not 326 Stå till arbetsmarknadens förfogande – discjockey

Sökanden har inte ansetts stå till arbetsmarknadens förfogande, eftersom han endast sökt arbete som discjockey.

RÅ 1995 ref 79 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande

Den ene av två makar med minderåriga barn ansökte om bistånd för sig och barnen. HFD nekade personen bistånd eftersom den andre maken inte hade stått till arbetsmarknadens förfogande och därigenom hade underlåtit att försöka fullgöra sin underhållsskyldighet mot familjen.

RÅ 1995 ref 88 Krav på deltagande i SFI

HFD nekade sökande rätt till ekonomiskt bistånd eftersom de avbröt pågående studier i svenska för invandrare utan giltigt skäl.

RÅ 1995 ref 92 Villkorat bistånd

HFD ansåg inte att en socialnämnd kunde vägra en sökande ekonomiskt bistånd på grund av att han inte tog emot socialnämndens erbjudande om sysselsättning, som han fick ersättning med socialbidrag och ett mindre stimulansbidrag för.

RÅ 1995 ref 97 Arbetssökarverksamhet

HFD beviljade inte den biståndssökande ekonomiskt bistånd enligt 6 § Sol (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) eftersom personen inte deltog i en arbetssökarverksamhet som socialnämnden arrangerade.

RÅ 1996 ref 70 Reducerat bistånd

Socialnämnden reducerade bidraget till en familj på grund av påståenden om att en person i familjen misskött sitt praktikarbete. HFD uttalade att socialnämnden under vissa förutsättningar kan kräva att en person fullgör ett oavlönat praktikarbete för att få ekonomiskt bistånd, om praktikarbetet ingår i ett introduktionsprogram för invandrare som kommunen tillhandahåller. Men om personen inte uppfyller detta krav måste nämnden göra en särskild prövning i varje enskilt fall för att bedöma om det funnits giltiga skäl för inte delta eller fullfölja praktiken. Eftersom nämnden inte kunde visa att de sökande misskött sitt praktikarbete, fanns det inte giltiga skäl för att reducera biståndet.

RÅ 1998 ref 24 Stå till arbetsmarknadens förfogande

HFD ansåg att det är tillräckligt att delta aktivt i arbetsmarknadsutbildning i form av ungdomspraktik (I) respektive i ALU-verksamhet för att förbereda start av eget företag (II), för att uppfylla kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande.

Lämpligt arbete

Ett sätt att definiera vad som är lämpligt arbete finns i ALF, lagen om arbetslöshetsförsäkring (1997:238). Av bestämmelserna i 11 § framgår att ett arbete anses lämpligt om

- det inom ramen för tillgången på arbetstillfällen tagits skälig hänsyn till den sökandes förutsättningar för arbetet samt andra personliga förhållanden
- anställningsförmånerna är förenliga med de förmåner som arbetstagarer får som är anställda enligt kollektivavtal eller, om kollektivavtal inte finns, är skäliga i förhållande till de förmåner arbetstagarer med likvärdiga arbetsuppgifter och kvalifikationer får vid jämförbara företag
- arbetet inte hänför sig till en arbetsplats där arbetskonflikt råder till följd av stridsåtgärder som är lovliga enligt lag och kollektivavtal
- förhållandena på arbetsplatsen motsvarar vad som anges i författning eller myndighets föreskrifter om åtgärder till förebyggande av ohälsa eller olycksfall.

Om en person vägrar att ta ett erbjudet lämpligt arbete och därför inte heller får någon ersättning från arbetslöshetsförsäkringen, har han eller hon i regel inte heller rätt till ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. Men Arbetsförmedlingens bedömning av om ett arbete eller annan insats är lämplig för den enskilde är dock enbart en vägledning för socialtjänsten när den ska besluta om ekonomiskt bistånd ska betalas ut eller inte. Socialtjänsten är, som tidigare framgått, alltid skyldig att göra en individuell bedömning som ska utgå från den enskildes förutsättningar att klara ett visst arbete. Det understryker också regeringen (prop. 1996/97:124 s. 75).

Samverkan med Arbetsförmedlingen

Det räcker inte alltid att ställa krav på att den enskilde ska söka arbete aktivt för att hitta ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden. Därför är det nödvändigt att kommunerna verkar aktivt för att biståndet ska utformas så att enskilda kan utveckla och aktivera sina egna resurser för att så snart som möjligt klara sin egen försörjning.

Socialtjänsten har också en skyldighet att samverka med andra berörda myndigheter, framför allt Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och andra arbetsrehabiliterande organ för att samordna insatserna (prop. 1996/97:124 s. 72 och 73). Vissa människor kan behöva andra insatser än ekonomiska, särskilt personer som har bistånd för sin försörjning under längre perioder (se kapitel *Socialtjänstens uppgift*, avsnittet *Samverkan mellan myndigheter*).

Kravet att delta i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet

Socialtjänsten får begära att den som får försörjningsstöd ska delta i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet om den enskilde inte har kunnat beredas någon lämplig arbetsmarknadspolitisk åtgärd, det framgår av 4 kap. 4 § SoL.

Syftet med praktiken eller den kompetenshöjande verksamheten är att förhindra att personer blir passiviserade av ett långvarigt biståndsmottagande och att utveckla deras möjligheter att i framtiden försörja sig själva. Insatsen ska utformas med skälig hänsyn till den enskildes individuella önskemål och förutsättningar.

Att delta i en sådan verksamhet ska vara ett led i en medveten strategi för att förbättra den enskildes förutsättningar att komma in på den reguljära arbetsmarknaden eller en utbildning. Socialtjänsten bör precisera strategin i en individuell plan som man upprättar tillsammans med den enskilde (prop. 1996/97:124 s. 172). Socialnämnden ska samråda med Arbetsförmedlingen innan den beslutar om insatser, för att förvissa sig om att åtgärden är den lämpligaste (4 kap. 4 § SoL).

Regeringen påpekar (prop. 1996/97:124 s. 77) att insatserna enligt 4 kap. 4 § SoL generellt inte är avsedda för personer som behöver tillfälligt ekonomiskt bistånd, och som bedöms ha goda förutsättningar att inom rimlig tid få ett arbete eller en arbetsmarknadspolitisk åtgärd inom ramen för de ordinarie systemen. Bestämmelsen gäller även för studerande som under studieuppehåll ansöker om ekonomiskt bistånd på grund av att de inte har arbete.

Den som deltar i den här typen av verksamhet bör enligt regeringens mening anses uppfylla kravet på att stå till arbetsmarknadens förfogande (prop. 1996/97:124 s. 77).

Kommunens insatser ska inte ersätta Arbetsförmedlingens

Socialtjänstens åtgärder får inte ersätta de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Det är inte heller meningen att den enskilde ska genomföra en reguljär utbildning med hjälp av ekonomiskt bistånd från socialnämnden. För olika former av utbildning finns särskilda finansieringssystem. Regeringen betonar att kommunala verksamheter som syftar till att ge ökad kompetens inför en

framtida plats i arbetslivet ska ses som komplement till det reguljära systemet.

Studerande, vars studier finansieras med studiemedel, förekommer normalt sett inte bland dem som söker ekonomiskt bistånd i form av försörjningsstöd. Om detta ändå sker, till exempel i samband med ett studieuppehåll, får socialtjänsten begära att en sådan person deltar i någon form av praktik även om det inte krävs för att han eller hon ska kunna återgå till sina studier. I författningskommentaren påpekar dock regeringen att syftet i dessa fall blir mer begränsat.

Åtgärderna får utformas med hänsyn till att denna grupp i första hand söker försörjningsstöd därför att de saknar andra alternativ, till exempel feriearbete. Regeringen betonar att den kompetenshöjande verksamheten ska vara individuellt utformad och att man därför inte kan kräva att den enskilde omedelbart deltar i en verksamhet (prop. 1996/97:124 s. 77). Socialtjänsten måste först utreda den enskildes förutsättningar och behov och bedöma vilken verksamhet som bäst tillgodoser dessa. Det gäller både studerande och andra.

Insatsen ska inte ersätta andra typer av insatser och vara tidsbegränsad

Det är inte meningen att 4 kap. 4 § SoL ska tillämpas om den enskildes problem är av en annan och mer personlig natur, som allvarliga missbruksproblem eller andra klart uttalade sociala problem. I så fall måste socialtjänsten först hjälpa personen ifråga med andra lämpliga stöd- eller vårdinsatser.

Praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet får alltså inte ersätta vård- och behandlingsinsatser. Regeringen menar dock att aktiviteter av det slag som anges i 4 kap. 4 § kan vara en lämplig förebyggande insats för personer med ett *begynnande missbruk*. I vissa fall kan en sådan verksamhet utnyttjas som ett led i socialtjänstens arbete för att bryta ett *begynnande missbruk*, eller fungera som ett komplement till andra insatser mot missbruket (prop. 1996/97:124 s. 171).

Insatsen eller verksamheten ska vara tidsbegränsad. Hur lång praktiken eller den kompetenshöjande verksamheten ska vara får avgöras med hänsyn till den enskildes individuella situation. Det är lämpligt att det står i den individuella plan som utarbetas tillsammans med den enskilde hur lång insatsen är. Verksamheten ska alltså vara målinriktad och får inte ses som en lösning tills vidare.

Om den enskilde avböjer eller uteblir från praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet

Socialnämnden har rätt att vägra fortsatt försörjningsstöd eller minska stödet om den enskilde utan godtagbart skäl avböjer att delta i eller uteblir från sådan verksamhet som anges i 4 kap. 4 § SoL. Det framgår av bestämmelsen i 4 kap. 5 § SoL. Men först måste nämnden överväga om den enskildes skäl att avböja kan anses godtagbara.

Godtagbara skäl för att inte vilja delta kan till exempel vara att den föreslagna verksamheten på något sätt är olämplig med hänsyn till den enskildes personliga förutsättningar. Det borde dock höra till undantagen, eftersom

praktiken eller den kompetenshöjande verksamheten ska ingå som ett led i en långsiktig plan som den enskilde oftast själv är med och tar fram. Godtagbara skäl för att utebli från verksamheten kan till exempel vara att personen själv är sjuk, att hans eller hennes barn är det, eller att personen ska besöka Arbetsförmedlingen, en studievägledare eller liknande.

Om nämnden inte accepterar skälen är det lämpligt att i första hand överväga att minska försörjningsstödet. I undantagsfall kan det bli aktuellt att socialnämnden helt vägrar försörjningsstöd, till exempel om den enskilde uteblir upprepade gånger och inte ändrar sig trots samtal och andra åtgärder från nämndens sida.

Av 16 kap. 3 § SoL framgår vilka beslut som kan överklagas enligt förvaltningslagen. Beslut om erbjudande av viss praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet kan inte överklagas enligt förvaltningslagen, eftersom de inte är angivna i paragrafen. Samma sak gäller för beslut om innehållet i sådan praktik eller verksamhet.

Däremot kan den enskilde överklaga socialnämndens beslut att enligt 4 kap. 5 § vägra att betala ut försörjningsstöd eller minska det på grund av att han eller hon inte medverkar i praktiken eller verksamheten (4 kap. 5 § och 16 kap. 3 § första stycket SoL).

Försäkringsskydd för personer som deltar i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet

Den som deltar i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet enligt 4 kap. 4 § ska inte anses som arbetstagare. Det framgår av 4 kap. 6 § SoL. Syftet med sådan verksamhet är att stärka den enskildes möjligheter att få arbete och utgör alltså inget arbete i sig. Men om den enskilde utför uppgifter som överensstämmer med eller liknar vanligt förvärvsarbete, är delar av arbetsmiljölagen (1977:1160) och bestämmelserna om arbetsskadeförsäkring i socialförsäkringsbalken, SFB, tillämpliga.

De lagrum som anvisas i 4 kap. 6 § SoL ger dock inte något heltäckande ekonomiskt skydd för den enskilde vid olycksfall och liknande. Socialnämnden har därför anledning att se över omfattningen av sina egna försäkringar för dem som deltar i kommunala verksamheter av olika slag.

Arbetsmarknadspolitiska program

Lagen (2000:625) om arbetsmarknadspolitiska program och förordningen (2000:634) om arbetsmarknadspolitiska program innehåller bestämmelser om Arbetsförmedlingens olika program. Vilka program som finns, vad de innehåller och vilka de riktar sig till varierar över tid och beskrivs därför inte här. Det är emellertid inte ovanligt att en person som deltar i ett arbetsmarknadspolitiskt program även har ekonomiskt bistånd. Det kan bero på att den enskilde inte har rätt till någon ersättning som är knuten till arbetslöshet eller att ersättningen inte räcker till.

En person som deltar i något av Arbetsförmedlingens program anses stå till arbetsmarknadens förfogande och har därför rätt till ekonomiskt bistånd, om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt.

Prövning av om behovet kan tillgodoses genom egna tillgångar

För att kunna avgöra om en biståndssökande har rätt till ekonomiskt bistånd måste socialtjänsten utreda om personen kan tillgodose behovet med egna tillgångar. Men det är viktigt att socialtjänsten i varje enskilt fall gör en helhetsbedömning och bland annat tar hänsyn till

- om personens hjälpbehov bedöms bli kort- eller långvarigt
- vad som kan anses skäligt
- vilka konsekvenser det kan få om den enskilde inte får det sökta biståndet.

Det är viktigt att understryka att det är förhållandena vid ansökningstillfället som är avgörande för den prövning som är grunden för beslut om bistånd. En person kan till exempel efter en ansökan om ekonomiskt bistånd, men innan socialtjänstens beslut, ha betalat en boendekostnad genom att ta ett banklån. Det kan inte medföra att behovet ska anses vara tillgodosett genom egna tillgångar.

RÄTTSFALL

RÅ84 2:27 Lån till hyran – rätt till ekonomiskt bistånd

En person fick hjälp att betala hyran genom ett handlån. HFD ansåg inte att lånet tillgodosåg personens behov på ett sådant sätt att han eller hon förlorade rätten till ekonomiskt bistånd.

Även RÅ 1989 ref 64 (II) handlar om en situation då rätten till bistånd inte bortfaller trots att den enskilde redan betalat för behovet i fråga. I det fallet handlar det om kostnaden för en begravning.

I ett annat fall skulle kostnader för behandling för spelmissbruk prövas mot den enskildes inkomster och tillgångar.

RÄTTSFALL

RÅ 2005 ref 51 Spelmissbruk

Socialtjänstens särskilda ansvar för hjälp och vård till vuxna missbrukare gäller endast vid missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel. Men det går att få bistånd till behandling för s.k. spelmissbruk om personen det gäller uppfyller allmänna förutsättningar för rätt till bistånd.

Faktiska tillgångar

När socialnämnden gör en bedömning av om den enskilde kan tillgodose sitt behov genom egna tillgångar, bör nämnden endast beakta sådana tillgångar som den enskilde faktiskt kan förfoga över eller få tillgång till.

Tillgångar som inte bör påverka rätten till ekonomiskt bistånd är t.ex.

- pensionsförsäkringar som inte kan återköpas,

- bankmedel som inte går att ta ut på grund av villkor i ett gåvobrev eller testamente eller
- fast egendom som inte kan överlåtas på grund av en bestämmelse i ett gåvobrev eller testamente.

Lätt realiserbara tillgångar

När socialnämnden gör en bedömning av om den enskilde har rätt till ekonomiskt bistånd, bör nämnden beakta kontanter, bankkonton och andra tillgångar som denne förfogar över och som lätt kan realiseras, t.ex. aktier och obligationer. Detta bör inte gälla hushållsmedlemmars eventuella bosparande upp till den nivå som behövs för att behålla platsen i bosparkön. I de diskussioner som förts i samband med tillkomsten av Socialstyrelsens allmänna råd, har myndigheten funnit det rimligt att barn i hushåll där föräldrarna har ekonomiskt bistånd har ett visst sparbelopp. Det kan vara pengar som barnet fått i gåva och som möjliggör inköp av dyrare varor som enligt Konsumentverket ingår i en skälig levnadsnivå, till exempel en cykel eller en skidutrustning. Sådana inköp kan kräva en längre tids sparande och i vissa fall kan det saknas reell möjlighet till inköp. Därför rekommenderar Socialstyrelsen att barn ska kunna ha ett visst sparande (läs mer om det i kapitel *Försörjningsstöd*, avsnittet *Riksnormen*).

Att acceptera ett visst bosparande kan enligt Socialstyrelsen vara ett sätt att bidra till att underlätta för ungdomar att planera för eget boende. En person som under en viss tid behöver ekonomiskt bistånd ska inte berövas möjligheten till ett boende som han eller hon själv planerat för. Om det finns ett bosparande utöver det som är nödvändigt för att behålla köplatsen, är det att betrakta som en tillgång.

Socialnämnden bör bedöma från fall till fall om även andra lätt realiserbara tillgångar, t.ex. bilar, ska påverka rätten till ekonomiskt bistånd. Det gäller normalt även för båtar, motorcyklar, snöskotrar, husvagnar etc. Socialtjänsten måste i sin bedömning bland annat ta hänsyn till det som sägs i 1 kap. 1 § och 4 kap. 1 § SoL: socialtjänstens uppgift är att utforma biståndet så att det hjälper människor att leva ett självständigt liv och att bidra till att hitta långsiktiga lösningar på människors försörjningsproblem.

Det innebär inte generellt att den enskilde har rätt till bistånd för bilkostnader om han eller hon väljer att bosätta sig eller bo kvar på en plats där tillgång till bil är praktiskt nödvändigt. I det enskilda fallet måste socialtjänsten exempelvis ta hänsyn till möjligheterna att minska eller eliminera behovet av bilresor genom att byta bostad. Men om det finns särskilda skäl kan den enskilde beviljas bistånd under en övergångsperiod (RÅ 1989 ref 99).

Innehav av bil bör inte vara ett hinder, om den enskilde måste ha bil

- i sitt arbete,
- för att kunna ta sig till och från sin dagliga sysselsättning, t.ex. därför att allmänna kommunikationsmedel inte har rimlig turtäthet eller finns inom rimligt avstånd från bostaden,
- för att skjutsa barnet eller barnen till förskoleverksamhet,
- av medicinska eller sociala skäl, t.ex. för att ett barn ska kunna umgås med sin förälder eller

- för att han eller hon riskerar att bli utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående.

Socialnämnden bör i vissa fall kunna aktualisera byte till en billigare bil, om bilens värde är högre än ett basbelopp. Denna summa ska ses som ett riktmärke som i någon mån garanterar att bilen håller en viss kvalitet. Socialstyrelsen har inte tagit ställning till vilket värde en bil kan få ha utan att räknas som en realiserbar tillgång. Om den enskilde på grund av funktionsnedsättning har en specialanpassad bil, bör denna, oavsett värde, inte räknas som en tillgång.

Andra realiserbara tillgångar

Om behovet av ekonomiskt bistånd bedöms överstiga tre sammanhängande månader eller om det finns andra särskilda skäl, bör även möjligheten att realisera andra tillgångar påverka nämndens bedömning av rätten till bistånd. Det kan till exempel handla om att sälja en fritidsfastighet, värdefull konst och antikviteter som inte kan hänföras till kategorin bruksföremål. En tillgång bör dock endast påverka rätten till bistånd, om den har ett betydande värde och om överskottet vid en försäljning motiverar åtgärden. Sådana kapitalvaror som vanligtvis finns i ett hem, t.ex. TV, dvd, musikanläggning och dator, bör i regel inte påverka rätten till ekonomiskt bistånd om varornas värde är skäligt.

Vid en försäljning bör den enskilde kunna använda intäkten till att betala eventuella lån som är knutna till det som sålts, utan att det påverkar rätten till ekonomiskt bistånd.

En tillgång som den biståndssökande inte vill sälja kan visserligen vara skäl att neka ekonomiskt bistånd, men kommunens yttersta ansvar enligt 2 kap. 1 § och 2a kap. 1 § SoL kvarstår alltid. Det innebär att socialtjänsten i normalfallet inte kan vägra att tillgodose akuta hjälpbehov med hänvisning till att den enskilde kan sälja sina tillgångar. Om den enskilde är i en *akut nödsituation* är han eller hon per definition i behov av omedelbart bistånd, eftersom behovet inte kan tillgodoses på annat sätt.

RÄTTSFALL

RÅ 1995 ref 56 Rätt till bistånd i en akut nödsituation oavsett orsak

En sökande som hade inkomster som översteg socialbidragsnormen förbrukade de egna medlen huvudsakligen genom att betala skulder, och hamnade på så sätt i en akut nödsituation. HFD ansåg inte att sökanden förlorat sin rätt till bistånd för att hon själv försatt sig i en sådan situation. När en bidragssökande har inkomster som överstiger socialbidragsnormen under den tidsperiod ansökningsen avser, kan socialnämnden i allmänhet betala ut socialbidraget som ett förskott på förväntade förmåner eller ersättningar.

Egna företag

Kommuner får i princip endast vidta åtgärder som *allmänt* främjar näringslivet i kommunen. Det står i kommunallagen. Kommuner får bara ge individuellt inriktat stöd till enskilda näringsidkare om det finns synnerliga skäl för

det (2 kap. 8 § kommunallagen (1991:900), KL). Det betyder att det är oklart om företagare kan få ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen, och hur socialtjänsten kan motivera den möjligheten.

Från socialtjänstens utgångspunkt innebär ett företag i många fall en realiserbar tillgång. Tillämpningen av socialtjänstlagen innebär att en egen företagare i de flesta fall hänvisas till att avveckla verksamheten och anmäla sig på Arbetsförmedlingen som arbetslös när han eller hon ansöker om ekonomiskt bistånd från socialtjänsten.

Socialtjänstens utgångspunkt kan alltså vara att ställa samma krav på dessa personer som på övriga biståndssökande med bristande försörjning, det vill säga att ställa sig till arbetsmarknadens förfogande. I akuta och tillfälliga situationer kan naturligtvis även egna företagare ha rätt till ekonomiskt bistånd om socialtjänsten finner skäl för det. Det ligger i kommunens yttersta ansvar enligt socialtjänstlagen.

RÄTTSFALL

RÅ 2000 ref 37 Företagare

HDF har uttalat att det inte finns något lagligt stöd för att generellt utesluta företagare från rätten till socialbidrag. Men när socialnämnden prövar om en företagare har rätt till bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, Sos anm.) måste man särskilt ta hänsyn till att paragrafen inte ger rätt till bistånd för andra ändamål än den enskildes försörjning och livsföring i övrigt. Det innebär bl.a. att näringsbidrag och andra former av företagsstöd i princip faller utanför paragrafens tillämpningsområde. Bidragets huvudsakliga ändamål måste avgöras: försörjningsstöd eller företagsstöd.

Bostad som har ett ekonomiskt värde

En villa eller en bostadsrätt bör endast betraktas som realiserbar tillgång om en försäljning bedöms kunna ge ett intäktsöverskott som motiverar åtgärden och det finns möjlighet att ordna annat boende. Även om ett överskott talar för en försäljning kan en sådan vara olämplig av andra skäl (jfr avsnittet ”Boendekostnad vid kort- och långvarigt biståndsbehov” s. 8). Om socialtjänsten bedömer att behovet av ekonomiskt bistånd blir kortvarigt kan det vara olämpligt att betrakta bostaden som en realiserbar tillgång (prop. 1996/97:124 s. 83). När socialtjänsten hänvisar till bostaden som en tillgång och ett hinder för rätt till bistånd, är underlaget lämpligen en individuell bedömning som tar hänsyn till de sociala konsekvenser som kan uppstå, framför allt för familjer med barn.

Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska det som är bäst för barnet vara avgörande, enligt en ändring i 1 kap. 2 § SoL från och med den 1 januari 2013. Det gör det ännu tydligare att det är viktigt att, innan man fattar ett beslut som berör barn, se till de möjliga konsekvenserna av beslutet. Se även kapitel *Rätten till bistånd*, avsnittet *Hänsyn till barns bästa*.

Om det är svårt att sälja bostaden, på grund av omständigheter som den enskilde inte kan råda över, ska det vägas in i helhetsbedömningen (prop. 1996/97:124 s. 83). En förutsättning för att den biståndssökande ska kunna

sälja sin bostad är också att han eller hon kan få en annan bostad. Om försäljningen blir aktuell, bör den enskilde få skälig tid på sig att sälja villan eller bostadsrätten (jfr avsnittet ”Skälig tid för bostadsbyte” s. 9).

Hur innehav av en villa eller en bostadsrätt bör behandlas i övrigt framgår i avsnittet ”Faktisk boendekostnad” s. 7.

RÄTTSFALL

RÅ 2007 ref 7 Anmodan att sälja bil var överklagbart beslut

Socialnämndens uppmaning att sökanden skulle sälja en bil ansågs innefatta ett överklagbart beslut. Socialnämnden uppmanade sökanden i ett brev att sälja sin bil senast ett visst datum för att nämnden inte skulle ifrågasätta hans rätt till bistånd. Eftersom det skulle kunna få kännbara effekter för honom och hans familj om han inte gick med på att sälja bilen, innebar det ett överklagbart beslut enligt HFD:s mening.

I rättsfallet gäller uppmaningen till den biståndssökande att inom en viss tid realisera en tillgång i form av en bil men principen gäller givetvis även för andra realiserbara tillgångar som till exempel en bostadsrätt eller ett hus. Uppmaningen innebär ett beslut som kan överklagas av den enskilde, se kapitel *Handläggning*, avsnittet *Beslut*. Även JO har konstaterat att denna typ av information till en biståndsmottagare utgör ett överklagbart förvaltningsbeslut (JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 403).

Genom nedsättning av kommunala avgifter m.m.

Socialnämnden bör tillsammans med den enskilde försöka klarlägga om t.ex. förbehållsbeloppet vid utmätning eller avgifter för sociala tjänster, barnomsorg och liknande är korrekta i förhållande till den enskildes ekonomiska förhållanden. Kommunens avgifter för hemtjänst, tillsammans med kommunala avgifter för hälso- och sjukvård, får inte sammanlagt bli ett så stort belopp att den enskilde inte har tillräckligt med pengar för sina personliga behov, boendekostnader och andra normala levnadskostnader (8 kap. SoL). Det innebär att en avgift aldrig får sättas till en sådan nivå så att den skapar ett behov av ekonomiskt bistånd. Regeringen anger att:

”Nivån på förbehållsbeloppet måste garantera den enskilde en skälig levnadsnivå och inte ligga så lågt att kostnader för t.ex. läkarvård, läkemedel, resor m.m. måste täckas med socialbidrag”

(Prop. 1996/97:124 s. 136)

Socialtjänsten behöver normalt inte ge ekonomiskt till den som har löneutmätning, eftersom förbehållsbeloppet minst ska motsvara skälig levnadsnivå enligt 4 kap. 1 § SoL. Nämnden bör hänvisa den enskilde till att begära höjning av förbehållsbeloppet eller sänkt avgift när så är möjligt. I avvaktan på en ändring bör nämnden ge ekonomiskt bistånd.

När det gäller förbehållsbeloppet vid utmätning av lön, finns det bestämmelser i 7 kap. 5 § utsökningsbalken, UB, som hindrar att en så stor del av en persons inkomst utmäts att han eller hon därefter saknar nödvändiga medel för sitt eget och familjens uppehälle. Ansökan kan göras till kronofogdemyn-

digheten om tillfälligt förhöjt förbehållsbelopp till exempel på grund av extra kostnader vid sjukdom.

Genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar

Innan en person har rätt till ekonomiskt bistånd är han eller hon i regel skyldig att söka andra former av bidrag som finns, som bostadsbidrag, studiehjälp och a-kasseersättning (prop. 2000/01:80 s. 94). Om den enskilde genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar helt eller delvis kan tillgodose sitt behov, bör socialnämnden hänvisa honom eller henne till att ansöka om dessa. Sådana förmåner och ersättningar kan vara t.ex. bostadsbidrag, underhållsstöd, sjukpenning, föräldrapenning, äldreomsorgsstöd, aktivitetsstöd, och sjuk- eller aktivitetsersättning. En biståndssökande kan alltså inte avstå från till exempel bostadsbidrag eller underhållsstöd för att i stället få högre ekonomiskt bistånd. Ovanstående bör dock inte tillämpas undantagslöst. Exempelvis bör

- den enskilde inte vara tvungen att utnyttja ersättningsdagar med föräldrapenning före barnets födelse,
- den enskilde som har barn kunna spara upp till fyra veckors föräldrapenning per barn fram till det år då föräldrapenningen senast kan tas ut,
- båda föräldrarna, inte bara den som är arbetslös eller den som har lägre lön, kunna använda sig av sin möjlighet (halva tiden vardera med föräldrapenning) att vara hemma med barnet eller
- den som fyllt 61 år inte vara tvungen att utnyttja möjligheten att göra förtida uttag på sin ålderspension före 65 års ålder.

Bakgrunden till Socialstyrelsens rekommendation om föräldrapenning är att göra det möjligt för arbetslösa föräldrar med ekonomiskt bistånd att spara en viss del av föräldrapenningen. Tanken är att de i framtiden kan använda sin sparade föräldrapenning för att delta i exempelvis inskolning på dagis och andra besök i förskoleverksamheten eller skolan.

Genom andra personers inkomster och tillgångar

Socialtjänsten ska inte bara ta hänsyn till den biståndssökandes egna inkomster och tillgångar. Det kan också vara så att vissa andra personers inkomster och tillgångar påverkar rätten till ekonomiskt bistånd och beloppets storlek.

Makar, registrerade partner och sambor

Makars inkomster bör räknas som gemensamma vid prövningen av rätten till ekonomiskt bistånd. Detsamma bör gälla för registrerade partners inkomster. I regel bör detta även gälla för dem som lever i sådana samboförhållanden som avses i sambolagen (2003:376). För sambor bör socialnämnden räkna med båda parternas sammanlagda inkomster och tillgångar från sammanflyttningsdagen.

Utgångspunkten är att makar och registrerade partners efter förmåga är skyldiga att bidra till det underhåll som behövs för att deras gemensamma

och personliga behov ska tillgodoses (6 kap. 1 § äktenskapsbalken, ÄktB). Den partner som försummar sin skyldighet kan av domstol åläggas att betala underhållsbidrag till den andra (6 kap. 5 § ÄktB). Makar och registrerade partner har således en ömsesidig underhållsskyldighet. Den legala underhållsskyldigheten mellan makar och registrerade partner kvarstår så länge äktenskapet består.

Sambor har däremot ingen legal underhållsskyldighet gentemot varandra, men lagstiftaren har velat ställa sig neutral till olika samlevnadsformer. Trots avsaknaden av en legal underhållsplikt jämföras därför sambor med makar när det gäller en rad sociala förmåner och bidrag. Tanken har varit att de som valt att leva tillsammans på samma sätt som gifta varken ska tjäna eller förlora på att inte ingå äktenskap. Grunden för likabehandling är i detta fall att man har anledning att räkna med att sambor i praktiken är beredda att bistå varandra på samma sätt som makar, trots att de inte kan tvingas till det med rättsliga medel.

När ungdomar som fortfarande går i skolan gifter sig gäller i första hand maken, maken eller partners underhållsskyldighet, och i andra hand föräldrarnas.

Exempel: En 18-årig man som går i gymnasiet gifter sig med en 19-årig kvinna som är arbetslös. De bor inneboende hos 18-åringens föräldrar. Om 19-åringen hade haft arbete och inkomst skulle hon ha varit skyldig att efter förmåga försörja sin man. Om inkomsterna inte räckt till för den gemensamma försörjningen hade 18-åringens föräldrar fått skjuta till vad som fattades för hans del av försörjningen. Om 19-åringen däremot är arbetslös och saknar inkomster ska 18-åringen föräldrar försörja honom och 19-åringen kan ansöka om ekonomiskt bistånd hos socialtjänsten för sin del av försörjningen.

Eftersom sambor enligt rättspraxis jämföras med make, maka eller partner vid prövning av ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen torde det gälla även i situationer som i exemplet. Föräldrar är dessutom underhållsskyldiga för ungdomar som fortfarande går i skolan tills de fyller 21 år oavsett var de bor (se avsnittet *Medlemmar i hushållet* i detta kapitel).

I enskilda fall kan det finnas skäl att göra undantag från grundregeln om underhållsskyldighet, se till exempel kapitel *Rätten till bistånd*, avsnittet *Hänsyn till personer som utsätts för våld eller andra övergrepp*.

RÄTTSFALL

RÅ85 2:1 Sammanboende

HFD ansåg att ogifta sammanboende som levt under äktenskapsliknande förhållanden kunde jämföras med gifta vid bidragsprövning. Behovet av biståndet skulle bedömas med hänsyn till parets sammanlagda tillgångar.

RÅ 1995 ref 48 Sammanboende

HFD bedömde en sammanboendes behov av bistånd med hänsyn till båda parter sammanlagda tillgångar redan från sammanflyttningen.

Socialnämnden bör endast undantagsvis ge ekonomiskt bistånd enbart till den ena parten, om den som har inkomst inte bidrar till familjens försörjning. Nämnden bör kunna ge bistånd, t.ex. i avvaktan på att den andra parten bidrar med sin inkomst eller uppfyller de villkor som nämnden ställer på honom eller henne. Villkoren kan t.ex. gälla att stå till arbetsmarknadens förfogande och ta erbjudet lämpligt arbete eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Andra situationer då nämnden bör kunna göra undantag från principen om gemensamma tillgångar är om den ena parten är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av den andra parten. Se även avsnittet *Kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande* i detta kapitel.

RÄTTSFALL

RÅ 1995 ref 79 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande

Den ene av två makar med minderåriga barn ansökte om bistånd för sig och barnen. HFD nekade personen bistånd eftersom den andre maken inte hade stått till arbetsmarknadens förfogande och därigenom hade underlåtit att försöka fullgöra sin underhållsskyldighet mot familjen.

Om den ena parten studerar och studierna är en förutsättning för den framtida försörjningen, bör socialnämnden inte ställa som villkor för ekonomiskt bistånd att han eller hon avbryter studierna för att stå till arbetsmarknadens förfogande. Om den studerande däremot har faktiska möjligheter att utan studierna få arbete som medför stadigvarande försörjning, kan det vara rimligt att han eller hon söker arbete för att kunna bidra till familjens försörjning. Den studerande bör dock få fullfölja påbörjad termin eller kurs.

I de allmänna råden har Socialstyrelsen alltså gjort två rekommendationer:

- Om studierna är en förutsättning för framtida arbete är det oftast olämpligt att den enskilde tvingas avbryta studierna (se vidare avsnittet *Genom studiestödsformer* i detta kapitel).
- Vuxna studerande, som har reella möjligheter att utan studier få ett arbete de kan försörja sig på, ska inte behöva avbryta studierna *omgående* för att ställa sig till arbetsmarknadens förfogande och bidra till familjens försörjning genom arbete. Tanken är att vuxna studerande ska kunna göra ett studieavbrott så att det inte medför alltför stora svårigheter att återuppta studierna vid ett senare tillfälle.

Personer med hushållsgemenskap

Syskon, vänner eller andra som delar bostad och som inte lever under äktenskapsliknande förhållanden har ingen skyldighet att försörja varandra. De kan därför inte jämföras med makar, registrerade partner eller sambor vid prövningen av ekonomiskt bistånd.

Däremot kan en hushållsgemenskap med en eller flera personer påverka försörjningsstödet nivå. En person som ingår i en hushållsgemenskap med en eller flera personer har lägre kostnader än någon som är ensam i hushållet. Därför blir summan på försörjningsstödet i dessa fall lägre per individ för de hushållsgemensamma kostnaderna. Läs mer om boendekostnader i kapitel *Försörjningsstöd* avsnittet *Hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren*.

Barns och skolungdomars tillgångar och inkomster av kapital

Vid prövningen av ekonomiskt bistånd har barns tillgångar i en del fall inverkat negativt på föräldrars rätt till ekonomiskt bistånd. Föräldrar har nekats bistånd med hänvisning till barnets tillgångar. Behovet har då ansetts helt eller delvis kunna tillgodoses på annat sätt, eftersom föräldrarna haft möjlighet att förfoga över barnets tillgångar. I förarbetena sägs dock

”När det gäller barns tillgångar, måste först och främst slås fast att barn aldrig är försörjningsskyldiga gentemot sina föräldrar. Däremot kan förekomsten av tillgångar hos ett barn beaktas när det gäller barnets del av försörjningsstödet eller en ansökan om ekonomiskt bistånd som avser barnet. Även här är det dock viktigt att poängtera att det måste göras en individuell bedömning i det enskilda fallet. Enbart det förhållandet att barnets tillgångar är satta under s.k. förmyndarspärren är inte i sig ett hinder för att ta i anspråk barnets tillgångar till barnets behov”

(prop. 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m. s. 95)

Socialnämnden bör kunna räkna av ett barns eller en skolungdoms tillgångar eller inkomster av kapital mot barnets del i familjens kostnader inklusive boendekostnaden (för beräkning av boendekostnad se avsnittet ”Faktisk boendekostnad” s. 7). Barn bör dock kunna ha sparade medel upp till 15 procent av basbeloppet utan att det vid ansökningstillfället påverkar föräldrarnas rätt till ekonomiskt bistånd för barnet.

Om ett barn har tillgångar som föräldrarna inte kan förfoga över, bör det inte påverka föräldrarnas rätt till ekonomiskt bistånd för barnet. Detta gäller t.ex. bankmedel som står under överförmyndarens kontroll, om överförmyndaren inte ger sitt samtycke till uttag.

Barns tillgångar tillhör alltså barnet. Föräldrar eller förmyndare får bara använda barnets tillgångar till hans eller hennes uppehälle, utbildning och nytta i övrigt, alltså inte till familjens försörjning eller till föräldrarnas egna utgifter. Om barnet har ett sparande i bank med villkor om särskild överförmyndarkontroll, måste överförmyndaren samtycka för att barnet eller föräldrarna ska kunna ta ut pengar därifrån.

Enligt föräldrabalken ska föräldrar eller förmyndare till barn med tillgångar som överstiger åtta basbelopp redovisa hur de förvaltar dessa medel till överförmyndaren varje år. Samma sak gäller för egendom (vanligen gåvor och arv) med villkor om särskild överförmyndarkontroll (13 kap. 2 § FB). Förmyndaren kan bli skadeståndsskyldig om egendomen inte förvaltas på ett vederbörligt sätt (12 kap. 14 § FB).

Barns och skolungdomars inkomster av arbete

Barn och skolungdomar i familjer med ekonomiskt bistånd får behålla en del av sina inkomster från eget arbete utan att det påverkar föräldrarnas rätt till bistånd för barnet eller skolungdomen. Avsikten är att tonåringar i ekonomiskt utsatta familjer ska kunna göra sådant som är möjligt för andra tonåringar. Det normaliserar dessa barns och ungdomars villkor och kan även vara viktigt med tanke på framtida arbete och egen försörjning.

Hemmavarande barn och skolungdomar under 21 års ålder kan ha inkomster upp till ett prisbasbelopp utan att de beaktas vid prövningen av ekonomiskt bistånd, vilket framgår av 4 kap. 1 a § SoL. Inkomster över ett prisbasbelopp får räknas av på samma sätt som vid inkomster av kapital och tillgångar, se avsnittet *Barns och skolungdomars tillgångar och inkomster av kapital* i detta kapitel.

Om socialnämnden räknar av barns och skolungdomars inkomster av arbete över ett prisbasbelopp per kalenderår, bör avräkningen göras mot barnets eller skolungdomens del i familjens kostnader inklusive boendekostnaden (för beräkning av boendekostnad se avsnittet "Faktisk boendekostnad" s. 7).

Genom studiestödsformer

Vuxna studerande kan bara i undantagsfall anses vara berättigade till bistånd för sin försörjning, som nämndes i avsnittet *Makar, registrerade partner och sambor* i detta kapitel. Vuxna studerande bör i regel ha sin försörjning genom studiestödsformerna. En vuxen studerande bör dock kunna ges ekonomiskt bistånd t.ex.

- om han eller hon aktivt har sökt feriearbete men inte fått något,
- om han eller hon har fått ett feriearbete men får vänta på första löneutbetalningen,
- i akuta nödsituationer även under pågående termin eller
- om han eller hon deltar i grundläggande svenskundervisning för invandrare och behovet inte kan tillgodoses genom deltidsarbete. I regel bör krav inte ställas på heltidsarbete samtidigt med studierna.

Socialnämnden bör inte ställa krav på att studiestödet ska räcka under en längre tidsperiod än den som angivits av den utbetalande myndigheten.

Socialnämnden bör inte kräva att den som står till arbetsmarknadens förfogande ska börja studera eller återuppta sina studier och ta lån för att själv klara sin försörjning eller livsföring i övrigt.

Ekonomiskt bistånd kan beviljas till studerande som aktivt sökt feriearbete men som inte fått något, eller som får vänta på första löneutbetalningen. Det framgår av de två första punkterna ovan. I sammanhanget kan påpekas att samma krav gäller för studerande som har studieuppehåll som för andra arbetssökande. Läs mer i avsnittet *Kravet att delta i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet* i detta kapitel.

Den enskilde får bara studiemedel för den studietid som omfattas av den kursplan eller motsvarande som gäller för utbildningen, enligt 3 kap. 5 § andra stycket studiestödslagen (1999:1395). Studiemedel betalas ut månadsvis i förskott, det framgår av Centrala studiestödsnämndens (CSN) föreskrifter och allmänna råd om studiemedel (CSNFS 2001: 11). Varje utbetalning avser normalt studiemedel för fyra veckor, men kan även avse ett annat antal veckor i början eller slutet av en studiemedelsperiod.

Studiemedlen är alltså anpassade till terminens längd, och slutdatum står angivet på studiemedelsbeskedet. Det innebär att pengar som betalas ut i slutet av maj endast är avsedda att räcka till angivet datum. Därför är det inte lämpligt att kräva att studiemedlen ska användas under en längre tidsperiod än den angivna.

En person som är berättigad till ekonomiskt bistånd efter terminens slut har alltså rätt till detta från och med dagen efter terminens slut.

RÄTTSFALL

RÅ 1996 ref 13 Ensam vuxenstuderande med minderåriga barn – ej akut nödsituation

HFD beviljade inte en ensamstående vuxenstuderande med minderåriga barn bistånd som tillskott till studiemedel, när det inte varit fråga om en nödsituation.

RÅ 1996 not 53 Ensam vuxenstuderande med minderåriga barn – akut nödsituation

HFD beviljade en ensamstående vuxenstuderande med minderåriga barn ekonomiskt bistånd i en akut nödsituation.

HFD 2011 ref 56 Studiemedel

HFD fann att studiemedel är anpassade till terminen och avsedda att täcka levnadskostnader under den. Därför saknas det grund för att i ett biståndsgivande kräva att den studerande ska använda studiemedel för att täcka kostnader som hänför sig till tiden efter terminens slut.

Källor

RÄTTSFALL

RÅ84 2:27

RÅ84 2:92

RÅ85 2:1

RÅ85 2:5

RÅ 1987 ref. 167

RÅ 1989 ref. 64 II
RÅ 1989 ref. 99
RÅ 1991 not. 326
RÅ 1995 ref. 48
RÅ 1995 ref. 56
RÅ 1995 ref. 79
RÅ 1995 ref. 88
RÅ 1995 ref. 92
RÅ 1995 ref. 97
RÅ 1996 ref. 13
RÅ 1996 not. 53
RÅ 1996 ref. 70
RÅ 1998 ref. 24
RÅ 2000 ref. 37
RÅ 2005 ref. 51
RÅ 2007 ref. 7
RÅ 2007 ref. 43
RÅ 2009 ref. 103
HDF 2011 ref. 49
HDF 2011 ref. 56

JO
JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 403

FÖRFATTNINGAR
Föräldrabalken, FB
Socialförsäkringsbalken, SFB
Utsökningsbalken, UB
Ärvdabalken , ÄB
Äktenskapbalken, ÄktB
Arbetsmiljölagen (1977:1160)
Föräldraledighetslagen (1995:584)
Kommunallagen (1991:900), KL
Lagen (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring.
Lagen (2000:625) om arbetsmarknadspolitiska program.
Socialtjänstlagen (2001:453), SoL
Studiestödslagen (1999:1395)
Förordningen (2000:634) om arbetsmarknadspolitiska program.
Studiestödsförordningen (2000:655)

OFFENTLIGT TRYCK
Proposition 1996/97:107: En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring.
Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen.
Proposition 2000/01:80: Ny socialtjänstlag m.m.

SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD, SKRIVELSER M.M.
Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd.
Socialstyrelsens yttrande i RÅ 2000 ref 37.

CENTRALA STUDIESTÖDSNÄMNDEN
Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd (CSNFS
2001:1).

Handläggningsprocessen

Det ska vara enkelt att komma i kontakt med socialtjänsten, både vid personliga besök och telefonsamtal. Det är viktigt att socialtjänsten organiserar arbetet så att en person inte behöver vänta oskäligt länge på att få besöka en handläggare och ansöka om ekonomiskt bistånd. Den enskilde har rätt att alltid göra en ansökan om bistånd och att själv bestämma vad ansökan ska gälla, och den rätten får inte åsidosättas.

I 4–5 §§ förvaltningslagen (1986:223), FL, finns bestämmelser om myndigheternas serviceskyldighet, som gäller både handläggning av ärenden och annan förvaltningsverksamhet. Enligt dessa bestämmelser ska varje myndighet lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde.

Myndigheterna ska hjälpa till i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Frågor från enskilda ska besvaras så snart som möjligt oavsett om frågan ställs per brev, telefon eller på annat sätt. Eftersom socialtjänsten är en verksamhet som ofta möter människor i kris måste det under ordinarie arbetstid alltid finnas någon inom verksamheten som kan ta emot en tidsbeställning eller ett akut ärende.

Detta kapitel behandlar kortfattat frågor som rör socialnämndens skyldigheter och den enskildes rättigheter vid handläggning av ärenden om ekonomiskt bistånd. Den enskildes rättigheter är angivna i en rad bestämmelser i SoL och FL, och där finns också de grundläggande reglerna för hur socialtjänsten ska handlägga ärenden.

Innehållet i detta kapitel följer handläggningen av ett ärende från ansökan till beslut och eventuell utbetalning av bistånd. Inledningsvis behandlas dock två frågor av grundläggande betydelse för den enskildes rättssäkerhet. Det gäller dels socialtjänstens uppgift att informera om verksamheten, dels socialtjänstens dokumentationsskyldighet. Mer utförlig information om olika arbetsmoment under handläggningsprocessen finns i Socialstyrelsens handbok om handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. [1]

Information om verksamheten

En av socialnämndens uppgifter är att informera om socialtjänsten i kommunen (3 kap. 1 § SoL). För att den enskilde ska kunna ta tillvara sin rätt är det viktigt att den som kontaktar socialtjänsten för att få svar på frågor om ekonomiskt bistånd får allsidig information om verksamheten. Det gäller oavsett om syftet med kontakten är att ansöka om ekonomiskt bistånd eller få allmänna upplysningar. Informationen till den enskilde kan till exempel omfatta

- Hur man ansöker om bistånd
- Hur utredningen går till (kontroller, beslut, dokumentation, m.m.)

- Förutsättningar för rätt till bistånd (krav, bedömning av inkomster och tillgångar, ev återbetalning, m.m.)
- Vad som ingår i försörjningsstödet och i livsföringen i övrigt
- Övriga praktiska upplysningar (väntetider, andra bidrag, m.m.)
- Frågor om den enskildes rättssäkerhet (insyn i utredningsmaterial och journalanteckningar, sekretess och samrådsbestämmelser, rätten till ombud eller biträde, möjligheten till tolk och stödperson, m.m.)
- Rätten att överklaga enligt SoL och FL

Ofta är det nödvändigt att ha information på andra språk än svenska. Varje myndighet har inom sitt fackområde samma ansvar för utrikesfödda och nationella minoriteter som för svenskar, också när det gäller information. Dessutom kan personer som har en funktionsnedsättning behöva särskilt anpassad information.

Ibland behöver socialtjänsten informera vid flera tillfällen tills det är helt klart att den enskilde vet vad socialtjänsten kan erbjuda och vilka krav och regler som gäller.

Information vid en förfrågan

Det är inte ovanligt att någon per telefon eller vid ett personligt besök frågar vilka regler som gäller för ekonomiskt bistånd.

Det kan vara en allmän förfrågan, alltså inte en formell ansökan som leder till en utredning eller ett beslut. Då är det viktigt att tydligt informera om att den enskilde alltid har rätt att göra en ansökan, hur han eller hon går till väga och att han eller hon alltid har rätt till en individuell behovsprövning.

Handläggaren måste förvissa sig om att svaret uppfattas som information och inte som ett beslut om att avvisa ärendet eller ett beslut om avslag.

JO

JO:s ämbetsberättelse 1987/88 s. 151

JO har uttalat att om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd och avgöra den i ett beslut (se även JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 347).

När behövs en tolk?

När en myndighet har att göra med någon som inte behärskar svenska eller som är allvarligt hörsel- eller talskadad, bör myndigheten anlita tolk om det behövs. Det framgår av bestämmelserna i 8 § FL. Det går också att använda telefontolkning.

Det är alltid myndigheten som avgör om en tolk behövs i det enskilda fallet. Det är också myndigheten som betalar tolken.

Bestämmelsen i förvaltningslagen är en garanti för att den enskildes rättssäkerhet inte blir åsidosatt. I en kommentar till lagen sägs bland annat att om det rör sig om ett ärende av större vikt från allmän eller enskild synpunkt så är en auktoriserad tolk oftast att föredra framför en oauktoriserad [2].

Om den enskilde behöver besöka myndigheten måste information ges om vilka handlingar han eller hon behöver ta med sig för att utredningen ska kunna genomföras så snabbt som möjligt (läs mer i avsnittet *Ansökan* i detta kapitel).

Socialtjänstens dokumentation

Dokumentationens syfte

Dokumentationen spelar en viktig roll i socialtjänstens arbete med enskilda individer. Socialtjänstens personal ska kunna använda dokumentationen som ett arbetsinstrument för

- den individuella planeringen
- handläggningen av ärendet
- genomförandet
- uppföljningen av ärendehandläggningen
- insatsen.

Det står prop. 1996/97:124 s. 181.

Brister i dokumentationen kan medföra att socialtjänsten fattar beslut på ett otillräckligt eller felaktigt underlag, vilket blir rättsosäkert för den enskilde. Dokumentationen behövs också för att den enskilde ska kunna se vad socialtjänsten har beslutat och på vilka grunder.

Dokumentationen är också viktig för personalens egen skull. Det individuella tjänstemannaansvaret medför att det är den enskilde tjänstemannen som är ansvarig för innehållet i anteckningarna om varje enskild person. Därför har dokumentationen betydelse även för personalens rättsliga ställning och ansvar att dokumentera uppgifter som rör det enskilda ärendet och ärendets handläggning (proposition. 2004/05:39, Kvalitet och dokumentation och anmälningsplikt i LSS, s. 19).

Dokumentationen spelar också en viktig roll på en mer övergripande nivå. Den behövs för socialtjänstens egen uppföljning, utvärdering och kvalitets-säkring av verksamheten men också för statens tillsyn, officiell statistik och forskning inom socialtjänstområdet (prop. 2004/05:39 s. 19).

Socialtjänstens dokumentationsskyldighet

Socialtjänstens dokumentationsskyldighet regleras dels genom bestämmelser i FL och 11 kap. SoL, dels genom Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2006:5) om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS.

En myndighet ska anteckna uppgifter som myndigheten får på annat sätt än genom en handling, och *som kan ha betydelse för utgången i ett ärende* som avser myndighetsutövning mot någon enskild (15 § FL). Socialtjänsten kan bara basera ett beslut på det som finns dokumenterat i ärendet.

Det innebär att en myndighet är skyldig att även dokumentera det som tjänstemännen själva lägger märke till, och uppgifter som myndigheten får muntligt. En förutsättning för att en myndighet ska vara skyldig att dokumentera en uppgift är att uppgiften kan ha betydelse för utgången i ärendet. Det

beror på att det inte alltid är möjligt eller lämpligt att myndigheten antecknar allt som förekommer i ett ärende. I förarbetena sägs också att de uppgifter som redan framgår av handlingarna inte behöver antecknas på nytt, och skyldigheten att anteckna innebär inte något krav på ordagrant återgivande (proposition 1985/86:80 Om ny förvaltningslag, s. 66).

Det som ska dokumenteras är handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling (11 kap. 5 § SoL). Dokumentationen ska visa vilka beslut och åtgärder som vidtas i ärendet, faktiska omständigheter och händelser av betydelse. Av andra stycket i samma lagrum framgår att handlingar som rör enskildas personliga förhållanden ska förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem.

Dokumentationen ska utformas med respekt för den enskildes integritet, enligt 11 kap. 6 § SoL. Där framgår också att den enskilde bör hållas under rättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne. Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen inte stämmer ska myndigheten anteckna det.

Handläggningen av ett ärende ska dokumenteras fortlöpande. Det framgår av Socialstyrelsens föreskrifter i SOSFS 2006:5, 5 kap. 1 §. I författningen finns också bindande föreskrifter som gäller dokumentationens innehåll och utformning.

Enligt SOSFS 2006:5, 4 kap.1 § ska handlingar som upprättas inom socialtjänsten och som rör enskilda innehålla tillräckliga, väsentliga och ändamålsenliga uppgifter samt vara väl strukturerade och tydligt utformade. Av en handling som upprättas inom socialtjänsten och som rör en enskild ska det enligt 4 kap. 2 § i samma författning framgå

1. varifrån uppgifterna i handlingen kommer
2. vad som är faktiska omständigheter och vad som är bedömningar
3. namn och befattning eller titel på den person som har upprättat handlingen samt när (år, månad, dag) det gjordes.

Socialtjänsten ska också dokumentera den planering som de gör tillsammans med den enskilde och som har betydelse för nämndens beslut om insatser. Det framgår av 5 kap. 2 § SOSFS 2006:5.

Socialtjänsten bör dokumentera handläggningen av ett ärende i en journal som hör till den enskildes personakt. I Socialstyrelsens allmänna råd finns mer detaljerad information om vad som bör dokumenteras under handläggningen av ett ärende, vilket framgår av 5 kap. SOSFS 2006:5.

Bestämmelser om gallring av uppgifter inom socialtjänsten finns i 12 kap. 1 och 2 §§ SoL.

Ansökan om bistånd

Ett beslut om ekonomiskt bistånd förutsätter att det finns en ansökan om bistånd (JO:s beslut den 16 december 2009, dnr 4248-2008). Socialtjänstlagen ställer dock inga krav på att en ansökan ska vara skriftlig – det går alltså att ansöka både skriftligt och muntligt. Även en ansökan som inkommit via e-

post ska självklart handläggas (JO:s beslut den 22 mars 2010, dnr 5781-2008).

Om socialtjänsten inte är helt säkra på att den enskilde bara vill ha upplysningar ska hans eller hennes begäran uppfattas som en ansökan om bistånd (JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 347).

Om socialtjänsten har som rutin att boka in personligt besök vid en nyanmälan måste den enskilde bli erbjuden tid för besök skyndsamt för att inte fördröja handläggningen. En väntetid på drygt sju veckor är inte acceptabel (JO:s beslut den 12 april 2012, dnr 4031-2011).

En muntlig ansökan ska alltid dokumenteras. Det följer av bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och innebär att handläggaren måste anteckna vad som kommer fram i samtalet med den enskilde.

Socialtjänsten måste pröva en muntlig ansökan om bistånd om den biståndssökande vägrar att fylla i en blankett eller att göra en skriftlig ansökan. Det finns inget krav på att den enskilde personligen ska lämna in ansökan till socialtjänsten, till exempel vid ett personligt besök, om det inte krävs för utredningens skull.

JO

JO:s beslut den 9 september 2010, dnr 2155-2009 Lämna in ansökan personligen

JO har riktat stark kritik mot en socialnämnd som skickat ut ett informationsbrev där nämnden krävde att den enskilde ska lämna in en ansökan om bistånd personligen. Det saknas lagstöd för ett sådant krav. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan om bistånd som skickats in till nämnden per post eller kommit in genom ombud, jfr 9 § förvaltningslagen.

(se även JO 2011-11-29, dnr 2521-2011 och 2010-09-09, dnr 1440-2009)

Den som gör en ansökan om ekonomiskt bistånd får anlita ett ombud, enligt 9 § FL. Med ombud enligt förvaltningslagen avses den som har fullmakt att helt eller delvis föra den enskildes talan.

En fullmakt kan vara muntlig eller skriftlig, men den får inte vara allmängiltig utan det ska vara tydligt vad den enskilde ger tillstånd till. Ibland kan det vara osäkert om en fullmakt som har utfärdats för flera år sedan eller i ett annat sammanhang fortfarande gäller. I sådana situationer är det viktigt att socialtjänsten kontrollerar med den enskilde att fullmakten fortfarande är giltig.

För att underlätta utredningsförfarandet och nödvändiga kontroller är det lämpligt att socialtjänsten före ett besök informerar den enskilde om vilka uppgifter socialtjänsten behöver och vilka handlingar han eller hon behöver ha med sig. Läs mer om det i avsnittet *Kontroller* i detta kapitel.

En ansökan ska alltid utredas och mynna ut i ett beslut (JO opublicerade avgöranden till exempel beslut den 23 januari 2001, dnr 3994-1999, den 23 augusti 2000, dnr 1149-1999 och den 5 september 2000, dnr 3263-1999). Se även avsnittet *Beslut* i detta kapitel.

Utredningens innehåll och omfattning

Begreppet utredning används om all den verksamhet som behövs för att göra det möjligt att fatta beslut eller lämna ett begärt yttrande i ett ärende (prop. 1979/80:1 s. 562–563). Utredning används också som ett sammanfattande ord för utredningens slutdokumentation. Syftet är att få fram ett beslutsunderlag.

För den enskildes rättssäkerhet är det viktigt att socialnämndens beslut grundar sig på en utredning som är tillförlitlig. Utredningen ska inledas utan dröjsmål, enligt 11 kap. 1 § SoL.

En utredning som ska ligga till grund för beslut om ekonomiskt bistånd förutsätter att handläggaren skaffar sig en helhetsbild av den enskildes försörjningshinder, resurser, behov och ekonomiska situation. Hur omfattande utredningen behöver vara beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

Om personen behöver ekonomiskt bistånd tillfälligt kan socialtjänsten ofta begränsa utredningen till att hämta in aktuella uppgifter om hans eller hennes ekonomiska situation. Andra situationer kan kräva ett omfattande utredningsarbete för att socialtjänsten ska kunna hjälpa den enskilde att bli självförsörjande. Läs mer om det i avsnittet här nedan, *Utredning av den enskildes möjligheter till självförsörjning*.

Utredning av den enskildes ekonomiska situation

En utredning om ekonomiskt bistånd ska alltid omfatta uppgifter om den enskildes eller hushållets ekonomi och vilka möjligheter personen har att tillgodose behovet på annat sätt. Uppgifterna som ska ligga till grund för beslutet lämnas i första hand av den enskilde själv. Den enskilde kan också använda sig av ett ombud som lämnar nödvändiga uppgifter om hans eller hennes ekonomi.

Den enskilde måste samtycka innan socialtjänsten hämtar in uppgifter från utomstående personer, till exempel en hyresvärd eller arbetsgivare. Med stöd av 11 kap. 11 § och 11 a och b §§ SoL får dock socialtjänsten hämta in uppgifter om förmån, ersättning eller annat stöd åt enskild från vissa myndigheter – utan samtycke från den enskilde. Bestämmelserna omfattar Centrala studiestödsnämnden, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, arbetslöshetskassorna, Arbetsförmedlingen och Skatteverket (se även avsnitt *Socialtjänstens rätt att hämta in uppgifter från andra myndigheter* i detta kapitel).

Om utredningen behöver kompletteras med uppgifter från andra myndigheter kan socialtjänsten erbjuda sig att hämta in uppgifterna (7 § FL). Detta kan många gånger vara enklare för den enskilde men förutsätter att han eller hon lämnar sitt samtycke.

JO

JO 1997/98 s. 328 Samtyckesblanketter

JO har kritiserat en socialnämnd som använt blanketter innefattande samtycke från den biståndssökande till att utredningskontakter tas. JO har uttalat att frågan om vilka utredningskontakter som socialnämnden behöver ta och hur uppgifterna ska inhämtas bör bestämmas i samråd mellan handläggaren

och sökanden. Ett annat handlingsätt får anses strida mot grunderna för Sol och de principer som gäller för socialtjänstens verksamhet. Dessa överenskomna kontakter bör dokumenteras på lämpligt sätt. JO påpekade även olämpligheten av att begära barns namnteckning på blanketten.

En utredning om ekonomiskt bistånd är frivillig och sker helt på den enskildes eget initiativ. Socialtjänsten kan inte genomföra utredningen om den biståndssökande inte vill. En naturlig följd av detta är att den enskilde får ett reellt inflytande i utredningsprocessen, och socialtjänsten gör utredningsarbetet tillsammans med honom eller henne. Det innebär till exempel att den enskilde själv bestämmer vilka andra instanser som socialtjänsten ska ta kontakt med.

För att socialnämnden ska kunna avgöra om en enskild har rätt till ekonomiskt bistånd behövs ett underlag för bedömning och beräkning. Om en enskild trots särskild begäran inte förser nämnden med det underlag som behövs eller motsätter sig att handläggaren tar nödvändiga kontakter, bör nämnden i regel kunna avslå ansökan.

Konsekvenserna av en ofullständig utredning kan också bli att den enskilde inte får den hjälp som han eller hon behöver. Handläggaren eller beslutsfattaren är den som avgör om underlaget är tillräckligt för att ligga till grund för ett beslut.

Bara uppgifter som är relevanta för biståndsbedömningen ska hämtas in. Uppgifterna ska gälla den biståndssökande och hans eller hennes familj. Personer som inte har sökt bistånd men som förekommer i utredningen, till exempel genom att hyra ut ett rum eller sin bostad i andra hand, ska inte behöva lämna uppgifter till utredningen eller utsättas för kontroller (se även kapitel *Försörjningsstöd*, avsnittet *Skäliga och faktiska boendekostnader*).

Barnens situation ska uppmärksammas särskilt i varje utredning. Det framgår av 1 kap. 2 § SoL och bestämmelserna syftar till att stärka barnens ställning i lagen. Även om barnets bästa inte alltid är avgörande för beslutet, ska barnets bästa alltid beaktas, utredas och redovisas. Dessutom ska socialtjänsten alltid dokumentera sina överväganden och hur de har påverkat beslutet, för att barnperspektivet verkligen ska tillgodoses. Om det finns en intressekonflikt mellan vuxna och barn ska barnets intresse ha företräde (prop. 1996/97:124 s. 99 f.). Läs mer om barnperspektivet i kapitel *Socialtjänstens uppgift*, avsnittet *Hänsyn till barns bästa*.

Utredning av den enskildes möjligheter till självförsörjning

Socialtjänsten måste utreda och kartlägga individens eller familjens behov av stöd och hjälp för att kunna hjälpa människor med återkommande behov av ekonomiskt bistånd att bli självförsörjande. En sådan utredning handlar om att ställa frågor och skaffa sig en helhetsbild av den enskildes försörjningshinder, resurser och behov. Att utreda innebär att tillsammans med den enskilde ta reda på hur svårigheterna ser ut, vad han eller hon kan och vill och på vilket sätt socialtjänsten kan hjälpa till.

Om den enskilde är arbetslös behöver socialtjänsten till exempel gå igenom och kartlägga personens bakgrund, utbildning, yrkeserfarenhet m.m.

Har han eller hon varit arbetslös tidigare? Hur har han eller hon försökt lösa sin situation tidigare? Har personen kontakt med Arbetsförmedlingen, och hur ser den kontakten ut? Vilken inställning har den enskilde till arbete generellt, och till olika typer av arbeten?

Om det visar sig att den enskilde har sociala eller medicinska problem kan socialtjänsten även behöva ställa andra frågor [3]. Vilka kontakter har den enskilde med andra delar av socialtjänsten eller med hälso- och sjukvården? Behöver han eller hon ytterligare kontakter?

Utredningens fokus blir hur den enskilde långsiktigt ska kunna försörja sig själv och leva ett självständigt liv. Om det av olika skäl visar sig att personen inte kan försörja sig själv genom eget arbete, måste man söka andra lösningar på försörjningsproblemen. Det förutsätter också grundliga utredande, kartläggande samtal.

Förarbetena till 1980 års socialtjänstlag betonar att det är viktigt att socialtjänsten, tillsammans med den enskilde, reder ut och klargör hur man kan förebygga ett fortsatt hjälpbehov och vilka handlingsalternativ som finns (prop. 1979/80:1 s. 196 och s. 211). En grundlig utredning är också en förutsättning för att den enskilde ska kunna få stöd och hjälp som är anpassad efter hans eller hennes individuella förutsättningar och behov.

Genomförandeplan, ett verktyg för socialtjänsten och den enskilde

En genomförandeplan, som socialtjänsten och den enskilde upprättar tillsammans, kan vara ett hjälpmedel i arbetet. En sådan plan är huvudsakligen en överenskommelse mellan den enskilde och socialtjänsten om hur man ska kunna hitta en lösning på den enskildes försörjningsproblem.

Genomförandeplanen anger syftet, vad den enskilde respektive socialtjänsten ska göra, en tidsmässig avgränsning och eventuellt de konsekvenser som inträder om genomförandeplanen inte följs. Planen kan till exempel också innehålla en tydlig ansvarsfördelning mellan handläggaren och den enskilde samt överenskomna tidpunkter för när planen ska följas upp.

Sekretess och samråd

Socialtjänsten ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet. Det kräver bland annat att det finns sekretessregler som skyddar den som vänder sig till socialtjänsten, så att obehöriga inte får insyn i hans eller hennes privatliv. Sekretessreglerna är också grundläggande för att den enskilde ska känna förtroende för socialtjänsten (JO:s beslut den 4 juni 1999, dnr 1097-1998).

De grundläggande bestämmelserna om sekretess inom socialtjänsten finns i 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL. Enligt dessa bestämmelser råder sekretess för uppgifter om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men, s.k. omvänt skaderekvisit. Enligt denna bestämmelse är sekretess huvudregeln.

Den stränga sekretessen inom socialtjänsten ställer höga krav på att integritetskänsliga handlingar ska förvaras på ett säkert sätt. Det är också viktigt att ta hänsyn till den så kallade inre sekretessen, som innebär att personal inom socialtjänsten bara har tillgång till handlingar som de behöver i och för sitt arbete. Även om offentlighets- och sekretesslagen inte reglerar den inre sekretessen, regleras den i viss utsträckning i annan lagstiftning. Av 11 kap. 5 § andra stycket OSL framgår att handlingar som rör enskildas personliga förhållanden ska förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem. Med ”obehörig” menas ”envar som inte har legitim anledning att ta del av handlingen i sin tjänsteutövning” (prop. 1979/80:1 s. 563).

I detta sammanhang bör också tilläggas att sekretess även råder i förhållande till en enskild nämndledamot. En nämndledamot har bara rätt att ta del av det material som nämnden ska ha tillgång till för att besluta i ett ärende. Det är med andra ord inte möjligt för en enskild nämndledamot att få kompletterande information genom att kontakta handläggaren.

I vissa sammanhang är det nödvändigt att lämna ut uppgifter om den enskilde för att socialtjänsten ska kunna fullgöra sina uppgifter. OSL reglerar när det är tillåtet att bryta sekretessen inom socialtjänsten, vilket kan vara t.ex.:

- Om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning (10 kap. 28 § OSL), till exempel vid anmälan om missförhållanden enligt 14 kap. 1 § SoL, anmälan enligt 6 § LVM, lämnande av uppgifter om utbetalad ekonomisk hjälp till annan myndighet enligt 12 kap. 7 § SoL eller vid anmälan till en polismyndighet eller Åklagarmyndigheten enligt 6 § bidragsbrottslagen (2007:612)
- Vid samtycke från den enskilde (12 kap. 2 § OSL)
- Om en menprövning leder fram till att en uppgift kan lämnas ut (26 kap. 1 § SoL)
- Om uppgiftslämnandet är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet (10 kap. 2 § OSL)

Begreppet *men* har en mycket vid betydelse i OSL, och syftar framför allt på de olika kränkningar av den personliga integriteten som kan uppstå om en handling eller en uppgift lämnas ut. Utgångspunkten för bedömningen ska vara den enskilda personens egen upplevelse. Det innebär att handläggaren vid en menprövning måste sätta sig in i den enskildes situation och försöka förstå hur han eller hon skulle uppleva det om uppgifter lämnades ut. Bedömningen måste dock i viss utsträckning kunna korrigeras på grundval av gängse värderingar i samhället Om det inte kan uteslutas att den enskilde skulle lida skada om andra fick kännedom om uppgifter som berör personen själv och hans eller hennes situation kan uppgifterna som regel inte lämnas ut (RÅ 1983 2:58).

Det finns alltså mycket begränsade möjligheter att lämna ut uppgifter efter en menprövning utifrån den stränga sekretess som råder för socialtjänsten i 26 kap. 1 § OSL: I princip kan bara helt harmlösa uppgifter lämnas ut utan den enskildes samtycke (statens offentliga utredningar SOU 2000:114 Samverkan – om gemensamma nämnder inom vård och omsorgsområdet, s. 96).

Socialtjänstens möjligheter att lämna ut uppgifter med stöd av 10 kap 2 § OSL är också mycket begränsade, och bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och med stor försiktighet. Den får inte användas som stöd för att höja myndighetens effektivitet eller för att hjälpa andra myndigheter i deras verksamhet (prop. 1979/80:2 s. 465 och 494).

Bestämmelsen i 10 kap. 2 § OSL är inte tillämplig i dessa sammanhang eftersom principerna om frivillighet och självbestämmande styr handläggningen av ärenden som rör ekonomiskt bistånd. Handläggare av ekonomiskt bistånd bör normalt kunna utföra sitt arbete genom att den biståndssökande själv efterger sekretessen, alltså samtycker till att uppgifter lämnas ut.

Ett samtycke kan vara muntligt eller skriftligt, men ett muntligt samtycke ska dokumenteras (JO:s ämbetsberättelser 1997/98 s. 328 och 2003/04 s. 289). Den enskildes samtycke kan vara partiellt, det vill säga antingen bara gälla vissa uppgifter eller utlämnande av uppgifter till en viss person. Ett samtycke kan också lämnas i förväg men kan i så fall återkallas när som helst.

Den som samtycker till att en uppgift som är sekretessbelagd till skydd för honom eller henne lämnas ut kan också kräva att myndigheten ställer upp ett förbehåll som inskränker en enskild mottagares rätt att lämna uppgiften vidare eller utnyttja den. Det står i 12 kap. 2 § OSL.

Samrådsgrupper

Socialtjänstens samarbete med andra myndigheter sker ibland i samrådsgrupper, som består av tjänstemän från olika myndigheter. I en samrådsgrupp företräder varje handläggare sin myndighet.

Samverkan får aldrig ske över huvudet på den som är berörd, men det finns inga hinder för att samråda och diskutera ett ärende om uppgifterna är oidentifierade. I övriga fall måste varje myndighetsrepresentant som deltar ha fått den enskildes samtycke till att uppgifter lämnas ut.

Att hämta in samtycke är ett minimikrav. Ofta är det naturligt att den enskilde själv deltar i de möten som handlar om honom eller henne, men att en person är närvarande innebär i sig inte att han eller hon medgivit att man talar om honom eller henne – för det krävs ett uttryckligt samtycke (se också kapitel *Socialtjänstens uppgift*, avsnittet *Samverkan mellan myndigheter*).

Socialnämndens skyldighet att lämna uppgifter i vissa fall

Om en polismyndighet, Säkerhetspolisen, Migrationsverket, en migrationsdomstol, Migrationsöverdomstolen eller regeringen begär uppgifter om en utlännings personliga förhållanden som behövs i ett ärende

- om uppehållstillstånd
- om tredjelandsmedborgares ställning som varaktigt bosatt i Sverige
- för verkställighet av ett beslut om avvisning eller utvisning

är nämnden skyldig att lämna ut dessa uppgifter, men nämnden ska inte på eget initiativ lämna ut uppgifterna (17 kap. 1 § UtIL (2005:716)).

Kontroller

När någon ansöker om ekonomiskt bistånd måste den biståndssökande få information om vilka uppgifter som socialtjänsten kan behöva kontrollera. Det är viktigt att respektera den enskildes integritet även när socialtjänsten utreder hans eller hennes ekonomiska situation. Utgångspunkten är att socialtjänsten begär in och kontrollerar de uppgifter som är nödvändiga för att kunna fatta beslut om en ansökan om ekonomiskt bistånd.

JO

JO:s beslut den 7 december 2012, dnr 2816-2011

Kontoutdrag från den enskilde

Socialnämnden kan i vissa fall begära kontoutdrag för att se vilka inkomster och tillgångar den enskilde har. Men att rutinmässigt begära in uppgifter om betalningar stämmer inte överens med socialtjänstlagens bestämmelser om självbestämmanderätt och integritet enligt JO. Om den enskilde väljer att stryka vissa betalningar på kontoutdraget, kan nämnden inte utan vidare kräva att få uppgifterna.

Andra kontroller och kontroller som innebär att socialtjänsten hämtar in information om detaljer i den enskildes ekonomiska förhållanden eller konsumtion och som inte behövs för att fatta ett beslut kan människor uppleva som kränkande. Det behöver inte vara nödvändigt att i alla fall och alltid göra exakt samma kontroller oavsett behov.

Vissa kontroller har socialtjänsten rätt att göra enligt bestämmelser i SoL (se avsnitt *Socialtjänstens rätt att hämta in uppgifter från andra myndigheter* i detta kapitel). Övriga nödvändiga kontroller ska den biståndssökande godkänna.

Om den biståndssökande inte vill att socialtjänsten ska kontrollera vissa uppgifter, kan han eller hon välja att inte fullfölja sin ansökan eller att få den avgjord på de uppgifter som finns tillgängliga. I båda fallen krävs ett beslut. I det första fallet krävs ett beslut om att avskriva ärendet från vidare handläggning, i det andra fallet ett avslagsbeslut.

De uppgifter som i första hand kan behöva kontrolleras är till exempel

- legitimation (den enskildes identitet)
- dokument eller uppgifter som styrker laglig vistelse i Sverige och som den biståndssökande fått i kontakten med andra myndigheter (till exempel bevis på uppehållstillstånd eller registrerad uppehållsrätt) om den biståndssökande inte är svensk medborgare
- boende och vårdnad, umgängesavtal etc. för eventuella barn
- boende (hyreskontrakt)
- verifikationer på inkomster (till exempel lön, arbetslöshetsersättning, ersättningar från Försäkringskassan)
- verifikationer på utgifter (till exempel boende, hushållsel)
- uppgifter om eventuella tillgångar i form av bil, fastighet, båt, bankmedel (till exempel sparande, fonder), m.m.

- uppgifter om ändamålet för ansökan om behovet rör livsföringen i övrigt (verifikationer, inbetalningskvitton)
- eventuellt handlingar som styrker inskrivning på Arbetsförmedlingen och aktivt arbetssökande.

I vissa fall kan handläggaren behöva kontrollera om den biståndssökande sökt andra sociala förmåner, till exempel sjukpenning, aktivitetsstöd, sjuk- eller aktivitetsersättning eller om han eller hon har rätt till förmåner från till exempel AGS (avtalsgruppsjukförsäkring), AMF (Arbetsmarknadsförsäkring) eller ITP (Individuell tjänstepension).

Den biståndssökande är också skyldig att uppge om han eller hon har inkomster eller tillgångar i form av privat pensionsförsäkring, pengar på banken, aktier, obligationer, fastigheter, värdeföremål, m.m. Det är ofta bäst att kontrollera sådana uppgifter genom att socialtjänsten får den enskildes samtycke.

Socialtjänstens rätt att hämta in uppgifter från andra myndigheter

I socialtjänstlagen finns bestämmelser som ger socialnämnden rätt att ta del av uppgifter hos andra myndigheter. Det gäller

- uppgifter om förmån, ersättning eller annat stöd åt enskild hos Centrala studiestödsnämnden, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och arbetslöshetskassorna (11 kap. 11 § SoL)
- uppgifter om enskilda hos Arbetsförmedlingen (11 kap. 11 a § SoL)
- uppgifter om enskilda hos Skatteverket (11 kap. 11 b § SoL): inkomstslaget kapital enligt inkomstskattelagen (1999:1229) eller återbetalning av skatt enligt skatteförfarandelagen (2011:1244)
- uppgifter som lämnats i ärenden om ersättning enligt lagen (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare hos en myndighet som prövar frågor om ersättning enligt den lagen (11 kap. 11 c § SoL).

Mer detaljerad information om vilka uppgifter som socialnämnden har rätt att ta del av hos andra myndigheter finns i förordning (2008:975) om uppgiftsskyldighet i vissa fall enligt socialtjänstlagen (2001:453).

Kontroll genom hembesök

Justitieombudsmannen (JO) har uttalat sig om hur socialtjänsten kan göra hembesök som ett led i utredningen av ett ärende om ekonomiskt bistånd. I ett ärende (JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 249) hade en man som mottog försörjningsstöd anmält socialtjänstens tjänstemän för att ha genomfört en ”olaglig husrannsakan” i hans bostad. Tjänstemännen hade gått runt i bostaden och öppnat kylskåp och frysbox, byrålådor och garderober. Socialtjänsten hade avtalat hembesöket med mannen för att dels klarlägga skälen till höga elräkningar, dels utreda om han var sammanboende. I beslutet framhåller JO att socialtjänsten i vissa fall kan ha ett befogat intresse av att göra

hembesök för att bilda sig en uppfattning om den enskildes rätt till bistånd. Ett besök i den enskildes hem måste dock göras på ett sådant sätt att det inte kränker den enskildes skydd enligt bestämmelser i regeringsformen och Europakonventionen. Vidare är en förutsättning att den enskilde samtycker till besöket. Utan ett samtycke kan ett hembesök i utredningssyfte inte genomföras.

I ett annat ärende inledde JO på eget initiativ en granskning av rutiner för hembesök i tre stadsdelsnämnder. JO tog initiativet efter att någon anonymt klagat på ett standardiserat brev som stadsdelsnämndernas enhet för försörjningsstöd skickat till personerna ifråga. I brevet stod att tjänstemän från enheten brukade genomföra hembesök hos alla personer som mottog försörjningsstöd, och att deras rätt till fortsatt bistånd kunde påverkas om de inte medverkade till att hembesöket kunde genomföras. Anmälaren var mycket kritisk till det hotfulla innehållet i brevet och uppfattade ett påtvingat hembesök som ett grovt ingrepp i den egna integriteten.

JO

JO:s 2011/12 s. 377 Hembesök

JO har riktat stark kritik mot de stadsdelsförvaltningar som angav att hembesök skulle göras hos alla som uppbar försörjningsstöd och att bristande samarbetsvilja kunde påverka rätten till bistånd. Det finns ingen laglig rätt att i ett ärende om bistånd undersöka en enskild persons bostad. Besöket måste äga rum med den enskildes samtycke, annars strider det mot både regeringsformen och Europakonventionen. Om nämnden anser att ett hembesök är avgörande för att kunna besluta om bistånd i ett enskilt fall, måste den enskilde informeras om detta. Det ankommer då på den enskilde om han eller hon vill att ett hembesök ska genomföras. Vidare framgår att undersökning av en enskild persons hem, endast bör göras i undantagsfall.

Ett tredje ärende (JO:s beslut den 21 juni 2011, dnr 2542-2009) gäller ett oanmält hembesök hemma hos en man som ansökt om bistånd, bland annat för att köpa möbler. Enligt uppgift fanns det vissa möbler i den bostad som mannen hyrde. Därför ansåg socialtjänsten att det var nödvändigt att göra ett hembesök hos mannen för att se vad han saknade.

Socialtjänsten gjorde hembesöket tidigt en morgon utan föregående diskussion med mannen. Eftersom familjen låg och sov bad mannen först tjänstemännen att återkomma men tillät dem sedan att komma in i lägenheten. Efter ett tag, då tjänstemännen gått runt i lägenheten och bland annat öppnat garderober och skåp, fick mannen nog och sa till dem att genast lämna lägenheten.

JO är i samtliga fall kritisk till hur socialtjänsten agerat. I JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 249 markeras bland annat följande:

Socialnämnden – dess förvaltning och tjänstemän – kan i vissa ärenden ha ett befogat intresse av att få göra ett besök i en biståndssökandes bostad. Socialnämnden kan vilja göra ett besök för att kunna bilda sig en uppfattning om vilken hjälp personen behöver och i vilken mån han eller hon har rätt till bistånd från socialnämnden. Men hembesök är ett utredningsmedel som inte

får användas utan vidare och som måste hanteras med stor försiktighet. Socialnämnden kan aldrig begära tillträde till personens bostad mot hans eller hennes vilja. Ett sådant intrång kan nämligen strida mot regeringsformens och Europakonventionens bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter.

Det finns ingen författningsbestämmelse som uttryckligen ger socialnämnden rätt att undersöka en enskild persons bostad i ett biståndsärende. Därför måste socialnämnden göra hembesök på ett sätt som inte står i strid med regeringsformen och Europakonventionen. Det betyder i klartext att besöket inte får vara påtvingat utan den enskilde måste samtycka.

Om personen vägrar att tillåta hembesök, får det inte slentrianmässigt leda till att hans eller hennes ansökan om ekonomiskt bistånd avslås. Den enskildes rätt till bistånd ska prövas förutsättningslöst på grundval av vad som har kommit fram i utredningen. Vid den slutliga prövningen kan det till exempel visa sig att de uppgifter som den enskilde har lämnat är tillräckliga för att bevilja bistånd, eller att myndigheten trots allt lyckats skaffa sig tillräcklig information på annat sätt. Då ska ansökan givetvis bifallas även om socialnämnden inte har fått göra ett hembesök.

Socialnämnden får inte heller ha som rutin att göra hembesök hos alla som ansöker om ekonomiskt bistånd. Nämnden får bara göra hembesök när det framstår som nödvändigt för att få ett tillfredsställande underlag för prövningen av personens ansökan om ekonomiskt bistånd.

Vissa beräkningsgrunder

Ett hushålls behov av försörjningsstöd beräknas normalt genom att lägga ihop riksnormen med de så kallade skäliga kostnaderna för boende, hushållsel med mera. Sedan drar man ifrån hushållets inkomster från detta belopp:

Hushållsmedlemmarnas personliga kostnader
 + hushållsgemensamma kostnader
 + hushållets skäliga kostnader för boende m.m.
 – hushållets inkomster
 Resultat = hushållets nettobehov av försörjningsstöd.

Riksnormen för ett hushåll per månad är summan av de personliga kostnaderna för samtliga medlemmar i hushållet (livsmedel, kläder, hygien etc.) och de gemensamma hushållskostnaderna (förbrukningsvaror, telefon, tv-licens etc.) för hushållet. Läs mer om riksnormen i kapitel *Försörjningsstöd*.

När ett hushåll har egna inkomster som räcker till försörjningen, men ansöker om ekonomiskt bistånd för sin livsföring i övrigt, kan skillnaden mellan försörjningsstödsnivån (riksnormen + skäliga kostnader för boende med mera) och inkomsterna användas som ett mått på hushållets förmåga att själv helt eller delvis tillgodose sitt behov.

Ett exempel: Ett hushålls försörjningsstödsnivå är 16 000 kronor per månad och inkomsterna 18 000 kronor. Den egna förmågan att tillgodose behov utöver försörjningen kan sättas till ca 2 000 kronor i månaden. Hushållet ansöker om bistånd med 4 000 kronor för en umgängesresa. Deras behov av bistånd blir då $4\,000 - 2\,000 = 2\,000$ kronor.

Jobbstimulans – särskild beräkningsgrund enligt 4 kap. 1 b § SoL

Om en enskild uppfyller vissa villkor innebär den särskilda beräkningsregeln i 4 kap. 1 b § SoL att 25 procent av nettoinkomsten av anställning inte ska beaktas vid prövningen av rätten till ekonomiskt bistånd (proposition 2012/13:94 Jobbstimulans inom det ekonomiska biståndet s. 20). Jobbstimulansen är personlig och gäller inte för hushållet som helhet. Den eller de vuxna i hushållet som uppfyller villkoren har rätt till jobbstimulans (prop. 2012/13:94 s. 27).

Ett villkor för jobbstimulans är att den enskilde har fått försörjningsstöd under en sammanhängande period av sex månader (prop. 2012/13:94 s. 39). Då gäller jobbstimulansen under 24 sammanhängande månader oavsett om den enskilde är självförsörjande under någon del av tiden eller om den enskilde flyttar till en annan kommun (prop. 2012/13:94 s. 23, 24 och 27).

Om en enskild efter tvåårsperioden åter får försörjningsstöd under sex sammanhängande månader är han eller hon åter kvalificerad för jobbstimulans. Det finns ingen gräns för hur många gånger en person kan få jobbstimulans (prop. 2012/13:94 s. 24).

Om den enskilde sparar av inkomsten under perioden med jobbstimulans ska det inte påverka rätten till ekonomiskt bistånd, efter perioden med jobbstimulans får en sedvanlig prövning göras i varje enskilt fall (prop. 2012/13:94 s. 27).

Läs mer i Socialstyrelsens Meddelandeblad Nr 7/2013 *Ändringar i socialtjänstlagen den 1 juli 2013 som gäller ekonomiskt bistånd*.

Beräkning av inkomster

Socialnämnden bör vid bedömningen av behovet av ekonomiskt bistånd räkna med hushållets samtliga faktiska inkomster. Inkomster som den enskilde inte kan förfoga över bör inte tas med. Sådana inkomster är t.ex.

- överskjutande skatt som tagits i anspråk av kronofogdemyndigheten,
- pension som skulle ha betalats ut om förtida uttag inte hade gjorts eller

Det är i regel bara pengar som den biståndssökande vid ansökningstillfället faktiskt fått utbetalt och kan förfoga över som räknas som inkomst. Det betyder att pension som betalats ut vid något tidigare tillfälle inte räknas. Det beror på att dessa pengar inte kan användas till den faktiska försörjningen

eller andra behov vid ansökningstillfället. Socialnämnden ska dock göra undantag för vissa inkomster av anställning enligt 4 kap. 1 b § SoL- se ovan.

Om den enskilde har en skuld till Försäkringskassan eller Pensionsmyndigheten som dragits när en ersättning har betalats ut, kan han eller hon meddela myndigheten att de inte ska göra något avdrag, enligt socialförsäkringsbalken, SFB 108 kap. 22 §.

- barns inkomster från tillgångar som står under överförmyndarens kontroll när överförmyndaren inte ger sitt samtycke till uttag.

RÄTTSFALL

RÅ 1988 ref 129 Förskott av folkpension

En person fick pension med reducerat belopp på grund av att han tagit ut folkpension i förskott. HFD bedömde hans rätt till bistånd med hänsyn till den pension han fått, och inte till det högre belopp som han skulle ha fått om han inte tagit ut pension i förskott.

RÅ 1995 ref 85 (II) Överskjutande skatt

II. HFD ansåg inte att överskjutande skatt, som kronofogdemyndigheten omhändertagit för att betala en biståndssökandes skuld, skulle räknas som inkomst vid socialbidragsberäkningen. Det beror på att den sökande varken kunde överklaga beloppet eller på annat sätt få tillgång till det.

Socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar räknas som på samma sätt som andra inkomster. Inkomster som i sin helhet ska räknas med är till exempel lön, avgångsvederlag, arbetslöshetsersättning, sjukpenning, föräldrapenning, pension, underhållsstöd, barnbidrag eller studiebidrag och efterlevandestöd till barn.

RÄTTSFALL

RÅ84 2:76 Bidragsförskott

HFD ansåg att bidragsförskott (numera underhållsstöd, SoS anm.) ingår i den gemensamma familjeinkomsten när socialbidragets storlek ska bestämmas.

RÅ85 2:13 Flerbarnstillägg

HFD ansåg att flerbarnstillägg bör räknas som en del av familjeinkomsten och därmed påverka storleken på bidraget.

RÅ 1988 ref 35 Hemsjukvårdsbidrag

Hemsjukvårdsbidrag har räknats som inkomst vid bidragsprövning, om det inte utgör ersättning för merkostnader.

RÅ 1988 ref 120 Föräldrapenning

Föräldrapenning räknades som inkomst vid en bidragsprövning trots att den sökande ville spara del av föräldrapenning (garantidagarna) till senare. HFD

ansåg inte att den sökande hade rätt att avstå från samtliga garantidagar till en senare tidpunkt.

Det så kallade extra tillägget till studiebidrag (studiehjälp) påverkar dock inte rätten till ekonomiskt bistånd. Det har Högsta förvaltningsdomstolen kommit fram till i två rättsfall.

RÄTTSFALL

RÅ 1990 ref 7 Extra tillägg till studiebidrag

För en ung biståndssökande räknades inte ett extra tillägg till studiebidraget, grundat på föräldrarnas inkomst, som inkomst vid bedömningen av personens behov av bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). Det berodde på att den unge bodde i föräldrahemmet.

RÅ 1996 ref 12 Extra tillägg till studiebidrag

HFD räknade inte ett extra tillägg till studiebidrag som inkomst, när den skulle bedöma en students (som bodde tillsammans med en annan student) behov av bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.).

Vissa faktiska inkomster bör socialnämnden dock i regel inte räkna med. Sådana inkomster är t.ex.

- ersättning för merkostnader till följd av funktionsnedsättning,

Det kan i vissa fall även inkludera retroaktiv ersättning om den behövs för uppdämda behov. Socialnämnden ska alltid göra en prövning i det individuella fallet, som bland annat beror på personens typ av funktionshinder och behov, längden på den retroaktiva ersättningsperioden och den biståndssökandes ekonomiska situation framåt i tiden.

- ersättning för omkostnader i samband med ett åtagande, t.ex. familjehemsersättningens omkostnadsdel,
- försäkringsersättningar som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust,

Det kan till exempel vara kompensation för tillhörigheter som han eller hon förlorat vid inbrott. Det innebär att om den enskilde till exempel fått ersättning för stulen hemutrustning påverkar denna ersättning normalt inte rätten till ekonomiskt bistånd, eftersom tanken är att den enskilde ska kunna ersätta det han eller hon förlorat. Men om ersättningen däremot är en kompensation för förlorad arbetsinkomst ska socialtjänsten beakta den.

- skadestånd som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust,

Efter en individuell bedömning kan socialtjänsten göra undantag för till exempel ideellt skadestånd som den enskilde har fått på grund av att han eller hon varit utsatt för brott och behöver betala kostnader för rehabilitering av fysisk eller psykisk skada.

I övrigt gäller att ideellt skadestånd normalt räknas som en tillgång. ”För att principen för socialbidrag ska kunna upprätthållas gentemot de som gör sitt yttersta för att klara sin försörjning kan det inte vara rimligt att tillgångar inte avräknas i sedvanlig utsträckning vid prövningen. Ömmande skäl utgör i sig inte något sakligt skäl för särbehandling” (prop. 2000/01:80 s. 94 f.)

RÄTTSFALL

RÅ 2010 ref 42 Ideellt skadestånd skulle beaktas

När socialnämnden prövar om en person har rätt till försörjningsstöd, bör man inte bortse från en tillgång i form av skadestånd för ideell skada eller en försäkringsersättning. Man kan bara undanta medel som ska täcka klart förut-sägbara kostnader till följd av en skada. Om personen inte har rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL, kan det i vissa fall finnas skäl för en kommun att ge bistånd enligt 4 kap. 2 § SoL.

- stipendier och fondmedel som är avsedda för ett visst ändamål, t.ex. en resa eller
- extra tillägg till studiestöd.

Socialnämnden bör dock i regel räkna med försäkringsersättningar och skadestånd som kompenserar den enskilde för förlust av egendom som kunnat tillgodose hushållets behov genom att avyttras. Omständigheterna i det enskilda fallet bör bli avgörande på samma sätt som om den enskilde hade haft kvar egendomen (jfr avsnittet ”Genom egna tillgångar” s. 16). Det vill säga, om försäkringsersättningen eller skadeståndet gäller compensation för förlust av till exempel aktier, obligationer, värdeföremål eller värdefulla kapitalvaror som genom att säljas hade kunnat tillgodose hushållets behov, beaktas i regel ersättningen vid en prövning av ekonomiskt bistånd.

Vilken hänsyn som bör tas till andra personers inkomster när ekonomiskt bistånd räknas fram, framgår av kapitel *Prövning av behovet av bistånd*, avsnittet *Genom andra personers inkomster och tillgångar*. Om den sökande till exempel är gift eller sambo bedömer socialtjänsten personens behov av ekonomiskt bistånd i regel med hänsyn till båda parternas sammanlagda inkomster.

Inkomstperiod och beräkningsperiod

Socialnämnden bör i regel beräkna ekonomiskt bistånd utifrån de inkomster hushållet hade kalendermånaden före den månad som beräkningen avser. Inkomster som hushållet har fått tidigare bör i regel inte påverka beräkningen, om de inte var mycket höga eller avsedda för en viss längre tidsperiod, t.ex. ett avgångsvederlag.

Vad som räknas som inkomstperiod och beräkningsperiod utgår ifrån en tänkt modell där ekonomiskt bistånd till försörjningen beräknas och betalas ut månadsvis. När bistånd beräknas för mars bör socialtjänsten alltså normalt ta med inkomster som den biståndssökande fick i februari.

Även om en sådan hushållsekonomi kan vara utgångspunkten i många fall kan det också fungera på något annat sätt. Den enskildes inkomster och utgif-

ter kan till exempel komma vid ”fel” tid i månaden, vara oregelbundna eller ovanligt höga eller låga. Det viktiga är att socialtjänsten anpassar beräkningarna till vad som är rimligt i det enskilda fallet.

Vid ett nybesök mitt i en månad kan det till exempel vara nödvändigt att korrigera biståndsberäkningen och ta hänsyn till när inkomsterna har betalats ut. Om ansökan om ekonomiskt bistånd avser en annan period än en kalendermånad, bör biståndet i regel beräknas från och med tidsbeställningsdagen. Om den enskilde har angivit ett senare datum i ansökan, bör detta gälla.

Tidigare inkomster över försörjningsstödsnivå

Inkomster som hushållet har fått tidigare bör i regel inte påverka beräkningen, om de inte var mycket höga eller avsedda för en viss längre tidsperiod, t.ex. ett avgångsvederlag. Det gäller till exempel inkomster som hushållet fått tidigare än månaden före den månad som ansökan avser.

Nämnden bör kunna ställa större krav på ekonomisk planering av en person som har vetat om att den egna inkomsten kommer att upphöra och tidigare har mottagit ekonomiskt bistånd. Detta gäller personer som väl känner till socialnämndens normer och regler och inte dem som tidigare endast haft mycket tillfälligt bistånd eller inte har ansökt på länge. Det kan vara rimligt att kräva att en person som endast tillfälligt försörjer sig själv mellan biståndsperioderna också tar hänsyn till det i sin hushållsekonomiska planering.

Vid ett nybesök däremot saknar den biståndssökande kunskap om nivån på det ekonomiska biståndet och kan inte förväntas ha levt på en låg ekonomisk nivå före ansökan. Om socialtjänsten kontrollerar den enskildes ekonomiska situation månaderna innan ansökan är det viktigt att ha detta i åtanke. Frågan är också hur mycket den enskilde har känt till om sin framtida ekonomi och har kunnat planera.

Försörjningsstödet syftar till att fungera som en kortsiktig försörjningskälla och att bara träda in tillfälligt vid kortare perioder av försörjningsproblem. Försörjningsstödet är utformat efter detta syfte.

Nivån på stödet förutsätter att människor före och efter biståndsperioden har möjlighet att leva på en ekonomisk nivå som är högre än försörjningsstödet. Det beror på att hushåll under dessa perioder ska ha möjlighet att tillgoda de behov som inte ryms inom försörjningsstödet, till exempel köpa möbler och husgeråd, och ha råd med tandvård och rekreation. Detta gör det nödvändigt att acceptera inkomster över försörjningsstödsnivån under de perioder då ett hushåll *inte* har försörjningsstöd.

RÄTTSFALL

RA 1994 ref 50 Hänsyn till tidigare inkomster vid nyansökan

HFD ansåg inte att en biståndssökande var skyldig att planera sin ekonomi när erhållen ersättning (före ansökningstillfället) från a-kassa varit högre än den tillämpliga normen då det var fråga om en nyansökan - eller när sökanden inte fått socialbidrag, i varje fall inte under tiden närmast före sin ansökan.

RA 1997 ref 2 Krav på studerande att planera sin ekonomi

En biståndssökande hade studerat och haft anledning att räkna med att han efter studierna kunde sakna medel till sin försörjning. HFD ansåg att han borde ha planerat sin ekonomi så att han hade kunnat spara en del av det uppkomna överskottet (i förhållande till gällande socialbidragsnorm). Hans inkomster bestod av bland annat arvode, bostadsbidrag och överskjutande skatt.

Uppdelning av riksnormen i dagsbelopp

Riksnormsbeloppet är detsamma varje månad, oavsett hur många dagar det är i månaden, om det inte finns särskilda skäl för att räkna med en högre eller lägre norm.

Om ekonomiskt bistånd ges för en kortare period än en månad, bör socialnämnden använda sig av ett dagsbelopp. Dagsbeloppet räknas fram genom att beloppen i riksnormen multipliceras med tolv och sedan divideras med 365.

Studerande

Om socialtjänsten godtar att den ena parten i ett hushåll studerar finns det två sätt att se på hushållets ekonomi och att beräkna bistånd.

Det ena är att helt bortse från den studerande och endast grunda beräkningen på den andra partens eventuella inkomster och hälften av utgifterna i hushållet. Det betyder alltså att den studerande hålls utanför beräkningen.

Det andra sättet är att hantera hushållets ekonomi som vanligt, det vill säga inkludera den studerande i beräkningen och räkna hans eller hennes studiemedel som inkomst.

Socialstyrelsen har inte tagit ställning till hur försörjningsstödet ska beräknas när någon part studerar, utan varje kommun avgör själv vilka beräkningsgrunder som ska användas.

Underlag för beslut

För att socialnämnden ska kunna avgöra om en enskild har rätt till ekonomiskt bistånd behövs ett underlag för bedömning och beräkning. Socialtjänsten bör sammanställa de uppgifter som man bedömer har betydelse för ett beslut om bistånd. Sammanställningen fungerar som beslutsunderlag, och bör i regel dokumenteras i en handling som är åtskild från journalen (SOSFS 2006:5, 5 kap. 3 §).

Det går inte att säga generellt vad beslutsunderlaget ska innehålla eller hur omfattande det behöver vara. Det beror på vad ansökan avser och vad som

har kommit fram under utredningen. Ofta är det nödvändigt att sovra bland de uppgifter som har kommit fram under utredningen så att beslutsunderlaget bara innehåller de uppgifter som är av direkt betydelse för nämndens beslut. För att socialnämnden ska kunna avgöra om en enskild har rätt till ekonomiskt bistånd behövs ett underlag för bedömning och beräkning. Om en enskild trots särskild begäran inte förser nämnden med det underlag som behövs eller motsätter sig att handläggaren tar nödvändiga kontakter, bör nämnden i regel kunna avslå ansökan. Men om situationen är akut eller den biståndssökande på grund av sjukdom inte klarar av kontakten med socialtjänsten kan det vara lämpligt att socialtjänsten gör ett undantag från rekommendationen.

Delaktighet i utredningen och rätten att yttra sig över den

Med utgångspunkt i den enskildes rättsäkerhetskydd i kontakten med socialtjänsten betonar detta kapitel

- att utredningen och socialtjänstens insatser ska genomföras tillsammans med den biståndssökande
- den biståndssökandes rätt till insyn och medbestämmande i utredningsarbetet
- den biståndssökandes rätt under ärendets gång ska få veta vad som skrivs om honom eller henne samt möjligheten att få antecknat om han eller hon anser att någon uppgift är felaktig.

Det finns också en annan grundregel som har ett nära samband med rätten till insyn i den egna personakten, och är ett slags påbyggnad av den. Det är den så kallade kommunikationsprincipen som kommer till uttryck i 17 § FL. Kommunikationsprincipen är en ytterligare garanti för att den enskilde ska få möjlighet att framföra sina synpunkter och ta tillvara sin rätt.

Ett ärende får inte avgöras utan att den som är sökande, klagande eller annan part har blivit informerad om vilka uppgifter som har lämnats till utredningen av någon annan än honom eller henne själv. Det framgår av huvudregeln i 17 § FL. Den enskilde ska också få tillfälle att yttra sig över uppgifterna innan socialtjänsten avgör ärendet.

Det ska framgå av dokumentationen vem som har sagt vad, och beslutet ska grunda sig på det som har dokumenterats. Om det kommer fram nya uppgifter under ett nämndsammanträde, till exempel från handläggaren, som påverkar avgörandet av ärendet negativt ur den enskildes synvinkel får uppgifterna inte ligga till grund för beslutet innan den enskilde har fått kommentera dem.

Skyldigheten att kommunicera består således av två steg: om någon annan än den biståndssökande tillför ärendet en uppgift, får socialnämnden inte avgöra ärendet utan att den som har ställning som part – i de flesta fall den biståndssökande själv – har fått

- ta del av utredningsmaterialet
- tillfälle att yttra sig över det.

Kommunikationskravet syftar till att stärka den enskildes rättssäkerhet. Grundtanken är att ingen ska dömas ohörd och utan att ha fått tillfälle att framföra sina synpunkter, och att den enskilde får ta del av underlaget för beslutet i samband med att han eller hon underrättas om beslutet uppfyller inte förvaltningslagens bestämmelser om kommunicering i 17 §.

Med några undantag, som inte är aktuella här, gäller bestämmelserna om kommunicering alla ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild, vilket ärenden om ekonomiskt bistånd är. Myndigheten bestämmer hur de ska kommunicera, och vilket sätt som är lämpligast beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Om utredningen och underlaget för beslutet är kortfattat kan det ske muntligt, eller när det bara är någon enstaka uppgift som behöver kommuniceras, till exempel ett belopp som avviker från ansökan. I andra fall kan det vara lämpligt att meddela uppgifterna skriftligt.

Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att kommunikationsprincipen utgör en precisering av vilket material som *måste* kommuniceras. I många fall kan det dock vara lämpligt att kommunicera hela beslutsunderlaget, och inte bara den information som tillförts av någon annan än den biståndssökande själv.

I vissa fall är kommunicering inte nödvändig. Det gäller om

- beslutet inte går part emot, dvs. om den enskilde får precis vad han eller hon har ansökt om
- uppgiften saknar betydelse, till exempel om en annan person har lämnat en uppgift som man redan känner till eller som inte behövs för beslutsfattandet
- det är uppenbart obehövligt att kommunicera.

Socialtjänsten får bedöma om huvudregeln om skyldigheten att kommunicera är tillämplig i varje enskilt ärende – eller om man kan använda sig av någon av undantagsbestämmelserna. Det är viktigt att kommunikationen inte fördröjer beslutet och utbetalningen. I tveksamma fall är det dock bättre att kommunicera beslutsunderlaget än att låta bli.

Företräde inför nämnden

Den person som nämnden är skyldig att kommunicera med, och som ska få yttra sig enligt 17 § FL, har rätt att få företräde inför nämnden om det inte finns särskilda skäl som talar emot det. Det framgår av bestämmelserna i 11 kap. 9 § SoL.

”Nämnden” i det här sammanhanget betyder antingen socialnämnden i dess helhet eller den person som på delegation av nämnden har rätt att fatta beslut i ärendet. Rätten att få företräde inför nämnden är alltså rätten att få träffa dem som ska besluta i det enskilda ärendet. Även om den biståndssökande har lämnat ett skriftligt eller muntligt yttrande i samband med kom-

municeringen hindrar det inte att han eller hon också får träffa nämnden eller beslutsfattaren.

Den biståndssökande har rätt att ha ombud eller biträde. Med ombud avses en person som har fullmakt att föra talan i den andres ställe. Det innebär att ombudet kan föra talan även i huvudmannens frånvaro. Med biträde avses någon som hjälper sin huvudman, utan att uppträda i hans ställe. Om ett ombud eller biträde visar oskicklighet eller oförstånd, eller är olämplig på något annat sätt, kan han eller hon avvisas (9 § FL). Det är också möjligt att få ta med sig en stödperson. En stödperson kan dock nekas att närvara om det under sammanträdet kommer upp frågor som kan vara sekretessbelagda och som rör andra personer. I ett sådant fall får stödpersonen inte ta del av dessa uppgifter, men det motiverar inte att stödpersonen helt förbjuds att närvara (JO: s beslut den 27 september 1995, dnr 1122-1995).

JO

JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 307 Kommunikation

JO har påpekat att kommunikation får underlåtas bara när det är uppenbart obehövt.

Beslut

Ur rättssäkerhetssynpunkt är det viktigt att avsluta ett ärende på ett korrekt sätt och så snart som möjligt. I detta sammanhang är varje ny ansökan om ekonomiskt bistånd ett ärende, även om personen ansöker om samma sak vid upprepade tillfällen och han eller hon fått avslag tidigare.

Varje ansökan ska dokumenteras och avgöras genom ett beslut (JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 324). Utredningen ska leda till ett förslag till beslut och beslutet ska fattas av någon som är behörig. Ett ärende är avslutat när det är avgjort, det vill säga när det finns ett slutligt beslut. Beslutet måste tala om vad socialtjänsten har beviljat eller avslagit till exempel: NN beviljas bistånd till x med y kronor.

Alla beslut ska dokumenteras, enligt bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL. Det är viktigt att beslutet är tydligt, och det måste klart framgå vad som är förslag till beslut och vad som är själva beslutet. I beslutet måste det framgå vad den enskilde har ansökt om och vad han eller hon fått beviljat (se bl.a. JO:s beslut den 8 februari 2007, dnr 857-2006).

Om socialtjänsten avslår personens ansökan eller om det som beviljats inte överensstämmer med ansökan, måste det framgå tydligt så att den biståndssökande kan överklaga avslagsbeslutet. I de fall beslutet går den enskilde emot, det vill säga om den enskilde inte får det han eller hon har ansökt om, måste beslutet enligt 20 § FL vara motiverat. Läs mer i avsnittet *Motivering av beslut* i detta kapitel.

Om socialnämnden eller den behöriga tjänstemannen inte fattar ett formellt beslut, innebär det att den enskilde inte kan överklaga beslutet. Det är självfallet inte acceptabelt (JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 216).

Sammanfattningsvis ska ett beslut innehålla uppgifter om

- vad ansökan avser
- vad som beviljas respektive avslås och enligt vilken bestämmelse
- skälen till ett avslagsbeslut (grunden för beslutet).

Beslutsmotiveringen ska vara sådan att orsaken till avslagsbeslutet tydligt framgår (se vidare avsnittet *Motivering av beslut* i detta kapitel).

Av beslutet ska det också framgå när beslutet är fattat (år, månad, dag) samt vilken nämnd som har fattat beslutet. Om beslutet har fattats på delegation av nämnden ska dokumentationen dessutom innehålla uppgifter om namn och befattning eller titel på den som har fattat beslutet (SOSFS 2006:5 5 kap. 4 §).

Förvaltningsbeslut

Ibland kan socialtjänsten meddela den enskilde att till exempel boendekostnaden är för hög eller att bilen är en realiserbar tillgång, vilket kan påverka rätten till ekonomiskt bistånd. Den enskilde får då tid på sig för att exempelvis byta bostad eller sälja bilen. Ett sådant besked är ett förvaltningsrättsligt beslut som går att överklaga enligt 16 kap. 3 § SoL, och beskedet ska lämnas tillsammans med en överklagandehänvisning. Det har både JO (JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s.403) och Högsta förvaltningsdomstolen konstaterat.

RÄTTSFALL

RÅ 2007 ref 7 Anmodan att sälja bil var överklagbart beslut

Socialnämndens uppmaning att sökanden skulle sälja en bil ansågs innefatta ett överklagbart beslut. Socialnämnden uppmanade sökanden i ett brev att sälja sin bil senast ett visst datum för att nämnden inte skulle ifrågasätta hans rätt till bistånd. Eftersom det skulle kunna få kännbara effekter för honom och hans familj om han inte gick med på att sälja bilen, innebar det ett överklagbart beslut enligt HFD:s mening.

Möjligheten att överklaga innebär att den enskilde kan få saken prövad i domstol innan tidsfristen löper ut och socialtjänsten sänker det ekonomiska biståndet.

Motivering av beslut

Grundprincipen för beslut i ärenden som gäller myndighetsutövning mot enskild är att beslutet ska innehålla en motivering, alltså redogöra för det som bestämt utgången. Det framgår av bestämmelserna i 20 § FL. Det räcker inte med att hänvisa till ett lagrum eller till ett generellt beslut, utan skälen ska anges på ett sådant sätt att den enskilde förstår orsaken till beslutet. Motiveringen kan vara kort men får inte vara innehållslös.

Eftersom socialtjänsten alltid är skyldig att göra en individuell bedömning i varje enskilt fall räcker det till exempel inte att enbart hänvisa till att den enskilde har haft inkomster över försörjningsstödsnivå om socialtjänsten avslår hans eller hennes ansökan. I motiveringen ingår att redovisa även de övriga skäl som gör att socialnämnden bedömer att personen kan klara sig utan bistånd, till exempel att den biståndssökande kan tillgodose behovet på egen hand.

Kommunens ekonomiska förhållanden ska inte ha någon betydelse vid bedömningen av den enskildes rätt till bistånd. Det har Högsta förvaltningsdomstolen slagit fast i en dom (RÅ 1993 ref 11). Biståndet ska alltid ge den enskilde en skälig levnadsnivå, oberoende av kommunens ekonomi.

Inom socialtjänsten är det främst två bestämmelser om undantag från skyldigheten att motivera beslut som kan bli aktuella. Skälen får utelämnas om den enskilde beviljas det han eller hon har ansökt om, eller om det av någon annan anledning är uppenbart onödigt att upplysa om skälen.

Beslut med förbehåll

Ett beslut kan innehålla förbehåll i form av villkor eller begränsning som gör att nämnden måste ompröva beslutet för att det ska fortsätta gälla [4]. Ett förbehåll kan till exempel tidsbegränsa beslutet genom att ange när ett beslut börjar gälla, upphör att gälla eller under vilken tidsperiod beslutet ska gälla. Om ett beslut tidsbegränsas mot den enskildes vilja eller insatsen beviljas under en kortare tid än den enskilde vill ska beslutet betraktas som ett delvis avslag (JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 324).

En annan typ av förbehåll är när beslutet endast gäller om vissa förutsättningar är uppfyllda. Det kan till exempel vara ett beslut om ekonomiskt bistånd till kostnader för tandvård som ska utföras framåt i tiden. En förutsättning för att beslutet ska fortsätta att gälla under hela behandlingstiden kan vara att den enskildes ekonomiska situation inte förbättras så att han eller hon helt eller delvis själv kan betala återstående kostnad.

En ändring av ett beslut med förbehåll innebär ett nytt beslut (JO:s beslut den 5 februari 2010, dnr 6507-2008).

För ett beslut som innehåller ett förbehåll gäller förvaltningslagens regler om kommunicering, motivering av beslut, underrättelse om beslut och information om hur man överklagar beslutet.

Underrättelse om beslut

Den enskilde ska underrättas om innehållet i ett beslut enligt bestämmelserna i 21 § FL. Om det är ett avslagsbeslut bör det skickas till den enskilde samma dag eller senast dagen efter att beslutet fattades (JO:s beslut den 12 april 2012, dnr 3994-2011), och om det kan överklagas enligt förvaltningslagen, bör socialtjänsten lämna beslutet skriftligt med en skriftlig hänvisning om hur man överklagar. Den som beslutet gäller har alltid rätt att begära en skriftlig underrättelse om beslutet (21 § tredje stycket FL).

Utgången i det enskilda ärendet får avgöra hur beslutet ska meddelas. Om det är ett okomplicerat beslut, till exempel då socialtjänsten beviljar den enskildes ansökan, kan han eller hon underrättas per telefon eller i brev. Det finns inga krav på att brevet ska skickas rekommenderat eller delges enligt delgivningslagen (2010:1932).

Exempel på ärenden då socialnämnden är skyldig att ge den enskilde skriftliga och tydligt motiverade beslut är när

- en ansökan om bistånd helt eller delvis avslås
- ett beslut om bistånd som ges löpande ändras

Det finns inget krav i FL på att beslut ska vara skriftliga, men ur rättssäkerhetssynpunkt är det lämpligt att avslagsbeslut är skriftliga.

JO

JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 186 Skriftligt avslagsbeslut

JO har riktat kritik mot en socialförvaltning som inte lämnat ett skriftligt avslagsbeslut. JO har uttalat att det är ett oavvisligt krav att beslut som går den enskilde emot utformas skriftligt med fullföljdshänvisning. Osäkerhet i fråga om beslutet går den enskilde emot bör leda till att beslutet formaliseras.

För att få fram vilken tid den biståndssökande har på sig för att överklaga, måste man veta när han eller hon fick meddelande om beslutet. Om den biståndssökande meddelas muntligt ska socialtjänsten anteckna tidpunkten i personens akt. Då kommer överklagandetiden att löpa från den dagen.

Socialnämnden kan använda sig av delgivning enligt delgivningslagen. Delgivning enligt lagen kan ske på olika sätt. Vanligtvis innebär det att nämnden skickar beslutet till den biståndssökande med mottagningsbevis. Genom att myndigheten får en skriftlig bekräftelse på att beslutet tagits emot av den biståndssökande, räknas tiden för överklagande från den tidpunkten.

En förenklad typ av delgivning innebär att socialtjänsten skickar beslutet till den enskilde i ett vanligt brev. Minst en dag senare skickas ett meddelande per brev om att socialtjänsten har skickat beslutet. Sedan anser man att den enskilde har fått del av beslutet senast två veckor efter det att det senare brevet skickades.

Om ett beslut översänds i ett vanligt brev och den enskilde överklagar beslutet, måste myndigheten acceptera den tidpunkt som den biståndssökande säger sig ha fått beslutet. Annars måste myndigheten styrka att beslutet har kommit fram vid en annan tidpunkt.

Beslut om sådant bistånd som kan överklagas hos allmän förvaltningsdomstol gäller omedelbart (16 kap. 3 § första stycket SoL). Det innebär att ett beslut, som innebär bifall på en ansökan om ekonomiskt bistånd, ska verkställas i omedelbar anslutning till att beslutet meddelas, det vill säga, trots att det ännu inte har vunnit laga kraft. (Se också avsnittet *Motivering av beslut* i detta kapitel.)

Utbetalning

Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet, enligt 1 kap. 1 § SoL. Det betyder att det ekonomiska biståndet utformas så att biståndsmottagaren själv får utrymme att planera och fatta beslut om den egna ekonomin inom ramen för det erhållna biståndet. Ekonomiskt bistånd bör i regel betalas ut månadsvis och direkt till den enskilde via något av de vanliga betalningssätten, dvs. personkonto i bank, plusgiro eller bankgiro. Socialnämnden bör dock kunna göra en kontantutbetalning, om det är nödvändigt. Om utbetalningen av ekonomiskt bistånd görs på ett sådant sätt att det medför kostnader för den enskilde att hämta ut biståndet, bör nämnden ge bistånd till kostnaderna.

Det kan i vissa fall vara lämpligt att socialtjänsten betalar direkt till exempelvis en hyresvärd eller elleverantör. Det kan vara i situationer då den enskilde själv önskar detta men även på nämndens initiativ. En förutsättning i det senare fallet är att den enskilde går med på det. Syftet är i så fall att det ekonomiska biståndet går till avsett ändamål, dvs. att det tillförsäkrar hushållet boende, el för uppvärmning och andra behov.

Extraordinära utbetalningssätt i form av rekvisitioner eller matkuponger bör endast användas i yttersta undantagsfall, om mycket speciella omständigheter föreligger. Sådana utbetalningssätt är starkt integritetskränkande och står i strid med viktiga principer i socialtjänstlagen, till exempel principerna om självbestämmande och delaktighet.

Källor

RÄTTSFALL

RÅ 1981 Ab 243

RÅ 1983 2:58

RÅ84 2:76

RÅ85 2:13

RÅ 1987 not 11

RÅ 1988 ref. 35

RÅ 1988 ref. 120

RÅ 1988 ref. 129

RÅ 1990 ref. 7

RÅ 1993 ref. 11

RÅ 1994 ref. 50

RÅ 1995 ref. 85 (II)

RÅ 1996 ref. 12

RÅ 1997 ref. 2

RÅ 2007 ref. 7

RÅ 2010 ref. 42

JO

JO:s ämbetsberättelse 1987/88 s. 151

JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 186

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 216

JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 307

JO:s beslut den 27 september 1995 , dnr 1122-1995

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s.328

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s.347

JO:s beslut den 4 juni 1999, dnr 1097-1998

JO:s beslut den 23 augusti 2000-, dnr 1149-1999

JO:s beslut den 5 september 2000-, dnr 3263-1999

JO:s beslut den 23 januari 2001-, dnr 3994-1999

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 324

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 289

JO:s beslut den 8 februari 2007, dnr 857-2006

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 249
 JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 324
 JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 377
 JO:s beslut den 16 december 2009, dnr 4248- 2008
 JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 403
 JO:s beslut den 22 mars 2010, dnr 5781-2008
 JO:s beslut den 9 september 2010, dnr 2155-2009
 JO:s beslut den 9 september 2010, dnr 1440-2009
 JO:s beslut den 5 februari 2010, dnr 6507-2008
 JO:s beslut den 21 juni 2011, dnr 2542-2009
 JO:s beslut den 29 november 2011, dnr 2521-2011
 JO:s beslut den 12 april 2012, dnr 4031-2011
 JO:s beslut den 12 april 2012, dnr 3994-2011
 JO:s beslut den 7 december 2012, dnr 2816-2011

FÖRFATTNINGAR

Förvaltningslagen (1986:223), FL
 Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL
 Socialtjänstlagen (2001:453), SoL
 Bidragsbrottslagen (2007:612)
 Delgivningslagen (2010:1932)
 Inkomstskattelagen (1999:1229)
 Skatteförfarandelagen (2011:1244)
 Utlänningsförordningen (2006:97)

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1979/80:1: Om socialtjänsten
 Proposition 1978/80:2 med förslag till sekretesslag m.m.
 Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen
 Proposition 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m.
 Proposition 1985/86:80 Om ny förvaltningslag.
 Proposition 2004/05:39 Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i LSS
 Proposition 2012/13:94 Jobbstimulans inom det ekonomiska biståndet
 SOU 2000:114 Samverkan – om gemensamma nämnder på vård och omsorgsområdet

SOCIALSTYRELSENS ALLMÄNNA RÅD, SKRIVELSER M.M.

Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd
 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (2006:5) om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS
 Socialstyrelsens Meddelandeblad Nr 7/2013 Ändringar i socialtjänstlagen den 1 juli 2013 som gäller ekonomiskt bistånd

KONSUMENTVERKET

Skäliga levnadskostnader. Beräkningar av Konsumentverket. Rapport 2009:8

LITTERATUR

1. Förvaltningslagen med kommentar. Tryggve Hellners och Bo Malmqvist, andra upplagan 2007

2. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Socialstyrelsen 2010 (artikelnummer 2010-6-13)
3. Jonasson & Libietis (1987), till exempel fallbeskrivningarna i kap. 8
4. Strömberg, H. (2001) s. 70

Överklagande

Beslut som gäller bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL går att överklaga hos allmän förvaltningsdomstol, vilket framgår av 16 kap. 3 § SoL.

Om ett beslut överklagas enligt förvaltningslagen (1986:223), FL, innebär det att domstolen kan pröva både beslutets laglighet och lämplighet. Det betyder att domstolen kan ompröva beslutet i dess helhet och ersätta det med ett nytt beslut.

Om ett beslut inte kan överklagas genom förvaltningsbesvär, kan det prövas genom laglighetsprövning enligt kommunallagen (1991:900), KL. Då prövar domstolen enbart lagligheten och inte lämpligheten av beslutet. Domstolen kan upphäva eller fastställa beslutet, men inte ersätta det med ett nytt beslut.

Exempel på beslut som inte kan överklagas enligt förvaltningslagen utan endast genom laglighetsprövning är beslut enligt 4 kap. 2 § SoL.

Överklagande enligt förvaltningslagen

Ett grundläggande mål i förvaltningsverksamheten är att de beslut som fattas ska vara sakligt och rättsligt riktiga. Om ett beslut är oriktigt kan det ändras på olika sätt. Det viktigaste medlet för att få ett beslut ändrat är genom att överklaga till högre instans.

Rättelse och omprövning av beslut

Rättelse av beslut

Enligt 26 § FL får en myndighet som meddelat ett beslut rätta en uppenbar oriktighet i beslutet – både fel som myndigheten gjort och fel som någon annan orsakat. Bestämmelsen gäller enbart felaktigheter till följd av skrivfel, räknefel eller liknande förbiseenden.

För att kunna göra en rättelse enligt 26 § FL krävs att beslutet är meddelat, vilket innebär att det ska vara expedierat eller på annat sätt ha fått sin slutliga form. Enligt 11 kap. 8 § SoL ska bestämmelsen om rättelse enligt 26 § FL tillämpas i alla ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild.

Omprövning av beslut

En myndighet som har meddelat ett beslut som visar sig vara uppenbart oriktigt, kan ändra beslutet om det kan ske snabbt och enkelt och utan nackdel för den enskilde. Det framgår av 27 § FL. Det är den beslutande myndigheten som ändrar beslutet och det är möjligt att göra även om beslutet inte överklagas.

Omprövning och överklagande hänger ihop, eftersom den beslutande myndigheten alltid ska undersöka om det finns anledning att ändra ett beslut genom omprövning enligt FL. För att myndigheten ska få tillfälle att göra det

ska den som överklagar ett beslut skicka överklagandet till beslutsmyndigheten och inte direkt till förvaltningsrätten, vilket framgår av 23 § FL.

En myndighet är skyldig att fatta ett nytt beslut som upphäver eller ändrar ett tidigare beslut under vissa förutsättningar, som finns i 27 § FL. Där står det att en rättelse ska göras om myndigheten, som första instans, har fattat ett beslut:

- som är *uppenbart* oriktigt
- som kan ändras snabbt och enkelt
- om ändringen inte är till nackdel för någon enskild part.

Alla tre förutsättningarna måste vara uppfyllda.

Skyldigheten att ändra ett beslut gäller inte om myndigheten redan har överlämnat handlingarna i ärendet till en högre instans, eller om det finns särskilda skäl som talar mot att myndigheten ändrar beslutet.

Ett särskilt skäl mot ändring kan till exempel vara att beslutet bara är uppenbart oriktigt på en av flera punkter. Om den punkten inte har någon större betydelse kan det ibland vara lämpligare att direkt skicka handlingarna i ärendet till en högre instans.

Skyldigheten att ändra ett beslut gäller inte heller då den som överklagat har begärt att beslutet tills vidare inte ska gälla (inhibition). I sådana fall ska ärendet omedelbart sändas över till den domstol som prövar överklagandet och inhibitionsyrkandet, under förutsättning att överklagandet kommit in i tid (se vidare avsnittet *Inhibition m.m.* i detta kapitel).

Det är endast uppenbart oriktiga beslut som omfattas av omprövningsskyldigheten. Det innebär bland annat att myndigheten vid ett överklagande inte behöver fatta något nytt beslut som enbart slår fast att det tidigare beslutet ska gälla. Om det finns en anledning att ompröva beslutet förutsätter man alltså normalt att myndigheten fattar ett nytt beslut som helt eller delvis ersätter det tidigare beslutet (JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 318).

Någon annan än beslutsfattaren kan bedöma om ett beslut överhuvudtaget ska tas upp till omprövning, men lagstiftarens intentioner är att samma tjänsteman som fattade beslutet också gör omprövningen. Granskningen innebär inte att delegera socialnämndens beslutanderätt utan ses som en handläggningsåtgärd inom ramen för tjänstemannens allmänna uppgifter.

Om den inledande granskningen ger anledning till en omprövning av beslutet, bör själva omprövningen göras av den som ursprungligen beslutade. Är det socialnämnden som har beslutat innebär kravet på snabbhet att nämnden i vissa fall kan behöva hålla ett extra sammanträde.

När det inte finns någon anledning att ompröva beslutet ska den tjänsteman som har gjort den inledande granskningen dokumentera det och överlämna överklagandet och övriga handlingar i ärendet till behörig förvaltningsrätt utan dröjsmål. Ett överklagande av ett beslut får alltså inte bli liggande i väntan på att nämnden ska göra granskningen, eftersom det strider mot förvaltningslagens krav på snabbhet.

JO

JO:s beslut den 21 juni 1999, dnr 4905-1997 Tid för överlämnade av besvärsskrivelse

JO har riktat stark kritik mot en nämnd, som inte har delegerat beslutanderätten i omprövningsärenden. Nämnden som ska behandla dessa har sammanträdde en gång i månaden. Ordningen framstår som mindre lämplig med hänsyn till det skyndsamhetskrav som finns i dessa ärenden.

JO:s beslut den 28 maj 2009, dnr 1447-2009 Skyndsamt omprövning av beslut

JO riktade kritik mot lång omprövning. Ett överklagat beslut ska omprövas skyndsamt av nämnden innan det skickas vidare till förvaltningsrätten för prövning. Även om omprövningen drog ut på tiden för att nämnden försökte finna alternativa lösningar på situationen, är det oacceptabelt att omprövningen tar över fyra månader.

Om beslutet omprövas och socialnämnden fattar ett nytt beslut förfaller överklagandet.

Myndigheten ska underrätta den enskilde om det nya beslutet om det tidigare beslutet ändras så att det delvis överensstämmer med hans eller hennes önskemål. Hela ärendet skickas vidare till förvaltningsrätten för prövning av den del som inte är ändrad, under förutsättning att överklagandet kommit in i rätt tid. Ärendet skickas vidare till förvaltningsrätten även när beslutet inte ändras i någon del.

När ett nytt beslut finns bifogas det till handlingarna i ärendet.

Överklagandets utformning och rättidsprövning

Enligt 23 § FL ska ett beslut överklagas skriftligt. Det ska framgå i överklagandet vilket beslut som överklagas och vad den enskilde vill ändra i beslutet. Om den enskilde behöver hjälp med att utforma överklagandet är socialnämnden enligt 4 § FL skyldig att hjälpa till med det.

När ett överklagande kommer in till socialnämnden ska nämnden först ta ställning till om beslutet ska omprövas och pröva om handlingen har kommit in i rätt tid. Skrivelsen med överklagandet ska ha kommit in till socialnämnden inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet (23 § andra stycket FL). Har skrivelsen kommit in senare, ska nämnden avvisa överklagandet, och skicka ett avvisningsbeslut till den klagande med information om hur beslutet kan överklagas (fullföljdshänvisning).

Nämnden får inte avvisa ett överklagande på någon annan grund än att det har kommit in för sent. Om någon annan än den beslutet gäller gjort överklagandet, eller om det överklagade beslutet inte kan anses ha gått den enskilde emot, ska nämnden skicka in handlingarna omedelbart till förvaltningsrätten. Om det till exempel saknas ett bestämt yrkande i överklagandet är det domstolens sak att besluta om åtgärd. Även om klaganden vill ha anstånd ska handlingarna skickas in omedelbart till förvaltningsrätten som beslutar i frågan.

Överlämnande till högre instans

Om en skrivelse inte avvisas enligt 24 § FL, ska skrivelsen och övriga handlingar i ärendet överlämnas till förvaltningsrätten. Det står inte i förvaltningslagens regler hur lång tid beslutsmyndigheten har på sig för att överlämna handlingarna till den högre instansen, men det ligger i sakens natur att det måste ske utan dröjsmål. Det allmänna kravet i 7 § FL om skyndsamhet gäller också här.

JO har sagt att den tid som behövs för att granska och överlämna ett ärende till förvaltningsrätt i regel inte bör överstiga en vecka.

JO

JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 318 Omprövning

JO har i ett flertal fall yttrat, att det får dröja högst en vecka innan handlingarna skickas till länsrätten (numera förvaltningsrätten. SoS anm.).

(Se även beslut den 27 januari 1999, dnr 816-1997, den 12 september 2001, dnr 476-2001 och den 9 september 2009, dnr 2561-2008).

Beslutsmyndigheten är inte skyldig att bifoga ett eget yttrande när de överlämnar handlingarna i ett överklagat ärende. Någon sådan bestämmelse finns inte i förvaltningslagen. Beslutsmyndigheten, det vill säga socialnämnden, får själv avgöra detta från fall till fall.

I samband med att handlingarna överlämnas kan socialnämnden begära att domstolens beslut ska verkställas först sedan det vunnit laga kraft. Det kan vara aktuellt bland annat om ett ärende är av principiellt intresse för socialnämnden, och nämnden vill överklaga om den högre instansen fattar ett beslut som är till den enskildes fördel.

Beslut i förvaltningsrätt och kammarrätt ska verkställas omedelbart, om inte domstolen förordnar att beslutet inte ska verkställas förrän det har vunnit laga kraft (se också, avsnittet om *Inhibition m.m.* i detta kapitel).

Handläggningen av ett överklagande kan sammanfattningsvis beskrivas på följande sätt:

1. Överklagandet kommer in till den beslutande myndigheten. Myndigheten kontrollerar om de ska ompröva beslutet. En ändring förutsätter att det utan närmare undersökning framgår att beslutet är uppenbart oriktigt. Om det inte finns några uppenbara omständigheter för ändring – se vidare punkt 3.
2. Om de tre förutsättningarna för omprövning är uppfyllda och inget undantag är tillämpligt, beslutar socialnämnden eller den som genom delegation har beslutanderätt om ändring.
 - a. Om beslutet ändras *helt* i överensstämmelse med den enskildes önskemål, förfaller överklagandet och ska inte skickas vidare. Myndigheten underrättar den enskilde om det nya beslutet.
 - b. Om beslutet ändras så att det delvis överensstämmer med den enskildes önskemål, ska han eller hon underrättas om det nya beslutet. Hela ärendet skickas vidare för prövning av den del som socialnämnden inte har

ändrat, under förutsättning att överklagandet kommit in i rätt tid. Det nya beslutet bifogas till handlingarna.

3. Socialnämnden prövar om överklagandet kommit in i rätt tid.
 - a. Om överklagandet har kommit in i rätt tid skickar nämnden överklagandet, handlingarna i ärendet, och om det anses nödvändigt ett eget yttrande till förvaltningsrätten. Från det att överklagandet har kommit in till myndigheten får det dröja högst en vecka innan socialnämnden skickar vidare handlingarna till högre instans. Socialnämndens yttrande kan vara mer eller mindre omfattande och ibland bara ett par rader där det står att nämnden inte har något ytterligare att anföra. Om ärendet är principiellt viktigt och socialnämnden vill överklaga ett beslut som går emot nämnden, kan nämnden i samband med överklagandet yrka att beslutet inte ska verkställas innan det har vunnit laga kraft.
 - b. Har överklagandet kommit in för sent, ska nämnden avvisa det, och förse beslutet om avvísning med en hänvisning om hur den enskilde kan överklaga.

Laglighetsprövning enligt kommunallagen

Vissa beslut kan bara överklagas enligt reglerna om laglighetsprövning i 10 kap. kommunallagen, KL. Beslut om ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 2 § SoL är ett exempel på beslut som endast kan överklagas med stöd av laglighetsprövning.

Laglighetsprövning innebär att domstolen endast kan pröva lagligheten men inte lämpligheten av beslutet. Domstolen kan inte heller ersätta beslutet med ett nytt i dess ställe (10 kap. 8 § KL), utan bara upphäva eller fastställa beslutet.

När någon begär laglighetsprövning ska den enskilde skicka handlingarna i ärendet direkt till förvaltningsrätten. Om handlingarna felaktigt lämnas till socialnämnden, ska nämnden omgående skicka dem till förvaltningsrätten. Socialnämnden ska i dessa ärenden inte göra någon omprövning, rättidsprövning eller skriva något yttrande.

Inhibition m.m.

Inhibition innebär att skjuta upp verkställigheten av ett överklagat beslut tills vidare, enligt 28 § förvaltningsprocesslagen (1971:291), FPL. Huvudregeln är att socialnämndens och domstolens beslut om bistånd, som kan överklagas enligt förvaltningslagen, gäller omedelbart (16 kap. 3 § andra stycket SoL). Det innebär, som tidigare nämnts, att beslutet ska verkställas i omedelbar anslutning till att det meddelas, det vill säga trots att det ännu inte har vunnit laga kraft. Men för den som beslutet har gått emot – den enskilde eller nämnden – kan det vara av stor betydelse att beslutet inte träder i kraft förrän en domstol har prövat det.

Den klagande kan begära att verkställigheten ska skjutas upp, eller så kan domstolen förordna det på eget initiativ (det kallas *ex officio*).

Socialnämnden eller den enskilde kan begära att beslutet ska inhiberas, om förvaltningsrätten eller kammarrätten fattar ett beslut som ska verkställas omedelbart. Beslutet kan också inhiberas i samband med att domstolens beslut överklagas. En förvaltnings- eller kammarrätt kan också förordna att dess beslut ska verkställas först sedan det vunnit laga kraft (16 kap. 3 § andra stycket SoL). Det innebär att domstolens beslut inte ska verkställas förrän överklagandetiden har gått ut eller målet avgjorts av högsta instans.

Det överklagade beslutet ska alltså verkställas omedelbart när det inte finns något beslut om inhibition eller förordnande om att domstolens beslut ska verkställas först sedan det har vunnit laga kraft. Verkställigheten får inte fördröjas i väntan på att nästa instans beslutar i inhibitionsfrågan (JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 321 och 324).

Exempel: Socialnämnden har avslagit en ansökan om bistånd, och den biståndssökande överklagar avslagsbeslutet. Eftersom socialnämnden anser att målet är av principiell betydelse yrkar nämnden, samtidigt som man skickar över handlingarna till domstolen, att förvaltningsrätten ska förordna att domen ska verkställas först sedan den har vunnit laga kraft. Om domstolen bifaller nämndens yrkande innebär det att domen inte behöver verkställas förrän nämnden antingen har tagit ställning till om man tänker överklaga domen (till och med överklagandetidens utgång) eller målet avgjorts av högre instans.

Om domstolen inte bifaller yrkandet är socialnämnden skyldig att verkställa domen omedelbart, men socialnämnden kan överklaga förvaltningsrättens dom och begära inhibition hos kammarrätten. Om kammarrätten beviljar inhibition innebär det att nämnden inte ska verkställa förvaltningsrättens dom i väntan på kammarrättens dom.

Sammanfattningsvis: Ett beslut om inhibition blir bara aktuellt när det överklagade beslutet annars skulle gälla omedelbart. När ett beslut inte ska verkställas förrän det har vunnit laga kraft, uppkommer inte frågan om inhibition. Inhibition är något som nämnden kan begära först när det finns en dom.

Nämnden kan däremot redan *innan* domstolen fattat sitt beslut begära att domslutet ska ange att beslutet inte ska verkställas förrän det vunnit laga kraft. Då behöver beslutet inte verkställas förrän det finns ett "slutligt" beslut, om domstolen bifaller socialnämndens begäran.

Källor

JO

JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 318

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 321 och 324

JO:s beslut den 27 januari 1999, dnr 816-1997

JO:s beslut den 21 juni 1999, dnr 4905-1997

JO:s beslut den 12 september 2001-, dnr 476-2001

JO:s beslut den 28 maj 2009, dnr 1447-2009

JO:s beslut den 9 september 2009, dnr 2561-2008

FÖRFATTNINGAR

Förvaltningsprocesslagen (1971:291), FPL.

Förvaltningslagen (1986:223), FL.

Kommunallagen (1991:900), KL

Socialtjänstlagen (2001:453), SoL

Återbetalning

Principen för ekonomiskt bistånd är att den enskilde vanligtvis får bistånd utan att han eller hon är skyldig att återbetala det. De undantag som finns från denna princip regleras av bestämmelser dels i SoL, dels i socialförsäkringsbalken, SFB.

Återkrav enligt socialtjänstlagen

Reglerna om återkrav finns i 9 kap. SoL och delas upp i

- återbetalningsskyldighet av felaktigt eller för högt ekonomiskt bistånd (1 §)
- andra fall när socialnämnden kan återkräva ekonomiskt bistånd (2 §).

I 9 kap. 1 § SoL regleras den enskildes återbetalningsskyldighet av felaktigt eller för högt utbetalt ekonomiskt bistånd. Enligt paragrafens första stycke blir den enskilde återbetalningsskyldig om han eller hon har förorsakat den felaktiga utbetalningen.

I paragrafens andra stycke framgår att om någon, i annat fall än vad som avses i första stycket, obehörigen eller med för högt belopp beviljats ekonomiskt bistånd och skäligen borde ha insett det, får socialnämnden också återkräva vad som utbetalats för mycket.

I 9 kap. 2 § SoL anges de fall som socialnämnden kan återkräva bistånd utöver vad som anges i första paragrafen. Enligt huvudregeln är bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL inte förenat med återbetalningsskyldighet. Första stycket anger när socialnämnden kan göra undantag från huvudregeln. Bestämmelsen nämner också bistånd som beviljats enligt 4 kap. 2 § SoL, som endast får återkrävas om det getts under villkor om återbetalning.

Återkrav av bistånd som betalats ut på felaktiga grunder

Socialnämnden får återkräva bistånd som den enskilde fått felaktigt eller med för högt belopp på grund av

- oriktiga uppgifter
- underlåtenhet att lämna uppgifter
- på annat sätt förorsakat att ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 1 § utgetts obehörigen eller med för högt belopp. Det står i 9 kap. 1 § första stycket SoL.

Den som har fått ekonomiskt bistånd genom att ha lämnat oriktiga eller vilseledande uppgifter, underlåtit att lämna uppgifter eller på något annat sätt förorsakat den felaktiga utbetalningen är skyldig att återbetala beloppet. Återbe-

talningsskyldigheten gäller även om den enskilde inte orsakade den felaktiga utbetalningen avsiktligt.

Om nämnden konstaterar att den enskilde förorsakat den felaktiga utbetalningen är han eller hon skyldig att betala tillbaka. Det kallas strikt ansvar. Men socialnämnden kan ta hänsyn till orsaken till underlåtenheten eller beteendet när den prövar om återbetalningsskyldigheten inte ska gälla, enligt 9 kap. 4 § SoL.

Socialnämnden ska kunna återkräva bistånd som betalats ut på oriktiga grunder, även om personen inte kan få någon straffrättslig påföljd, om han eller hon avsiktligt eller vårdslöst lämnat oriktiga eller vilseledande uppgifter. Det framgår av förarbetena till socialtjänstlagen (prop. 1996/97:124 s. 97). Enligt regeringen bör bestämmelsen om återkrav inte påverka eller ersätta nämndens beslut att göra polisanmälan, om den enskilde avsiktligt lämnat oriktiga eller vilseledande uppgifter.

Om någon, i annat fall än som avses i paragrafens första stycke, tagit emot ekonomiskt bistånd obehörigen eller med för högt belopp, får socialnämnden återkräva vad som betalats ut för mycket. Det framgår av 9 kap. 1 § andra stycket SoL.

Den enskilde blir bara återbetalningsskyldig om han eller hon har insett eller skäligen borde ha insett att utbetalningen var felaktig. Den enskilde kan till exempel ha fått samma belopp utbetalt två gånger för samma period trots att det endast finns beslut om en utbetalning. En utbetalning kan också ha skiljt sig från det belopp som den enskilde tidigare fått meddelande om i beslut.

Bidragsbrott

En person kan dömas för bidragsbrott, om han eller hon lämnar oriktiga uppgifter eller inte anmäler ändrade förhållanden som han eller hon är skyldig att anmäla, och på så sätt orsakar fara för att en ekonomisk förmån felaktigt betalas ut eller betalas ut med ett för högt belopp. Det framgår av bidragsbrottslagen (2007:612).

Lagen gäller sådana bidrag, ersättningar, pensioner och lån för personligt ändamål (ekonomiska förmåner) som bland annat kommunerna beslutar om enligt lag eller förordning.

Myndigheter och kommuner ska anmäla till Polismyndigheten eller till Åklagarmyndigheten om det kan misstänkas att brott enligt denna lag har begåtts, enligt 6 § bidragsbrottslagen.

Återkrav av bistånd som förskott på förmån eller ersättning m.m.

Enligt 9 kap. 2 § SoL får socialnämnden kräva tillbaka bistånd som lämnats

- som förskott på en förmån eller ersättning
- till den som är indragen i en arbetskonflikt
- till den som på grund av förhållanden som han eller hon inte kunnat råda över hindrats från att förfoga över sina inkomster och tillgångar.

Bestämmelsen anger när socialnämnden får återkräva bistånd som den enskilde fått enligt 4 kap. 1 SoL, utöver vad som anges i 9 kap. 1 § SoL. Enligt huvudregeln är bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL inte förenat med återbetalningsskyldighet, men ovanstående exempel (1-3) anger när det går att göra undantag från huvudregeln. Den enskilde kan vara berättigad till ekonomisk hjälp medan han eller hon väntar på en förmån.

Som förmån eller ersättning räknas utbetalningar från Försäkringskassan, till exempel löpande utbetalningar av pension, sjukersättning eller aktivitetsersättning, livränta, sjukpenning, föräldrapenning, vårdbidrag, bostadsbidrag och underhållsstöd. Andra ersättningar eller förmåner kan till exempel vara lön, arbetslöshetsersättning och studiestöd (RÅ 1987 ref. 103), eller utbetalningar av förmåner som den enskilde har rätt till men där en utbetalning är fördröjd, det vill säga forskott på till exempel nästa utbetalning av aktivitetsersättning, sjukpenning, bostadsbidrag eller underhållsstöd.

Bestämmelsen i 9 kap. 2 § SoL ger socialnämnden rätt att också återkräva ekonomiskt bistånd som någon fått när han eller hon hindrats från att förfoga över sina inkomster eller tillgångar på grund av förhållanden som han eller hon inte har kunnat råda över. Det kan handla om löner som inte betalas ut på grund av tekniska felaktigheter, en pågående arbetsmarknadskonflikt, till exempel inom bankväsendet, som medför att löner och andra ersättningar inte betalas ut eller liknande.

Ett beslut om att återkräva ekonomiskt bistånd enligt denna bestämmelse ska vara skriftligt. Beslutet ska innehålla uppgifter om de omständigheter som ligger till grund för återbetalningsskyldigheten och vilken förmån eller ersättning det gäller, och den enskilde ska ha fått meddelande om beslutet. Socialnämnden behöver kunna styrka att den enskilde verkligen har delgivits beslutet, om nämnden väcker talan om återbetalning i förvaltningsrätten.

Återkrav av bistånd som getts under villkor om återbetalning

Socialnämnden får ge bistånd utöver vad som följer av 4 kap. 1 § SoL om det finns skäl för det. Det beviljas då med stöd av 4 kap. 2 § SoL. Socialnämnden får bara återkräva sådan hjälp om nämnden också gett den under förutsättning om återbetalning.

Det är viktigt att socialnämnden försäkras sig om att den enskilde vet om att han eller hon ska återbetala biståndet, och att det finns en tydlig överenskommelse med den enskilde om när och på vilket sätt återbetalningen ska ske.

Talan hos förvaltningsrätten

Om den enskilde inte frivilligt betalar tillbaka det ekonomiska bistånd som avses i 9 kap. 1 och 2 §§ SoL, kan socialnämnden väcka talan om ersättning hos förvaltningsrätten med stöd av 9 kap. 3 § SoL. Talan måste i så fall väckas inom tre år från det att biståndet betalades ut. Men förvaltningsrätten får inte bifalla socialnämndens krav om den ersättningsskyldige genom att åter-

betala kostnaden eller en del av den inte kommer att klara sin försörjning eller sin livsföring i övrigt, eller om annars synnerliga skäl talar emot ersättningsanspråket (9 kap. 3 § andra stycket SoL).

Innan talan väcks måste socialnämnden på nytt utreda den enskildes möjlighet att återbetala det ekonomiska biståndet. En sådan utredning gör nämnden på samma sätt som andra utredningar om ekonomiska förhållanden. Det som ska utredas är alltså om den enskilde kan klara sin försörjning och livsföring i övrigt om nämnden vidhåller sitt ersättningsanspråk.

Det är socialnämnden som ska visa att den enskilde kan återbetala det ekonomiska biståndet (jfr RÅ 1993 not 322). Om det inte går, kan nämnden *överväga eftergift* enligt 9 kap. 4 § SoL. Det är den enskildes situation vid tiden för återbetalning som är avgörande i dessa fall.

Nämnden ska även ta hänsyn till om den enskilde har fått ett skriftligt beslut om återbetalningsskyldighet och om han eller hon har delgivits beslutet. Ett beslut om eftergift går inte att överklaga (prop. 1996/97:124 s. 192).

Om den enskilde inte lämnar uppgifter om sin ekonomiska situation och socialnämnden inte kan få uppgifter på annat sätt, kan socialnämnden ändå väcka talan hos förvaltningsrätten. Då avgör domstolen om den enskilde ska återbetala biståndet eller inte.

Fullmakt

Om socialnämnden har beviljat ekonomiskt bistånd under förutsättning att den enskilde är berättigad till annan förmån eller ersättning från någon annan, är det viktigt att klargöra återbetalningsskyldigheten för det ekonomiska biståndet. Då kan den enskilde ge socialnämnden en fullmakt för att tillgodogöra sig det väntade beloppet, men fullmakten får inte vara ett villkor för att nämnden ska bevilja ekonomiskt bistånd.

Den enskilde kan när som helst återkalla en fullmakt. Även om det finns en fullmakt, ska socialnämnden vid tiden för utbetalningen kontrollera att nämnden får tillgodogöra sig beloppet (prop. 1979/80:1 s. 546). Det beror på att socialnämnden bara är ombud för den enskilde, så även om nämnden får beloppet, är det inte självklart att den också får tillgodogöra sig det.

Den enskilde kan alltså kräva att beloppet betalas ut till honom eller henne. Socialnämnden kan inte hålla inne beloppet i väntan på rättens prövning (JO:s beslut den 26 september 1995, dnr 1241-1995). Nämnden måste också pröva om den enskilde kommer att sakna medel till sin eller familjens försörjning om nämnden tillgodogör sig pengarna.

Retroaktiva förmåner enligt socialförsäkringsbalken

Socialnämnden kan få ersättning från Försäkringskassan för bistånd som nämnden beviljat, när någon beviljas en retroaktiv periodisk socialförsäkringsersättning för motsvarande tidsperiod. En sådan socialförsäkringser-

sättning kan vara någon av de flesta förmåner som betalas ut av Försäkringskassan.

När tidigare regler har samordnats i socialförsäkringsbalken, SFB, har tillämpningsområdet utvidgats genom att närståendepenning och smittbärrpenning också räknas med. Däremot är barnbidrag och assistansersättning fortfarande undantagna. Bestämmelsen regleras i 107 kap. 5 § SFB.

”Om någon som har rätt till periodisk ersättning enligt denna balk har fått ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) får retroaktivt beviljad ersättning på begäran av socialnämnden betalas ut till nämnden. Betalning till socialnämnden får göras, till den del den ersättningsberättigade inte har återbetalat biståndet och det återstående beloppet överstiger 1 000 kronor, med det belopp som motsvarar vad socialnämnden sammanlagt har betalat ut till den ersättningsberättigade och dennes familj för eller under den tid som den retroaktiva ersättningen avser. Det som föreskrivs i första stycket gäller inte barnbidrag och assistansersättning.”

Bestämmelsernas syfte är att den enskilde inte ska få dubbel kompensation när han eller hon får retroaktiva utbetalningar och ekonomiskt bistånd har betalats ut för samma period enligt 4 kap. 1 § SoL. Det kan till exempel vara när personen väntar på beslut om en socialförsäkringsförmån. Då kan socialnämnden begära att få tillbaka det belopp som nämnden betalat ut som ekonomiskt bistånd av Försäkringskassan. Även ekonomiskt bistånd till make, minderåriga barn eller annan familjemedlem räknas.

Socialnämnden ska alltså i princip få tillbaka vad den har lämnat i ekonomiskt bistånd under den period som den retroaktiva ersättningen avser. Om det ekonomiska biståndet bara har betalats ut som små och tillfälliga belopp har det inte ansetts lämpligt att tillämpa bestämmelsen. Försäkringskassan har fastställt att det måste gälla belopp över 1 000 kronor.

Prövningen ska göras i förhållande till hela den period som den retroaktiva ersättningen avser. Bestämmelsen avser allt bistånd som socialnämnden betalat ut med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Om den enskilde fått ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 2 § i SoL, finns det inte möjlighet för socialnämnden att få tillbaka beloppet från Försäkringskassan.

Bestämmelsen omfattar ekonomiskt bistånd som betalats ut till den ersättningsberättigade för eller under den tid den retroaktiva ersättningen avser. Praxis visar att socialnämnden har rätt att få retroaktiv försäkringsersättning även om nämnden inte hade betalat ut bistånd för hela den tid som ersättningen avsåg (RÅ 2001 ref. 58).

För att Försäkringskassan ska kunna betala ut retroaktivt beviljad periodisk ersättning som avser flera förmåner, ska socialnämnden komma in med en begäran per förmån och beslutstillfälle. Det framgår av 2 § Försäkringskassans föreskrifter (FKFS 2007:5) om utbetalning till socialnämnden av retroaktivt beviljad periodisk ersättning med stöd av 107 kap. 5 § socialförsäkringsbalken.

En begäran ska innehålla det belopp som socialnämnden begär, vilken förmån det gäller, vilket belopp nämnden sammanlagt har betalat ut till den ersättningsberättigade och dennes familj, och under vilken tid. Det framgår av 3 § i samma föreskrift.

Även Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten får ta ett provisoriskt beslut om utbetalning medan man väntar på att ett ärende ska avgöras. Bestämmelsen finns i 112 kap. 2 § SFB och lyder:

”För tid till dess att ett ärende har avgjorts får Försäkringskassan och Pensionsmyndigheten besluta i fråga om ersättning från samma myndighet, om

- 1. det inte utan betydande dröjsmål kan avgöras om rätt till ersättning föreligger,*
- 2. det är sannolikt att sådan rätt föreligger, och*
- 3. det är av väsentlig betydelse för den som begär ersättningen.*

Ett beslut enligt första stycket får meddelas även när det står klart att rätt till ersättning föreligger men ersättningens belopp inte kan bestämmas utan betydande dröjsmål.”

Betydande dröjsmål är i alla fall längre tid än ett par veckor, men tiden kan variera beroende på vilken förmån det gäller. Det ska vara troligt att den enskilde har rätt till ersättningen, det vill säga att mer talar för ersättningen beviljas än att den inte beviljas.

Källor

RÄTTSFALL

RÅ 1987 ref 103

RÅ 1993 not 322

RÅ 2001 ref 58

JO

JO:s beslut den 26 september 1995, dnr 1241-1995

FÖRFATTNINGAR

Socialförsäkringsbalken, SFB

Socialtjänstlagen (2001:453)

Bidragsbrottslagen (2007:612)

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1979/80:1: Om socialtjänsten

Proposition 1996/97:124: Ändring i socialtjänstlagen

FÖRSÄKRINGSKASSANS FÖRESKRIFTER

Försäkringskassans föreskrifter (FKFS 2007:5) om utbetalning till socialnämnden av retroaktivt beviljad periodisk ersättning med stöd av 107 kap. 5 § socialförsäkringsbalken

Bilaga 1 SOSFS 2013:1

SOSFS 2013:1 (S)

Utkom från trycket
den 27 maj 2013

Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd;

beslutade den 22 januari 2013.

I dessa allmänna råd ges rekommendationer till stöd för bedömningen i vissa fall av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen (2001:453).

FÖRSÖRJNINGSSTÖD – RIKSNORMEN ENLIGT 4 KAP. 3
§ FÖRSTA STYCKET 1 SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH 2
KAP. 1 § SOCIALTJÄNSTFÖRORDNINGEN (2001:937)

Medlemmar i hushållet

Som medlemmar i hushållet bör räknas

- makar,
- registrerade partner enligt lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap,
- sambor enligt sambolagen (2003:376) och
- barn och ungdomar under 21 år som föräldrarna är underhållsskyldiga för.

Barn och ungdomar bör räknas som medlemmar i hushållet, både där de stadigvarande bor och där de vistas under umgängestid. Socialnämnden bör beräkna kostnaderna efter det antal dagar barnet eller ungdomen vistas hos respektive förälder.

Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en högre nivå bl.a.

- om den enskilde av medicinska skäl har behov av dyrare kost,
- om den enskilde betalar avgift för skolmåltider,
- om den enskilde har höga livsmedelskostnader på grund av att kosten är inräknad i en avgift,
- om den enskilde på grund av funktionsnedsättning eller andra skäl har svårigheter att upprätthålla kontakten med andra människor eller delta i samhällslivet och därför har extra utgifter, för t.ex. telefon och tidningar eller fritidsaktiviteter, som inte täcks av annat särskilt stöd,
- om det är en förutsättning för att barn ska kunna delta i fritidsaktiviteter,
- om det är en förutsättning för att en förälder ska kunna ha umgänge eller kontakt med sitt barn i en rimlig omfattning och därför har extra utgifter för t.ex. lek och fritid samt telefon,
- om den enskilde har ett tillfälligt och visst behov av att köpa kläder och skor,
- om ett spädbarn saknar nödvändig klädutrustning (jfr avsnittet ”Spädbarnsutrustning” s. 12) eller
- om den enskilde har tillfälligt höga kostnader, t.ex. för livsmedel, kläder och skor eller telefon, som beror på att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott.

Särskilda skäl att beräkna kostnader till en lägre nivå

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en lägre nivå bl.a.

- om den enskilde hamnat i en akut nödsituation och endast behöver tillfälligt ekonomiskt bistånd för att få möjlighet att reda upp den eller
- om den enskilde inte har vissa kostnader för poster som ingår i riksnormen eller dessa är lägre än riksnormen, t.ex. under vistelse i heldygnsvård.

FÖRSÖRJNINGSSTÖD – SKÄLIGA KOSTNADER FÖR POSTER UTANFÖR RIKSNORMEN ENLIGT 4 KAP. 3 § FÖRSTA STYCKET 2 SOCIALTJÄNSTLAGEN

Boende

Skälig boendekostnad

Socialnämnden bör vid bedömningen av vad som är en skälig boendekostnad utgå från den enskildes faktiska kostnad och behov av

boende. Utgångspunkten vid bedömningen av vad som är skälig boendekostnad bör vara vad en låginkomsttagare på orten normalt har möjlighet att kosta på sig. Kostnaden bör även relateras till hyresnivån hos allmännyttiga bostadsföretag eller andra större bostadsföretag på orten. Med orten bör avses den tätort där den enskilde bor eller de närmast belägna tätorterna inom kommunen.

Socialnämnden bör vid bedömningen ta hänsyn till ett barns behov av utrymme även hos den förälder där barnet enbart vistas under umgängestid.

Ett kvarboende vuxet barn som får ekonomiskt bistånd bör genom biståndet få möjlighet att betala sin del av familjens boendekostnad, bl.a.

- om föräldrarna på grund av att det vuxna barnet bor kvar har en högre boendekostnad än de annars skulle ha haft, antingen genom att tvingas behålla en stor bostad eller genom att helt eller delvis mista rätten till bostadsbidrag eller
- om det vuxna barnet tidigare har betalt hemma och inte har rätt till studiestöd enligt studiestödslagen (1999:1395) eller förlängt barnbidrag enligt 15 kap. socialförsäkringsbalken.

Med ett kvarboende vuxet barn avses ett barn som efter fyllda 18 år bor kvar i föräldrahemmet men som föräldrarna inte är underhållsskyldiga för.

Faktisk boendekostnad

Hyreslägenhet

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en hyreslägenhet beakta hyran inklusive uppvärmning och obligatoriska avgifter. Om lägenheten hyrs i andra hand, bör nämnden godta den hyra som lägenhetsinnehavaren och andrahandshyresgästen har avtalat, under förutsättning att den är skälig.

Inneboende

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en inneboende beakta vad bostadsinnehavaren och den inneboende avtalat, om kostnaden är skälig. De som lever i en hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren bör inte räknas som inneboende.

Bostadsrätt

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för en bostadsrättslägenhet beakta månadsavgiften, uppvärmningskostnaden och räntekostnaden för lån som tagits för inköp och underhåll eller liknande av lägenheten. Nämnden bör även beakta om den enskilde har rätt till skattejämkning för räntekostnaden.

Egen fastighet

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden för ett eget hus, i förekommande fall, beakta tomträttsavgäld och räntekostnaden för lån som tagits för inköp och underhåll eller liknande av fastigheten. Nämnden bör även beakta om den enskilde har rätt till skattejämkning för räntekostnaden och tomträttsavgäld. I den faktiska boendekostnaden bör dessutom nödvändiga driftskostnader räknas in, t.ex. för uppvärmning, vatten och avlopp, sophämtning och försäkring.

Hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden beakta hur stor andel av bostaden den enskilde disponerar, om han eller hon, t.ex. ett kvarboende vuxet barn eller en förälder, lever i en hushållsgemenskap med bostadsinnehavaren utan att vara samboende. Nämnden bör vid beräkningen följa Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:9) om beräkning av bostadskostnad i ärenden om bostadsbidrag och familjebidrag i form av bostadsbidrag, som finns i Försäkringskassans författningssamling.

Delad bostad

Socialnämnden bör vid beräkningen av den faktiska boendekostnaden beakta kostnaden delad med antalet boende i bostaden, om flera personer delar bostad men saknar eller har begränsad hushållsgemenskap.

Andra boendeformer

Socialnämnden bör för andra boendeformer, t.ex. husvagn, båt eller hotell, beräkna den faktiska boendekostnaden efter omständigheterna i varje enskilt fall. I vissa fall kan det vara motiverat att lägga till kostnader för sådant som ingår i ett vanligt boende, t.ex. dusch och tvättmaskin. För personer som saknar permanent bostad bör kostnaden för magasinering av egna tillhörigheter under skälig tid ingå i den faktiska boendekostnaden.

Boendekostnad vid kort- och långvarigt biståndsbehov

Vid ett kortvarigt biståndsbehov bör socialnämnden i regel godta den faktiska boendekostnaden. Med kortvarigt avses en period om maximalt tre sammanhängande månader.

Om socialnämnden bedömer att behovet av ekonomiskt bistånd blir längre än tre sammanhängande månader, bör nämnden kunna pröva om den faktiska boendekostnaden är skälig. I prövningen bör, vid beaktande av en skälig levnadsnivå, hänsyn tas till att den enskilde kan byta till en billigare bostad eller på annat sätt kan sänka boendekostnaden. Nämnden bör dock undvika beslut som medför att den enskilde tvingas flytta från den tätort eller den del av kommunen där han eller hon bott under flera år. Nämnden bör även ta hänsyn till om det i individuella fall finns särskilda skäl mot byte av bostad eller bostadsområde som t.ex.

- om det finns risk för att ett byte medför negativa sociala konsekvenser,
- om en barnfamilj genom att flytta skulle tvingas bryta upp från barnomsorg, skola och socialt nätverk,
- om en ensamstående vuxen, t.ex. med funktionsnedsättning eller sociala problem och äldre med sviktande hälsa, har ett särskilt stort behov av kontinuitet i det sociala nätverket eller den fysiska miljö som hänger samman med det nuvarande boendet,
- om bostaden är anpassad till en boendes funktionsnedsättning eller
- om den enskilde har begränsad möjlighet att bli godkänd som hyresgäst, t.ex. vid arbetslöshet eller betalningsanmärkning.

Häktade och personer som avtjänar en faktisk strafftid på högst sex månader bör ges ekonomiskt bistånd till den faktiska boendekostnaden under hela häktningstiden respektive strafftiden, om de annars riskerar att bli bostadslösa. Socialnämnden bör rekommendera den enskilde som avtjänar ett straff att hyra ut sin bostad i andra hand, om hyresvärden ger sitt samtycke och det är lämpligt. Om hyresvärden inte ger något sådant samtycke, kan hyresgästen begära tillstånd till uthyrningen hos hyresnämnden. Socialnämnden bör i förekommande fall ge ekonomiskt bistånd till boendekostnaden i avvaktan på hyresnämndens beslut.

Skälig tid för bostadsbyte

Om socialnämnden bedömer att boendekostnaden inte är skälig, bör nämnden i regel ändå godkänna den under en övergångstid så att den enskilde ges skälig tid att förändra sin boendekostnad. Nämnden bör även godkänna den faktiska boendekostnaden så länge den enskilde aktivt medverkar till att finna ett billigare boende eller på annat sätt försöker sänka sina boendekostnader. Ovanstående bör inte tillämpas, om boendet är en särskilt dyrbar nödlösning, t.ex. boende på hotell, och nämnden kan erbjuda ett billigare alternativ med godtagbar standard i avvaktan på en permanent lösning.

Om den enskilde efter information från socialnämnden och efter skälig tid väljer att behålla ett boende med en kostnad som inte är skälig, bör ekonomiskt bistånd beräknas utifrån den boendekostnad som bedöms skälig för en låginkomsttagare på orten (jfr avsnittet "Skälig boendekostnad" s. 5).

Byte till dyrare bostad

Om den som får ekonomiskt bistånd har ett önskemål om att flytta till ett dyrare boende, bör socialnämnden ge bistånd beräknat på den nya boendekostnaden under förutsättning att flyttningen är nödvändig för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå. Det kan t.ex. gälla

- om det finns medicinska eller starka sociala skäl som styrker behovet av flyttning,

- om det finns svåra personliga motsättningar mellan hushållsmedlemmarna, t.ex. mellan förälder respektive styvförälder och ett vuxet barn eller mellan makar eller samboende,
- om bostadens standard inte är skälig vad avser fysisk miljö och utrustning,
- om ett vuxet barn genom att bo i föräldrahemmet förhindras att leva ett normalt vuxenliv och bli självständig,
- om den enskilde måste flytta till följd av att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott eller
- vid trångboddhet.

För att ett hushåll inte ska anses trångbott bör det, utom för ensamstående utan barn, ha sovrum utöver vardagsrum och kök eller kokvrå. Två barn bör kunna dela sovrum. Med beaktande av stigande ålder och personlig integritet, bör barn emellertid inte behöva dela sovrum. Vuxna som inte är sambor bör inte behöva dela sovrum.

Vid bedömningen av vad som är skälig boendestandard vid byte till dyrare bostad bör utgångspunkten vara vad en låginkomsttagare på orten normalt har möjlighet att kosta på sig.

Hushållsel

Socialnämnden bör i regel godta den enskildes faktiska kostnader för hushållsel, om kostnaderna är skäliga.

Arbetsresor

Socialnämnden bör vid beräkningen av skäliga kostnader för arbetsresor i regel beakta månadskostnaden för lokala resor med allmänna kommunikationer.

Om den enskilde behöver bil för arbetsresor, bör de faktiska kostnaderna för arbetsresorna kunna användas som underlag vid beräkningen av skäliga bilkostnader, t.ex. för

- bensin,
- skatt,
- försäkring och
- besiktning.

Behov av bil kan t.ex. finnas om

- allmänna kommunikationer saknas,
- turtätheten är starkt begränsad eller
- den enskilde lider av sjukdom eller har funktionsnedsättning.

Socialnämnden bör vid beräkningen av skäliga kostnader för resor med färdtjänst beakta färdtjänstavgiften.

Hemförsäkring

Socialnämnden bör i regel godta den enskildes faktiska kostnader för hemförsäkring, om kostnaderna är skäliga.

Medlemskap i fackförening och arbetslöshetskassa

Socialnämnden bör godta den enskildes faktiska kostnader för avgifter till fackförening och arbetslöshetskassa.

LIVSFÖRING I ÖVRIGT ENLIGT 4 KAP. 1 § SOCIALTJÄNSTLAGEN

Om den enskilde inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt, kan den enskilde få ekonomiskt bistånd för sin livsföring i övrigt som kan avse bl.a. kostnader för

- hälso- och sjukvård,
- tandvård,
- glasögon,
- hemutrustning,
- flyttkostnader,
- spädbarnsutrustning,
- umgängesresor,
- avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter,
- rekreation,
- begravning och
- skulder.

Hälso- och sjukvård

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd för skäliga kostnader för hälso- och sjukvård som är medicinskt påkallad. Nämndens bedömning av vad den enskilde ska få ersättning för bör göras från den utgångspunkten att syftet med vården ska kunna uppnås.

Ekonomiskt bistånd bör omfatta kostnader för åtgärder som

- utgör sådan vård och behandling som avses i 1 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) och som ett landsting är skyldigt att svara för enligt 3 § samma lag, även i de fall insatserna tillhandahålls av en privat yrkesutövare som är ansluten till Försäkringskassan,
- vidtas efter bedömning av hälso- och sjukvårdspersonal och
- görs i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Ekonomiskt bistånd bör även omfatta skäliga kostnader för bl.a.

- hjälpmedel och förbrukningsmaterial som förskrivits av behörig hälso- och sjukvårdspersonal,

- läkemedel som omfattas av lagen (2002:160) om läkemedelsförmåner m.m. och som förskrivits av behörig hälso- och sjukvårdspersonal,
- resor som är nödvändiga för att vården ska kunna genomföras eller
- resor som är nödvändiga för att hämta ut förskrivna läkemedel, hjälpmedel och förbrukningsmaterial.

Tandvård

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för nödvändig tandvård. Hit räknas också förebyggande åtgärder mot karies och tandlossning. Nämnden bör i regel grunda sin bedömning på behandlande tandläkares val av åtgärd och vad denne anser vara nödvändig tandvård. Nämnden bör väga in om biståndsbehovet beräknas bli kort- eller långvarigt.

Förutom rent medicinska aspekter bör socialnämnden beakta de sociala konsekvenser som kan uppstå vid utebliven tandvård.

Socialnämnden bör kunna ställa krav på att en tandläkarkonsult anlitas, om behandlingskostnaderna är höga eller om det finns olika behandlingsalternativ.

Om behovet av tandvård är akut, bör socialnämnden inte ställa krav på att den enskilde ansöker om ekonomiskt bistånd före behandlingen.

Glasögon

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för glasögon, om behovet styrks av en legitimerad optiker eller läkare. Nämnden bör godta skäliga kostnader för kontaktlinser, om linser är det enda alternativet och behovet styrks av en läkare.

Hemutrustning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till den hemutrustning som behövs för att ett hem ska kunna fungera.

Den hemutrustning som avses bör kunna tillgodose behov som t.ex. matlagning, umgänge, sömn, förvaring, rengöring och rekreation. Även radio, TV och dator med internetuppkoppling bör ingå i en hemutrustning. Vid bedömning av behovet av dator med internetuppkoppling bör nämnden särskilt ta hänsyn till behoven hos barn och ungdomar som går i skolan.

Underhåll, reparation eller komplettering

Socialnämnden bör, om det krävs för att den enskilde ska kunna bibehålla en skälig levnadsnivå, ge ekonomiskt bistånd till

- inköp av hemutrustning som behöver bytas ut,
- underhåll av hemutrustning,
- reparation av hemutrustning eller
- inköp av kompletterande hemutrustning (jfr avsnittet "Spädbarnsutrustning" nedan).

Hemutrustning vid bosättning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till behövlig hemutrustning vid bosättning, om det finns särskilda skäl. Sådana skäl kan t.ex. vara att

- bostaden är ett led i en rehabilitering,
- den enskilde saknar möjligheter att förbättra sin ekonomi,
- den enskilde endast kan förbättra sin ekonomi på mycket lång sikt eller
- den enskilde omgående behöver flytta till en annan bostad till följd av att han eller hon är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller för något annat brott.

Val av inköpsställe

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till hemutrustning utan villkor om att särskilda inköpsställen ska användas, om det inte finns särskilda skäl för det.

Flyttkostnader

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till flyttkostnader, om flyttingen är nödvändig för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå (jfr avsnittet "Byte till dyrare bostad" s. 8).

Ekonomiskt bistånd till flyttkostnader bör i regel bl.a. omfatta

- hyra av bil, inklusive försäkring,
- bensin,
- hyra av flyttlådor och
- flytt av telefonabonnemang.

Om den enskilde på grund av sjukdom, ålder eller andra skäl inte klarar av att flytta på egen hand, bör biståndet omfatta skäliga kostnader för en flyttfirma.

Spädbarnsutrustning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för nödvändig spädbarnsutrustning i samband med ett barns födelse, bl.a.

- säng med sängkläder och andra tillbehör,
- skötbädd med tillbehör,
- bärsele,
- bilbarnstol,

- barnvagn med tillbehör och
- utrustning för bad.

Avseende klädustrustning se avsnittet ”Särskilda skäl att beräkna kostnader till en högre nivå” s. 3.

Umgängesresor

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för att ett barn ska kunna umgås med sin förälder som bor på annan ort. Med annan ort kan även avses en ort utanför Sverige. Avgörande för vad som bör vara skälig kostnad för resor och hur ofta bistånd bör ges till kostnader för umgänge bör anpassas till vad en familj i allmänhet har råd med. Vid denna bedömning bör nämnden även beakta vad som har reglerats genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal om umgänge.

Förutom reskostnader bör även andra kostnader som är nödvändiga för att umgänget ska kunna komma till stånd ingå i biståndet, t.ex. kostnader för logi.

Avgifter för kommunal service, ansöknings- och förmedlingsavgifter

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till kostnader för t.ex.

- barnomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- omsorg om personer med funktionsnedsättning i väntan på nedsättning av avgiften,
- äldreomsorg i väntan på nedsättning av avgiften,
- rättshjälpsavgift,
- identitetshandling för den som saknar sådan och
- bostadsförmedling för den som saknar eller behöver byta bostad.

Se vidare avsnittet ”Genom nedsättning av kommunala avgifter, m.m.” s. 16.

Rekreation

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till skäliga kostnader för rekreation, om det finns särskilda skäl. Det kan finnas särskilda behov av rekreation, t.ex. hos barnfamiljer som under lång tid på grund av ekonomiska problem inte har kunnat få någon form av semester och hos vuxna med långvariga medicinska eller sociala problem. Om det finns barn i hushållet, bör nämnden göra en särskild bedömning av barnets behov.

Ekonomiskt bistånd till rekreation bör räcka t.ex. till en tåg- eller bussresa och logi. När det gäller barn bör biståndet räcka till kostnaden för t.ex. en koloni- eller lägervistelse.

Begravning

Begravningskostnader täcks i första hand av tillgångarna i dödsboet. Om dödsboet saknar tillgångar helt eller delvis, bör socialnämnden ge ekonomiskt bistånd som möjliggör en värdig begravning. Hänsyn bör tas till allmänt vedertagna begravningstraditioner och i förekommande fall olika religiösa och etniska gruppers speciella önskemål om hur en begravning ska ordnas. Då begravningen ska ske utomlands, bör nämnden ge ekonomiskt bistånd som motsvarar kostnaden för begravning i Sverige.

Ekonomiskt bistånd till begravningskostnader bör i regel inte vara högre än ett halvt basbelopp.

I en förälders försörjningsskyldighet ligger även ett ansvar att efter förmåga stå för kostnaderna för ett barns begravning.

Skulder

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till betalning av skulder, endast om det är enda möjligheten för den enskilde att uppnå en skälig levnadsnivå. Nämnden bör ge bistånd till skulder efter en individuell prövning och när det enligt nämndens bedömning skulle få allvarliga sociala konsekvenser för den enskilde om skulden inte betalas. Det kan t.ex. gälla skulder för boendekostnader eller hushållsel.

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd även till en skuld som uppstått under sådan tid då den enskilde inte har haft bistånd till kostnaden, men hade fått bistånd om han eller hon hade ansökt om detta.

BEHOVET KAN TILLGODOSES PÅ ANNAT SÄTT ENLIGT 4 KAP. 1 § SOCIALTJÄNSTLAGEN

Genom arbete

Om den enskilde är arbetslös, bör socialnämnden i regel kunna kräva att han eller hon står till arbetsmarknadens förfogande på heltid och är villig att ta erbjudet lämpligt arbete. I detta krav bör också ingå att den enskilde deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder, t.ex. arbetsmarknadsutbildning, praktik eller arbetsrehabiliterande åtgärder. Även grundutbildning i svenska och s.k. arbetssökarverksamheter bör räknas hit.

Genom egna tillgångar

Faktiska tillgångar

När socialnämnden gör en bedömning av om den enskilde kan tillgodose sitt behov genom egna tillgångar, bör nämnden endast beakta sådana tillgångar som den enskilde faktiskt kan förfoga över eller få tillgång till.

Tillgångar som inte bör påverka rätten till ekonomiskt bistånd är t.ex.

- pensionsförsäkringar som inte kan återköpas,
- bankmedel som inte går att ta ut på grund av villkor i ett gåvobrev eller testamente eller
- fast egendom som inte kan överlåtas på grund av en bestämmelse i ett gåvobrev eller testamente.

Lätt realiserbara tillgångar

När socialnämnden gör en bedömning av om den enskilde har rätt till ekonomiskt bistånd, bör nämnden beakta kontanter, bankkonton och andra tillgångar som denne förfogar över och som lätt kan realiseras, t.ex. aktier och obligationer. Detta bör inte gälla hushållsmedlemmars eventuella bosparande upp till den nivå som behövs för att behålla platsen i bosparkön.

Socialnämnden bör bedöma från fall till fall om även andra lätt realiserbara tillgångar, t.ex. bilar, ska påverka rätten till ekonomiskt bistånd. Innehav av bil bör inte vara ett hinder, om den enskilde måste ha bil

- i sitt arbete,
- för att kunna ta sig till och från sin dagliga sysselsättning, t.ex. därför att allmänna kommunikationsmedel inte har rimlig turtäthet eller finns inom rimligt avstånd från bostaden,
- för att skjutsa barnet eller barnen till förskoleverksamhet,
- av medicinska eller sociala skäl, t.ex. för att ett barn ska kunna umgås med sin förälder eller
- för att han eller hon riskerar att bli utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående.

Socialnämnden bör i vissa fall kunna aktualisera byte till en billigare bil, om bilens värde är högre än ett basbelopp. Om den enskilde på grund av funktionsnedsättning har en specialanpassad bil, bör denna, oavsett värde, inte räknas som en tillgång.

Andra realiserbara tillgångar

Om behovet av ekonomiskt bistånd bedöms överstiga tre sammanhängande månader eller om det finns andra särskilda skäl, bör även möjligheten att realisera andra tillgångar påverka socialnämndens bedömning av rätten till bistånd. En tillgång bör dock endast påverka rätten till bistånd, om den har ett betydande värde och om överskottet vid en försäljning motiverar åtgärden. Sådana kapitalvaror som vanligtvis finns i ett hem, t.ex. TV, dvd, musikanläggning och dator, bör i regel inte påverka rätten till ekonomiskt bistånd, om varornas värde är skäligt.

Vid en försäljning bör den enskilde kunna använda intäkten till att betala eventuella lån som är knutna till det som sålts, utan att det påverkar rätten till ekonomiskt bistånd.

Bostad som har ett ekonomiskt värde

En villa eller en bostadsrätt bör endast betraktas som realiserbar tillgång, om en försäljning bedöms kunna ge ett intäktsöverskott som motiverar åtgärden och det finns möjlighet att ordna annat boende. Även om ett överskott talar för en försäljning kan en sådan vara olämplig av andra skäl (jfr avsnittet "Boendekostnad vid kort- och långvarigt biståndsbehov" s. 7). Om försäljningen blir aktuell, bör den enskilde få skälig tid på sig att sälja villan eller bostadsrätten (jfr avsnittet "Skälig tid för bostadsbyte" s. 8).

Hur innehav av en villa eller en bostadsrätt bör behandlas i övrigt framgår i avsnittet "Faktisk boendekostnad" s. 5.

Genom nedsättning av kommunala avgifter, m.m.

Socialnämnden bör tillsammans med den enskilde försöka klarlägga om t.ex. förbehållsbeloppet vid utmätning eller avgifter för sociala tjänster, barnomsorg och liknande är korrekta i förhållande till den enskildes ekonomiska förhållanden. Nämnden bör hänvisa den enskilde till att begära höjning av förbehållsbeloppet eller sänkt avgift när så är möjligt. I avvaktan på en ändring bör nämnden ge ekonomiskt bistånd.

Genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar

Om den enskilde genom socialförsäkringsförmåner och andra ersättningar helt eller delvis kan tillgodose sitt behov, bör socialnämnden hänvisa honom eller henne till att ansöka om dessa. Sådana förmåner och ersättningar kan vara t.ex. bostadsbidrag, underhållsstöd, sjukpenning, föräldrapenning, äldreförsörjningsstöd, aktivitetsstöd och sjuk- eller aktivitetsersättning. Ovanstående bör dock inte tillämpas undantagslöst. Exempelvis bör

- den enskilde inte vara tvungen att utnyttja ersättningsdagar med föräldrapenning före barnets födelse,
- den enskilde som har barn kunna spara upp till fyra veckors föräldrapenning per barn fram till det år då föräldrapenningen senast kan tas ut,
- båda föräldrarna, inte bara den som är arbetslös eller den som har lägre lön, kunna använda sig av sin möjlighet (halva tiden vardera med föräldrapenning) att vara hemma med barnet eller
- den som fyllt 61 år inte vara tvungen att utnyttja möjligheten att göra förtida uttag på sin ålderspension före 65 års ålder.

Genom andra personers inkomster och tillgångar

Makar, registrerade partner och sambor

Makars inkomster bör räknas som gemensamma vid prövningen av rätten till ekonomiskt bistånd. Detsamma bör gälla för registrerade partners inkomster. I regel bör detta även gälla för dem som lever i sådana samboförhållanden som avses i sambolagen (2003:376). För sambor bör socialnämnden räkna med båda parternas sammanlagda inkomster och tillgångar från sammanflyttningsdagen.

Socialnämnden bör endast undantagsvis ge ekonomiskt bistånd enbart till den ena parten, om den som har inkomst inte bidrar till familjens försörjning. Nämnden bör kunna ge bistånd, t.ex. i avvaktan på att den andra parten bidrar med sin inkomst eller uppfyller de villkor som nämnden ställer på honom eller henne. Villkoren kan t.ex. gälla att stå till arbetsmarknadens förfogande och ta erbjudet lämpligt arbete eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Andra situationer då nämnden bör kunna göra undantag från principen om gemensamma tillgångar är om den ena parten är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av den andra parten.

Om den ena parten studerar och studierna är en förutsättning för den framtida försörjningen, bör socialnämnden inte ställa som villkor för ekonomiskt bistånd att han eller hon avbryter studierna för att stå till arbetsmarknadens förfogande. Om den studerande däremot har faktiska möjligheter att utan studierna få arbete som medför stadigvarande försörjning, kan det vara rimligt att han eller hon söker arbete för att kunna bidra till familjens försörjning. Den studerande bör dock få fullfölja påbörjad termin eller kurs.

Bistånd till barn och skolungdomar

Om föräldrarna till ett barn eller till en skolungdom, som har fyllt 18 men inte 21 år, inte fullgör sin underhållsskyldighet och om socialnämnden inte kan förmå dem till det, bör nämnden överväga att ge ekonomiskt bistånd direkt till barnet eller skolungdomen utifrån ålder och mognad.

Om ett barn eller en skolungdom, som har fyllt 18 men inte 21 år, på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrarnas underhållsskyldighet i de fall

- barnet eller skolungdomen är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller
- barnet eller skolungdomen har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna.

Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå barnet ekonomiskt bör dock vara en åtgärd som endast bör användas i undantagsfall.

Barns och skolungdomars tillgångar och inkomster av kapital
Socialnämnden bör kunna räkna av ett barns eller en skolungdoms tillgångar eller inkomster av kapital mot barnets del i familjens kostnader inklusive boendekostnaden (för beräkning av boendekostnad se avsnittet "Faktisk boendekostnad" s. 5). Barn bör dock kunna ha sparade medel upp till 15 procent av basbeloppet utan att det vid ansökningstillfället påverkar föräldrarnas rätt till ekonomiskt bistånd för barnet.

Om ett barn har tillgångar som föräldrarna inte kan förfoga över, bör det inte påverka föräldrarnas rätt till ekonomiskt bistånd för barnet. Detta gäller t.ex. bankmedel som står under överförmyndarens kontroll, om överförmyndaren inte ger sitt samtycke till uttag.

Genom studiestödsformer

Vuxna studerande bör i regel ha sin försörjning genom studiestödsformerna. En vuxen studerande bör dock kunna ges ekonomiskt bistånd t.ex.

- om han eller hon aktivt har sökt feriearbete men inte fått något,
- om han eller hon har fått ett feriearbete men får vänta på första löneutbetalningen,
- i akuta nödsituationer även under pågående termin eller
- om han eller hon deltar i grundläggande svenskundervisning för invandrare och behovet inte kan tillgodoses genom deltidsarbete. I regel bör inte krav ställas på heltidsarbete samtidigt med studierna.

Socialnämnden bör inte ställa krav på att studiestödet ska räcka under en längre tidsperiod än den som angivits av den utbetalande myndigheten.

Socialnämnden bör inte kräva att den som står till arbetsmarknadens förfogande ska börja studera eller återuppta sina studier och ta lån för att själv klara sin försörjning eller livsföring i övrigt.

HUSHÅLLET'S INKOMSTER ENLIGT 4 KAP. 1 § SOCIALTJÄNSTLAGEN

Faktiska inkomster

Socialnämnden bör vid bedömningen av behovet av ekonomiskt bistånd räkna med hushållets samtliga faktiska inkomster. Inkomster som den enskilde inte kan förfoga över bör inte tas med. Sådana inkomster är t.ex.

- överskjutande skatt som tagits i anspråk av kronofogdemyndigheten,
- pension som skulle ha betalats ut om förtida uttag inte hade gjorts eller
- barns inkomster från tillgångar som står under överförmyndarens kontroll när överförmyndaren inte ger sitt samtycke till uttag.

Vissa faktiska inkomster bör socialnämnden dock i regel inte räkna med. Sådana inkomster är t.ex.

- ersättning för merkostnader till följd av funktionsnedsättning,
- ersättning för omkostnader i samband med ett åtagande, t.ex. familjehemsersättningens omkostnadsdel,
- försäkringsersättningar som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust,
- skadestånd som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster och som inte utgör ersättning för inkomstförlust,
- stipendier och fondmedel som är avsedda för ett visst ändamål, t.ex. en resa eller
- extra tillägg till studiestöd.

Socialnämnden bör dock i regel räkna med försäkringsersättningar och skadestånd som kompenserar den enskilde för förlust av egendom som kunnat tillgodose hushållets behov genom att avyttras.

Omständigheterna i det enskilda fallet bör bli avgörande på samma sätt som om den enskilde hade haft kvar egendomen (jfr avsnittet "Genom egna tillgångar" s. 15).

Inkomst- och beräkningsperiod

Socialnämnden bör i regel beräkna ekonomiskt bistånd utifrån de inkomster hushållet hade kalendermånaden före den månad som beräkningen avser. Inkomster som hushållet har fått tidigare bör i regel inte påverka beräkningen, om de inte var mycket höga eller avsedda för en viss längd tidsperiod, t.ex. ett avgångsvederlag.

Nämnden bör kunna ställa större krav på ekonomisk planering av en person som har vetat om att den egna inkomsten kommer att upphöra och tidigare har mottagit ekonomiskt bistånd.

BARNS OCH SKOLUNGDOMARS INKOMSTER ENLIGT 4 KAP. 1 A § SOCIALTJÄNSTLAGEN

Barns och skolungdomars inkomster av arbete

Om socialnämnden räknar av barns och skolungdomars inkomster av arbete över ett prisbasbelopp per kalenderår, bör avräkningen göras mot barnets eller skolungdomens del i familjens kostnader inklusive boendekostnaden (för beräkning av boendekostnad se avsnittet "Faktisk boendekostnad" s. 5).

ÖVRIGT

Utbetalningsperiod och utbetalningsätt

Om ansökan om ekonomiskt bistånd avser en annan period än en kalendermånad, bör biståndet i regel beräknas från och med

tidsbeställningsdagen. Om den enskilde har angivit ett senare datum i ansökan, bör detta gälla.

Ekonomiskt bistånd bör i regel betalas ut månadsvis och direkt till den enskilde via något av de vanliga betalningssätten, dvs. personkonto i bank, plusgiro eller bankgiro. Socialnämnden bör dock kunna göra en kontantutbetalning, om det är nödvändigt. Om utbetalningen av ekonomiskt bistånd görs på ett sådant sätt att det medför kostnader för den enskilde att hämta ut biståndet, bör nämnden ge bistånd till kostnaderna.

Extraordinära utbetalningssätt i form av rekvisitioner eller matkuponger bör endast användas i yttersta undantagsfall, om mycket speciella omständigheter föreligger.

Dagsbelopp

Om ekonomiskt bistånd ges för en kortare period än en månad, bör socialnämnden använda sig av ett dagsbelopp. Dagsbeloppet räknas fram genom att beloppen i riksnormen multipliceras med tolv och sedan divideras med 365.

Bedömnings- och beräkningsunderlag

För att socialnämnden ska kunna avgöra om en enskild har rätt till ekonomiskt bistånd behövs ett underlag för bedömning och beräkning. Om en enskild trots särskild begäran inte förser nämnden med det underlag som behövs eller motsätter sig att handläggaren tar nödvändiga kontakter, bör nämnden i regel kunna avslå ansökan.

Dessa allmänna råd ersätter Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2003:5) om ekonomiskt bistånd.

Socialstyrelsen

TAINA BÄCKSTRÖM

Clara Henley

Bilaga 2 Rättsfall

Bilagan innehåller de rättsfall som texten hänvisar till.

Rättsfallen är sorterade på två sätt, först i kronologisk ordning och sedan efter i vilket kapitel hänvisningen finns.

Kronologisk ordning

RÅ/Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ81 Ab 243 Underrättelseskyldighet

En polisstyrelse anhöll om att få adressuppgifter på två personer som eftersökts för förundersökning. Socialnämnden avsåg framställningen med hänvisning till 7 kap 4 § sekretesslagen (*numera 6 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen, OSL, SoS anm.*). Nämnden ansåg att frågan rörde personliga förhållanden och att personerna ifråga skulle lida men om uppgifterna lämnades ut till polismyndigheten.

RÅ83 2:58 Underrättelseskyldighet

En smittskyddsläkare begärde ut uppgifter om en persons namn och adress från socialtjänsten. Sekretesslagen (*numera offentlighets- och sekretesslagen, OSL, SoS anm.*) utgjorde inget hinder för att uppgifterna lämnades ut, med hänsyn till de synnerligen allvarliga hälsorisker som den enskilde kunde ut sättas för.

RÅ83 2:59 Rekreativresa för barnfamilj

En fyrabarnsfamilj beviljades ekonomiskt bistånd till en rekreativresa från Skåne till Stockholm. Biståndet omfattade utgifter för resan, extrautgifter för måltider på restaurang samt fickpengar till barnen. Familjen skulle bo hos släktingar. För familjen och i synnerhet för barnen fanns ett uttalat behov av miljöombyte och rekreation. Resan stärkte dessutom familjegemenskapen och förbättrade släktkontakterna.

RÅ83 2:79 Bistånd till hyra under fängelsevistelse

HFD ansåg att en person som varit intagen fem månader på kriminalvårdsanstalt var berättigad till ekonomiskt bistånd för löpande hyra och för en hyresskuld som personen hade före intagningen.

RÅ84 2:27 Lån till hyran – rätt till ekonomiskt bistånd

En person fick hjälp att betala hyran genom ett handlån. HFD ansåg inte att lånet tillgodosåg personens behov på ett sådant sätt att han eller hon förlorade rätten till ekonomiskt bistånd.

RÅ84 2:53 Boendekostnad för 20-åring

En 20-årig sökande, som under ett par år varit bosatt på annan ort än föräldrarna, kunde inte nekas bistånd. Personens hjälpbehov kunde inte tillgodoses genom att tillfälligt flytta hem till föräldrarna.

RÅ84 2:76 Bidragsförskott

HFD ansåg att bidragsförskott (numera underhållsstöd, SoS anm.) ingår i den gemensamma familjeinkomsten när socialbidragets storlek ska bestämmas.

RÅ84 2:92 Stå till arbetsmarknadens förfogande

HFD ansåg att man kunde vägra den biståndssökande ekonomiskt bistånd när han eller hon inte har sökt arbete på anvisat sätt.

RÅ85 2:1 Sammanboende

HFD ansåg att ogifta sammanboende som levt under äktenskapsliknande förhållanden kunde jämföras med gifta vid bidragsprövning. Behovet av biståndet skulle bedömas med hänsyn till parets sammanlagda tillgångar.

RÅ85 2:5 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande

HFD ansåg inte att en familj har rätt till ekonomiskt bistånd när den hemarbetande av föräldrarna till barn, 4 och 3 år gamla, avstått från daghemsplatser som socialnämnden erbjudit för att i stället vårda barnen i hemmet och därför underlåtit att söka förvärvsarbete.

RÅ85 2:13 Flerbarnstillägg

HFD ansåg att flerbarnstillägg bör räknas som en del av familjeinkomsten och därmed påverka storleken på bidraget.

RÅ 1986 ref 9 Skuld avseende egen villafastighet

Ett par makar fick rätt till bistånd för att betala skulder för en egen villafastighet: ränta och amortering, olja samt elektricitet. Skulderna hade uppkommit under en begränsad tidsperiod när familjens inkomster understigit vad som krävs för att uppnå en skälig levnadsnivå, och vad familjen normalt kunnat räkna med. Makarna hade utan framgång försökt sälja fastigheten, och prövat andra utvägar för att lösa sina tillfälliga ekonomiska svårigheter, till exempel hade de upprättat en betalningsplan. Därför ansåg HFD att det

inte var ett hinder att makarna inte sålt fastigheten, och att de skulle få bistånd med yrkat belopp.

RÅ 1987 ref 103 Bistånd till studerande under ferier

En studerande ansökte om socialbidrag i anslutning till vårterminens slut och i väntan på a-kassa eller lön. Eftersom biståndet avsåg ett tillfälligt akut nödläge kunde det begränsas till vad som behövdes för uppehållet i väntan på studentens inkomst, där hyreskostnader och eventuella resor till och från arbetet givetvis räknades in. Det fanns alltså inga hinder för socialnämnden att ge studenten biståndet som förskott enligt 33 § SoL (*numera 9 kap. 2 § SoL, SoS anm.*).

RÅ 1987 ref 109 Bistånd till umgängesresa

HFD ansåg att en mamma var berättigad till ekonomiskt bistånd till en Italiensresa för att umgås med sin 13-åriga dotter som bodde där. Pappan tillät inte dottern att besöka modern i Sverige. HFD ansåg att mamman skulle beviljas bistånd, eftersom kostnaderna inte överstigit vad en förälder under liknande omständigheter själv skulle kunna tänkas svara för.

RÅ 1987 ref 167 Stå till arbetsmarknadens förfogande – föräldraledig

HFD ansåg inte att en familj hade rätt till ekonomiskt bistånd när makarnas disponibla inkomst var lägre än tillämplig socialbidragsnorm, på grund av att den ena maken begränsat sin arbetstid med stöd av 3 § lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m.m. (*numera 3 § föräldraledighetslagen (1995:584), SoS anm.*).

RÅ 1987 ref 174 Vistelsekommunens yttersta ansvar

Hemortskommun har ansetts ha ansvaret för bistånd till hjälpsökande även under den tid som den hjälpsökande vistas utomlands för behandling av sjukdom. Högsta förvaltningsdomstolen uttalade bl.a. att vistelsekommunens yttersta ansvar enligt 3 § SoL (*numera 2 kap. 2 §, SoS anm.*) får anses föreligga så länge den hjälpbehövande alltså är att betrakta som bosatt i kommunen i den meningen att han där har kvar sitt egentliga bo och hemvist.

RÅ 1987 not 11 Sekretess hindrade utlämnande av uppgift

HFD fann att bestämmelserna i 7 kap. 4 § sekretesslagen (*numera 6 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen, OSL, SoS anm.*) hindrade att kommunen lämnade ut en persons adress till skyddskonsulenten. Den enskilde hade i handling visat att han inte ville att uppgiften skulle lämnas ut, och eftersom skyddskonsulenten hade möjlighet att besluta att personen omedelbart skulle omhändertaras kunde han lida men av att uppgiften lämnades ut.

RÅ 1988 ref 35 Hemsjukvårdsbidrag

Hemsjukvårdsbidrag har räknats som inkomst vid bidragsprövning, om det inte utgör ersättning för merkostnader.

RÅ 1988 ref 67 Begravningskostnader

HFD fann att kommunens socialbidragsnorm för begravningskostnader kunde frångås eftersom det förekom vissa kostnader som normen inte omfattar.

RÅ 1988 ref 120 Föräldrapenning

Föräldrapenning räknades som inkomst vid en bidragsprövning trots att den sökande ville spara del av föräldrapenning (garantidagarna) till senare. HFD ansåg inte att den sökande hade rätt att avstå från samtliga garantidagar till en senare tidpunkt.

RÅ 1988 ref 129 Förskott av folkpension

En person fick pension med reducerat belopp på grund av att han tagit ut folkpension i förskott. HFD bedömde hans rätt till bistånd med hänsyn till den pension han fått, och inte till det högre belopp som han skulle ha fått om han inte tagit ut pension i förskott.

RÅ 1988 ref 137 Kostnad för boende i husvagn

HFD ansåg att en person skulle beviljas bistånd för kostnader för boende i husvagn. Den enskilde föredrog i detta fall att bo i husvagn framför andra alternativ. HFD hänvisade till 1 § tredje stycket SoL (*numera 1 kap. 1 § SoL, SoS anm.*) om att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet, och till 9 § (*numera 3 kap. 5 §, SoS anm.*) samma lag som säger att insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan, etc.

RÅ 1989 ref 24 I-II Tandvårdskostnader

I. HFD ansåg att en sökande var berättigad till ekonomiskt bistånd till tandbehandling, trots att han haft inkomster i sådan omfattning att han haft medel för sin försörjning och livsföring i övrigt som översteg gängse biståndsnorm. Mannen saknade tänder i båda käkarna och behövde implantatförankrade proteser. HFD ansåg att det var nödvändigt att mannen fick den nämnda tandvården för att uppnå en skälig levnadsnivå.

II. HFD ansåg att en sökande inte var berättigad till bistånd för tandvårdskostnader eftersom mannens inkomster väsentligt översteg gängse bidragsnorm.

RÅ 1989 ref 64 I-II Begravningskostnader

I. En familj nekades bistånd till begravningskostnader för sin son eftersom familjens inkomster översteg skälig socialbidragsnorm. Rätten till bistånd för vårdkostnader för ett underårigt barn som lever tillsammans med sina föräldrar bedöms utifrån familjens inkomst och förmögenhetsförhållanden. Samma princip bör tillämpas för begravningskostnader.

II. En kvinna ansökte om bistånd till begravningskostnader för sin mor. HFD uttalade att dödsboets rätt till bistånd bör bedömas med utgångspunkt enbart i dödsboets ekonomiska situation. Att dottern betalat begravningen i avvaktan på socialnämndens beslut gjorde inte att dödsboets behov av bistånd tillgodosetts på ett sådant sätt att rätten till bistånd bortfallit.

RÅ 1989 ref 99 Kostnader för egen bil

En kvinna bodde kvar i det gemensamma huset med de två barnen, efter att ha separerat från sin man. Huset låg avsides i en glesbygd. Trots att kvinnan inte förvärvsarbetade, bedömde HFD att hon hade rätt till en egen bil för att uppnå en skälig levnadsnivå.

RÅ 1989 not 120 Advokatkostnader i samband med bodelning

En sökande beviljades bistånd för advokatkostnader i samband med bodelning vid en separation. Kostnaderna avsåg bevakning av vad som ska anses ingå i en skälig levnadsnivå i fråga om bohag m.m.

RÅ 1990 ref 7 Extra tillägg till studiebidrag

För en ung biståndssökande räknades inte ett extra tillägg till studiebidraget, grundat på föräldrarnas inkomst, som inkomst vid bedömningen av personens behov av bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). Det berodde på att den unge bodde i föräldrahemmet.

RÅ 1990 ref 119 Skyldighet att tillhandahålla bostad

En ensamstående kvinna med fyra barn begärde hjälp av socialnämnden för att skaffa en bostad. Kommunen kunde, trots ansträngningar, inte erbjuda något annat än en husvagn. HFD konstaterade att kvinnan tillhörde en sådan utsatt grupp av hjälpsökande som enligt förarbetena till SoL kan behöva särskild hjälp, till exempel med att skaffa en bostad. HFD har i en tidigare dom funnit att boende i husvagn på en campingplats, i vart fall när det gäller permanentboende, inte kan anses fylla det krav på skälig levnadsnivå som den enskilde enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) har rätt att ställa (RÅ 1988 ref 137). Det fanns inte heller något särskilt skäl att godta husvagn som bostad för kvinnan och hennes barn. Sociala distriktsnämnden ålades att tillhandahålla kvinnan en bostad som fyllde kravet på skälig levnadsnivå, eller se till att hon fick tillgång till en sådan bostad på ett annat sätt.

RÅ 1991 not 326 Stå till arbetsmarknadens förfogande – discjockey
Sökanden har inte ansetts stå till arbetsmarknadens förfogande, eftersom han endast sökt arbete som discjockey.

RÅ 1992 ref 16 Skuldsanering
HFD medgav inte bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) i form av skuldsanering, eftersom utredningen inte visade att fordringsägarnas eventuella betalningskrav skulle förhindra den hjälpsökande från att kunna uppehålla en skälig levnadsnivå i framtiden.

RÅ 1992 ref 57 Sjukvård i form av psykoterapi
På grund av resursbrist har sjukvård i form av psykoterapi kunnat beredas först efter viss tid. HFD ansåg inte att den sociala distriktsnämnden var skyldig att ge bistånd till vården eftersom det inte fanns ett omedelbart behov.

RÅ 1993 ref 11 Skälig levnadsnivå – kommunens resurser
Sedan Riksskatteverkets normalbelopp för existensminimum avskaffats, ansåg HFD att Socialstyrelsens bruttonormer bör ligga till grund för bedömningen av skälig levnadsnivå enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). HFD framhöll att den biståndssökandes kommuns egna ekonomiska förhållanden inte hade någon betydelse i sammanhanget, eftersom den enskilde fått en lagstadgad rätt till bistånd som tillförsäkrar honom en skälig levnadsnivå.

RÅ 1993 not 322 Återbetalning
HFD biföll inte socialnämndens talan om att den biståndssökande skulle återbetala sitt ekonomiska bistånd, eftersom den ersättningsskyldige då kunde antas bli ur stånd att klara sin försörjning eller sin dagliga livsföring i övrigt.

RÅ 1994 ref 50 Hänsyn till tidigare inkomster vid nyansökan
HFD ansåg inte att en biståndssökande var skyldig att planera sin ekonomi när erhållen ersättning (före ansökningstillfället) från a-kassa varit högre än den tillämpliga normen då det var fråga om en nyansökan - eller när sökanden inte fått socialbidrag, i varje fall inte under tiden närmast före sin ansökan.

RÅ 1994 ref 53 Begravningskostnad
HFD ansåg inte att ett dödsbo var berättigat till bistånd till begravningskostnader, eftersom den avlidna förhållandevis kort tid före dödsfallet tecknat en kapitalförsäkring med dödsbodelägaren som försäkrad. Den avlidna hade dessutom gett bort betydande belopp till dödsbodelägaren, dennes hustru och barn.

RÅ 1994 ref 61 Boendekostnad för 18-åring

HFD ansåg inte att en arbetslös 18-åring var berättigad till bistånd för en del av familjens boendekostnad när han bodde kvar i föräldrahemmet efter avslutad skolgång, trots att föräldrarnas underhållsskyldighet hade upphört.

RÅ 1994 ref 76 Byte till dyrare bostad

En biståndssökande bytte till en större och dyrare bostad och begärde att få ekonomiskt bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). HFD avslog ansökan eftersom lägenhetsbytet inte var nödvändigt för att tillförsäkra sökanden en skälig levnadsnivå.

RÅ 1994 ref 81 Umgängesresa

HFD ansåg att en mamma som sökte bistånd behövde det för att hennes barn skulle kunna besöka sin pappa i Finland, så att barnen skulle tillförsäkras en skälig levnadsnivå. HFD uttalade att barnens intresse av att besöka en förälder får vägas mot resekostnadernas storlek. Resekostnaderna bör i ett sådant fall inte vara högre än att de kan anses motsvara vad en familj i allmänhet har råd med.

RÅ 1994 not 574 Boende på härbärke

HFD ansåg att boende på härbärke uppfyllde kravet på skälig levnadsnivå för en begränsad övergångsperiod.

RÅ 1995 ref 48 Sammanboende

HFD bedömde en sammanboendes behov av bistånd med hänsyn till båda parter sammanlagda tillgångar redan från sammanflyttningen.

RÅ 1995 ref 52 Fördyrade matkostnader på grund av bulimi

HFD beviljade inte bistånd till fördyrade matkostnader på grund av bulimi.

RÅ 1995 ref 56 Rätt till bistånd i en akut nödsituation oavsett orsak

En sökande som hade inkomster som översteg socialbidragsnormen förbrukade de egna medlen huvudsakligen genom att betala skulder, och hamnade på så sätt i en akut nödsituation. HFD ansåg inte att sökanden förlorat sin rätt till bistånd för att hon själv försatt sig i en sådan situation. När en bidragssökande har inkomster som överstiger socialbidragsnormen under den tidsperiod ansökningen avser, kan socialnämnden i allmänhet betala ut socialbidraget som ett förskott på förväntade förmåner eller ersättningar.

RÅ 1995 ref 63 Borgen för hyra

Ett föräldrapar som inte längre är underhållsskyldiga för sin dotter, tecknade borgen för dotterns förpliktelser enligt avtal om hyra av en bostadslägenhet. HFD ansåg inte att borgensförbindelsen har gjort att hennes behov av bistånd

till betalning av förfallen hyra kunnat tillgodoses på annat sätt än genom bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.).

RÅ 1995 ref 70 Bo och hemvist

En utlänning med tillfälligt uppehållstillstånd vistades under långa tidsperioder i sitt hemland efter sin ankomst till Sverige. Han hade fast anställning och bostad i sitt hemland. HFD vägrade honom bistånd eftersom han inte ansågs ha haft sin egentliga bo- och hemvist i vistelsekommunen här i riket.

RÅ 1995 ref 79 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande

Den ene av två makar med minderåriga barn ansökte om bistånd för sig och barnen. HFD nekade personen bistånd eftersom den andre maken inte hade stått till arbetsmarknadens förfogande och därigenom hade underlåtit att försöka fullgöra sin underhållsskyldighet mot familjen.

RÅ 1995 ref 80 Hemutrustning

En ung person sökte ekonomiskt bistånd för att skaffa hemutrustning till sitt första egna boende. När HFD fastställde biståndet godtogs en betydligt enklare standard än annars. Hänsyn togs också till möjligheten att skaffa begagnad utrustning eller utrustning som har ett lågt pris av någon annan anledning.

RÅ 1995 ref 85 (II) Överskjutande skatt

II. HFD ansåg inte att överskjutande skatt, som kronofogdemyndigheten omhändertagit för att betala en biståndssökandes skuld, skulle räknas som inkomst vid socialbidragsberäkningen. Det beror på att den sökande varken kunde överklaga beloppet eller på annat sätt få tillgång till det.

RÅ 1995 ref 88 Krav på deltagande i SFI

HFD nekade sökande rätt till ekonomiskt bistånd eftersom de avbröt pågående studier i svenska för invandrare utan giltigt skäl.

RÅ 1995 ref 92 Villkorat bistånd

HFD ansåg inte att en socialnämnd kunde vägra en sökande ekonomiskt bistånd på grund av att han inte tog emot socialnämndens erbjudande om sysselsättning, som han fick ersättning med socialbidrag och ett mindre stimulansbidrag för.

RÅ 1995 ref 97 Arbetssökarverksamhet

HFD beviljade inte den biståndssökande ekonomiskt bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) eftersom personen inte deltog i en arbetssökarverksamhet som socialnämnden arrangerade.

RÅ 1996 ref 12 Extra tillägg till studiebidrag

HFD räknade inte ett extra tillägg till studiebidrag som inkomst, när den skulle bedöma en students (som bodde tillsammans med en annan student) behov av bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.).

RÅ 1996 ref 13 Ensam vuxenstuderande med minderåriga barn – ej akut nödsituation

HFD beviljade inte en ensamstående vuxenstuderande med minderåriga barn bistånd som tillskott till studiemedel, när det inte varit fråga om en nödsituation.

RÅ 1996 ref 14 Bistånd till kvarstående skatt

Socialnämnden beviljade inte en familj bistånd för att betala sin kvarstående skatt. Att socialnämnden vid tidigare biståndsutbetalningar inte observerat att preliminärskatteavdragen för familjens inkomster varit otillräckliga motiverade inte biståndet, ansåg HFD.

RÅ 1996 not 53 Ensam vuxenstuderande med minderåriga barn – akut nödsituation

HFD beviljade en ensamstående vuxenstuderande med minderåriga barn ekonomiskt bistånd i en akut nödsituation.

RÅ 1996 ref 70 Reducerat bistånd

Socialnämnden reducerade bidraget till en familj på grund av påståenden om att en person i familjen misskött sitt praktikarbete. HFD uttalade att socialnämnden under vissa förutsättningar kan kräva att en person fullgör ett oavlönat praktikarbete för att få ekonomiskt bistånd, om praktikarbetet ingår i ett introduktionsprogram för invandrare som kommunen tillhandahåller. Men om personen inte uppfyller detta krav måste nämnden göra en särskild prövning i varje enskilt fall för att bedöma om det funnits giltiga skäl för inte delta eller fullfölja praktiken. Eftersom nämnden inte kunde visa att de sökande misskött sitt praktikarbete, fanns det inte giltiga skäl för att reducera biståndet.

RÅ 1996 ref 99 I-II Bostadskostnad

HFD godtog en faktisk hyreskostnad som inte avviker från vad som kan anses normalt på orten vid en biståndsberäkning. Därför underkändes en genomsnittlig hyresnivå inom kommunen, som socialnämnden beräknade, som underlag.

RÅ 1997 ref 2 Krav på studerande att planera sin ekonomi

En biståndssökande hade studerat och haft anledning att räkna med att han efter studierna kunde sakna medel till sin försörjning. HFD ansåg att han borde ha planerat sin ekonomi så att han hade kunnat spara en del av det uppkomna överskottet (i förhållande till gällande socialbidragsnorm). Hans inkomster bestod av bland annat arvode, bostadsbidrag och överskjutande skatt.

RÅ 1997 ref 79 (I-III) Bistånd till eget boende för ungdomar

HFD har uttalat att hemmaboende ungdomar inte har någon ovillkorlig rätt till bistånd för att få ett eget boende. HFD anser att de har rätt till bistånd först om ett eget boende är nödvändigt för att tillförsäkra dem en skälig levnadsnivå. Särskilda skäl för bistånd har exempelvis ansetts vara att familjen är mycket trångbodd eller att svåra personliga motsättningar uppkommit inom familjen.

I. En 20-årig kvinna som efter drygt ett halvt års studier på annan ort åter bodde i sitt föräldrahem har nekats bistånd, eftersom socialnämnden inte ansåg att hon behövde en egen bostad för att uppnå en skälig levnadsnivå.

II. En 21-årig kvinna har nekats bistånd eftersom socialnämnden inte ansåg att hon behövde en egen bostad för att uppnå en skälig levnadsnivå.

III. En 19-årig kvinna beviljades bistånd till eget boende eftersom hon inte skulle uppnå en skälig levnadsnivå om hon bodde kvar i föräldrahemmet (på grund av motsättningar mellan kvinnan och hennes mor).

RÅ 1998 ref 24 Stå till arbetsmarknadens förfogande

HFD ansåg att det är tillräckligt att delta aktivt i arbetsmarknadsutbildning i form av ungdomspraktik (I) respektive i ALU-verksamhet för att förbereda start av eget företag (II), för att uppfylla kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande.

RÅ 2000 ref 37 Företagare

HFD har uttalat att det inte finns något lagligt stöd för att generellt utesluta företagare från rätten till socialbidrag. Men när socialnämnden prövar om en företagare har rätt till bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, Sos anm.) måste man särskilt ta hänsyn till att paragrafen inte ger rätt till bistånd för andra ändamål än den enskildes försörjning och livsföring i övrigt. Det innebär bl.a. att näringsbidrag och andra former av företagsstöd i princip faller utanför paragrafens tillämpningsområde. Bidragets huvudsakliga ändamål måste avgöras: försörjningsstöd eller företagsstöd.

RÅ 2001 ref 58 Återbetalning

En person beviljades försörjningsstöd av socialnämnden. Hon blev därefter beviljad vårdbidrag retroaktivt av Försäkringskassan. HFD bedömde att socialnämnden hade rätt att uppbära retroaktivt beviljat vårdbidrag, även om den

enskilde inte hade fått försörjningsstöd för hela den tid som vårdbidraget avsåg.

RÅ 2004 ref 59 Avgift för sjukhusvård

En person har rätt till försörjningsstöd enligt socialtjänstlagen för att betala för sluten sjukhusvård om han eller hon behöver det.

RÅ 2004 ref 79 Psykoterapi – kunde avvakta erbjudande från landstinget

En person ansökte om bistånd till behandlingskostnader för psykoterapi hos en privat terapeut som inte var ansluten till Försäkringskassan. HFD ansåg att kommunen inte var skyldig att ge bistånd till betalning av psykoterapi i privat regi, eftersom sökandens tillstånd inte ansågs vara så akut att det inte gick att avvakta den behandling som landstinget kunde erbjuda.

RÅ 2004 ref 130 Val av bostadsort skulle respekteras

En familj avböjde ett erbjudande om bostad m.m. i en kommun i en annan del av landet och nekades därefter bistånd i form av bl.a. bostad i vistelsekommunen. Socialnämnden borde ha respekterat att familjen inte ville flytta till en annan del av landet, oavsett om erbjudandet om insatser i den andra kommunen uppfyllde kraven på skälig levnadsnivå. HFD ansåg att vistelsekommunens vägran att sedan bevilja bistånd till familjens försörjning m.m. stred mot socialtjänstlagen.

RÅ 2005 ref 51 Spelmissbruk

Socialtjänstens särskilda ansvar för hjälp och vård till vuxna missbrukare gäller endast vid missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel. Men det går att få bistånd till behandling för s.k. spelmissbruk om personen det gäller uppfyller allmänna förutsättningar för rätt till bistånd.

RÅ 2006 not 174 – Ansökan om bistånd i form av resa till Kosovo

Sökanden ansökte om bistånd till en resa till sitt tidigare hemland Kosovo. Hon hade under en längre tid haft svåra psykiska problem, men avböjt den vård hennes behandlande läkare hade erbjudit. Kvinnan ansåg att resan skulle bidra till att förbättra hennes tillstånd. HFD ansåg att ansökan om bistånd till resan skulle avslås, eftersom det var oklart vilken effekt den aktuella resan skulle få på kvinnans psykiska hälsa.

RÅ 2007 ref 7 Anmodan att sälja bil var överklagbart beslut

Socialnämndens uppmaning att sökanden skulle sälja en bil ansågs innefatta ett överklagbart beslut. Socialnämnden uppmanade sökanden i ett brev att sälja sin bil senast ett visst datum för att nämnden inte skulle ifrågasätta hans rätt till bistånd. Eftersom det skulle kunna få kännbara effekter för honom och hans familj om han inte gick med på att sälja bilen, innebar det ett överklagbart beslut enligt HFD:s mening.

RÅ 2007 ref 43 Kommunen kunde inte hänvisa till frivilligorganisation
HFD ansåg inte att en kommun har rätt att avslå en ansökan om bistånd i form av ledsagning enligt socialtjänstlagen för att den enskilde kan få hjälp av en frivilligorganisation.

RÅ 2007 not 184 Bistånd till tandvårdskostnader till implantat och partiell protes

HFD ansåg att den enskilde var berättigad till bistånd till kostnader för tandvård i form av implantat i överkäken och partiell protes i underkäken till en kostnad av 112 066 kr. HFD ansåg att behandlingen var nödvändig för att sökanden skulle uppnå en skälig levnadsnivå. Bedömningen grundade sig bl.a. på Socialstyrelsens yttrande där flera sakkunniga yttrade sig över de olika behandlingsalternativen och hur de förhöll sig till en skälig levnadsnivå.

RÅ 2008 ref 21 Bistånd till hyra vid bostadsbyte

HFD fann att socialnämnden inte kunde neka ett samboende par bistånd till högre hyreskostnad för att bostadsbytet inte skett i samförstånd med socialnämnden. Därför ansåg HFD att makarna skulle beviljas ekonomiskt bistånd upp till den del som var kommunens riktlinje.

RÅ 2009 ref 4 Rätt till bistånd till hyra för boende i kolonistuga

HFD ansåg att socialnämnden skulle bevilja den sökande bistånd till hyreskostnader för boende i kolonistuga. HFD ansåg inte att nämnden hade några skäl att vägra bistånd för att den sökande valt ett boende med betydligt enklare standard. Dessutom hade ett avslag resulterat i att sökande hade hamnat i en akut nödsituation.

RÅ 2009 ref 29 Begravningskostnad för asylsökande

Kommunen beviljade en asylsökandes dödsbo bistånd för begravningskostnader, och sökte ersättning från Migrationsverket för det. Kommunen kunde inte få ersättning eftersom särskilt bidrag enligt 18 § LMA inte kan anses omfatta något annat än den asylsökande personligen.

RÅ 2009 ref 103 Missbrukare kunde inte tvingas till viss planering eller vissa insatser

En missbrukare har fått försörjningsstöd för kostnader för bl.a. bostad, trots att han inte följt den uppgjorda behandlingsplaneringen. HFD ansåg att socialnämnden inte kan vägra en missbrukare försörjningsstöd för att han eller hon inte vill godta, eller inte fullföljer, viss planering eller vissa insatser som ska rehabilitera honom eller henne från missbruket. Om försörjningsstödet villkoras i sådana hänseenden innebär det i praktiken att myndigheten tillämpar en sanktion som socialtjänstlagen inte ger utrymme för.

RÅ 2010 ref 42 Ideellt skadestånd skulle beaktas

När socialnämnden prövar om en person har rätt till försörjningsstöd, bör man inte bortse från en tillgång i form av skadestånd för ideell skada eller en försäkringsersättning. Man kan bara undanta medel som ska täcka klart förutsägbara kostnader till följd av en skada. Om personen inte har rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL, kan det i vissa fall finnas skäl för en kommun att ge bistånd enligt 4 kap. 2 § SoL.

RÅ 2010 not 70 Schablonisering av skäliga kostnader utanför riksnormen

HFD har meddelat prövningstillstånd i kammarrätten i Jönköping. Det måste förutsättas att de kostnadsposter som anges i punkt 2 (4 kap. 3 § SoL) – och som alltså inte schabloniserats i riksnormen – inte heller ska schabloniseras av respektive kommun utan prövas individuellt. Det säger HFD och därför fanns det skäl för att pröva ärendet i kammarrätten.

HFD 2011 ref 49 Läkare- eller psykologutredning

Socialnämnden har inte rätt att kräva läkar- eller psykologutredning när någon ansöker om ekonomiskt bistånd, om personen motsätter sig det. HFD anförde att en person som ansöker om ekonomiskt bistånd måste bidra till utredningen genom att bl.a. lämna underlag om sin ekonomiska situation samt sin möjlighet att bli självförsörjande. En biståndssökande som hävdar att han eller hon på grund av psykiska, fysiska eller andra personliga problem har svårt att bli självförsörjande kan behöva visa läkarintyg eller dokumentation av någon annan utredning av sina svårigheter. Men enligt HFD saknas det stöd i socialtjänstlagen för att kräva att en biståndssökande ska genomgå läkar- eller psykologundersökning om han eller hon motsätter sig det.

HFD 2011 ref 56 Studiemedel

HFD fann att studiemedel är anpassade till terminen och avsedda att täcka levnadskostnader under den. Därför saknas det grund för att i ett biståndssärende kräva att den studerande ska använda studiemedel för att täcka kostnader som hänför sig till tiden efter terminens slut.

Högsta domstolen

NJA 1990 1990:12 (I-III) Underhållsskyldighet för ungdomar i gymnasieutbildning

Ungdomar som fyllt 18 år och slutfört gymnasieutbildning var fortfarande berättigade till underhållsbidrag vid ytterligare studier i gymnasieskolan.

EG-domstolen

Mål 196/87, Steymann, REG 1988 s. 6159 Begreppet arbetstagare
Enligt EG-domstolen var en EU/EES-medborgare arbetstagare om han eller hon utövat förvärvsaktivitet men inte fått någon egentlig lön, utan i stället försörjts av en religiös rörelse.

Mål C-292/89, Antonissen, REG 1991 s. I-745 Begreppet arbetssökande

Sex månader är normalt tillräckligt för att den arbetssökande ska ha en verklig möjlighet att hitta ett arbete. Men om personen efter sex månader fortfarande söker arbete och har en reell chans till anställning så har han eller hon fortfarande uppehållsrätt.

Mål C-413/01, Ninnie Orasche, REG 2004 s. I-3187 Begreppet arbetstagare

Begreppet arbetstagare har en vidsträckt tolkning. Olika former av deltidsarbete, tidsbegränsade anställningar och säsongarbeten är normalt tillräckliga för att EU/EES-medborgaren ska anses vara arbetstagare.

Sortering efter innehåll

Socialtjänstens uppgift

RÅ 1988 ref 137 Kostnad för boende i husvagn

HDF ansåg att en person skulle beviljas bistånd för kostnader för boende i husvagn. Den enskilde föredrog i detta fall att bo i husvagn framför andra alternativ. HFD hänvisade till 1 § tredje stycket SoL (*numera 1 kap. 1 § SoL, SoS anm.*) om att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet, och till 9 § (*numera 3 kap. 5 §, SoS anm.*) samma lag som säger att insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan etc.

RÅ 2004 ref 130 Val av bostadsort skulle respekteras

En familj avböjde erbjudande om bostad m.m. i en kommun i en annan del av landet och nekades därefter bistånd i form av bl.a. bostad i vistelsekommunen. Socialnämnden borde ha respekterat att familjen inte ville flytta till en annan del av landet, oavsett om erbjudandet om insatser i den andra kommunen uppfyllde kraven på skälig levnadsnivå. HFD ansåg att vistelsekommunens vägran att sedan bevilja bistånd till familjens försörjning m.m. stred mot socialtjänstlagen.

RÅ 2009 ref 4 Rätt till bistånd till hyra för boende i kolonistuga
HFD ansåg att socialnämnden skulle bevilja den sökande bistånd till hyreskostnader för boende i kolonistuga. HFD ansåg inte att nämnden hade några skäl att vägra bistånd för att den sökande valt ett boende med betydligt enklare standard. Dessutom hade ett avslag resulterat i att sökande hade hamnat i en akut nödsituation.

Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar

Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 1987 ref 174 Vistelsekommunens yttersta ansvar
Hemortskommun har ansetts ha ansvaret för bistånd till hjälpsökande även under den tid som den hjälpsökande vistas utomlands för behandling av sjukdom. Högsta förvaltningsdomstolen uttalade bl.a. att vistelsekommunens yttersta ansvar enligt 3 § SoL (numera 2 kap. 2 §, SoS anm.) får anses föreligga så länge den hjälpbehövande alltjämt är att betrakta som bosatt i kommunen i den meningen att han där har kvar sitt egentliga bo och hemvist.

RÅ 1992 ref 57 Sjukvård i form av psykoterapi
På grund av resursbrist har sjukvård i form av psykoterapi kunnat beredas först efter viss tid. HDF ansåg inte att den sociala distriktsnämnden var skyldig att ge bistånd till vården eftersom det inte fanns ett omedelbart behov.

RÅ 1995 ref 70 Bo och hemvist
En utlänning med tillfälligt uppehållstillstånd vistades under långa tidsperioder i sitt hemland efter sin ankomst till Sverige. Han hade fast anställning och bostad i sitt hemland. HDF vägrade honom bistånd eftersom han inte ansågs ha haft sin egentliga bo- och hemvist i vistelsekommunen här i riket.

RÅ 2004 ref 59 Avgift för sjukhusvård
En person har rätt till försörjningsstöd enligt socialtjänstlagen för att betala för slutna sjukhusvård om han eller hon behöver det.

RÅ 2004 ref 79 Psykoterapi – kunde avvakta erbjudande från landstinget
En person ansökte om bistånd till behandlingskostnader för psykoterapi hos en privat terapeut som inte var ansluten till Försäkringskassan. HFD ansåg att kommunen inte var skyldig att ge bistånd till betalning av psykoterapi i privat regi, eftersom sökandens tillstånd inte ansågs vara så akut att det inte gick att avvakta den behandling som landstinget kunde erbjuda.

RÅ 2009 ref 29 Begravningskostnad för asylsökande

Kommunen beviljade en asylsökandes dödsbo bistånd för begravningskostnader, och sökte ersättning från Migrationsverket för det. Kommunen kunde inte få ersättning eftersom särskilt bidrag enligt 18 § LMA inte kan anses omfatta något annat än den asylsökande personligen.

*EG-domstolen***Mål 196/87, Steymann, REG 1988 s. 6159 Begreppet arbetstagare**

Enligt EG-domstolen var en EU/EES-medborgare arbetstagare om han eller hon utövat förvärvsaktivitet men inte fått någon egentlig lön, utan i stället försörjts av en religiös rörelse.

Mål C-292/89, Antonissen, REG 1991 s. I-745 Begreppet arbetssökande

Sex månader är normalt tillräckligt för att den arbetssökande ska ha en verklig möjlighet att hitta ett arbete. Men om personen efter sex månader fortfarande söker arbete och har en reell chans till anställning så har han eller hon fortfarande uppehållsrätt.

Mål C-413/01, Ninnie Orasche, REG 2004 s. I-3187 Begreppet arbetstagare

Begreppet arbetstagare har en vidsträckt tolkning. Olika former av deltidsarbete, tidsbegränsade anställningar och säsongsarbeten är normalt tillräckliga för att EU/EES-medborgaren ska anses vara arbetstagare.

Försörjningsstöd*Högsta förvaltningsdomstolen***RÅ83 2:79 Bistånd till hyra under fängelsevistelse**

HFD ansåg att en person som varit intagen fem månader på kriminalvårdsanstalt var berättigad till ekonomiskt bistånd för löpande hyra och för en hyresskuld som personen hade före intagningen.

RÅ84 2:53 Boendekostnad för 20-åring

En 20-årig sökande, som under ett par år varit bosatt på annan ort än föräldrarna, kunde inte nekas bistånd. Personens hjälpbehov kunde inte tillgodoses genom att tillfälligt flytta hem till föräldrarna.

RÅ 1988 ref 137 Kostnad för boende i husvagn

HFD ansåg att en person skulle beviljas bistånd för kostnader för boende i husvagn. Den enskilde föredrog i detta fall att bo i husvagn framför andra alternativ. HFD hänvisade till 1 § tredje stycket SoL (*numera 1 kap. 1 § SoL, SoS anm.*) om att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för männi-

skornas självbestämmanderätt och integritet, och till 9 § (numera 3 kap. 5 §, SoS anm.) samma lag som säger att insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan etc.

RÅ 1990 ref 119 Skyldighet att tillhandahålla bostad

En ensamstående kvinna med fyra barn begärde hjälp av socialnämnden för att skaffa en bostad. Kommunen kunde, trots ansträngningar, inte erbjuda något annat än en husvagn. HFD konstaterade att kvinnan tillhörde en sådan utsatt grupp av hjälpsökande som enligt förarbetena till SoL kan behöva särskild hjälp, till exempel med att skaffa en bostad. HFD har i en tidigare dom funnit att boende i husvagn på en campingplats, i vart fall när det gäller permanentboende, inte kan anses fylla det krav på skälig levnadsnivå som den enskilde enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) har rätt att ställa (RÅ 1988 ref 137). Det fanns inte heller något särskilt skäl att godta husvagn som bostad för kvinnan och hennes barn. Sociala distriktsnämnden ålades att tillhandahålla kvinnan en bostad som fyllde kravet på skälig levnadsnivå, eller se till att hon fick tillgång till en sådan bostad på ett annat sätt.

RÅ 1994 ref 61 Boendekostnad för 18-åring

HFD ansåg inte att en arbetslös 18-åring var berättigad till bistånd för en del av familjens boendekostnad när han bodde kvar i föräldrahemmet efter avslutad skolgång, trots att föräldrarnas underhållsskyldighet hade upphört.

RÅ 1994 ref 76 Byte till dyrare bostad

En biståndssökande bytte till en större och dyrare bostad och begärde att få ekonomiskt bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). HFD avslog ansökan eftersom lägenhetsbytet inte var nödvändigt för att tillförsäkra sökanden en skälig levnadsnivå.

RÅ 1994 not 574 Boende på härbärke

HFD ansåg att boende på härbärke uppfyllde kravet på skälig levnadsnivå för en begränsad övergångsperiod.

RÅ 1995 ref 52 Fördyrade matkostnader på grund av bulimi

HFD beviljade inte bistånd till fördyrade matkostnader på grund av bulimi.

RÅ 1995 ref 63 Borgen för hyra

Ett föräldrapar som inte längre är underhållsskyldiga för sin dotter, tecknade borgen för dotterns förpliktelser enligt avtal om hyra av en bostadslägenhet. HFD ansåg inte att borgensförbindelsen har gjort att hennes behov av bistånd till betalning av förfallen hyra kunnat tillgodoses på annat sätt än genom bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.).

RÅ 1996 ref 99 I-II Bostadskostnad

HFD godtog en faktisk hyreskostnad som inte avviker från vad som kan anses normalt på orten vid en bostadsberäkning. Därför underkändes en genomsnittlig hyresnivå inom kommunen, som socialnämnden beräknade, som underlag.

RÅ 1997 ref 79 (I-III) Bistånd till eget boende för ungdomar

HFD har uttalat att hemmaboende ungdomar inte har någon ovillkorlig rätt till bistånd för att få ett eget boende. HFD anser att de har rätt till bistånd först om ett eget boende är nödvändigt för att tillförsäkra dem en skälig levnadsnivå. Särskilda skäl för bistånd har exempelvis ansetts vara att familjen är mycket trångbodd eller att svåra personliga motsättningar uppkommit inom familjen.

I. En 20-årig kvinna som efter drygt ett halvt års studier på annan ort åter bodde i sitt föräldrahem har nekats bistånd, eftersom socialnämnden inte ansåg att hon behövde en egen bostad för att uppnå en skälig levnadsnivå.

II. En 21-årig kvinna har nekats bistånd eftersom socialnämnden inte ansåg att hon behövde en egen bostad för att uppnå en skälig levnadsnivå.

III. En 19-årig kvinna beviljades bistånd till eget boende eftersom hon inte skulle uppnå en skälig levnadsnivå om hon bodde kvar i föräldrahemmet (på grund av motsättningar mellan kvinnan och hennes mor).

RÅ 2004 ref 130 Val av bostadsort skulle respekteras

En familj avböjde ett erbjudande om bostad m.m. i en kommun i en annan del av landet och nekades därefter bistånd i form av bl.a. bostad i vistelsekommunen. Socialnämnden borde ha respekterat att familjen inte ville flytta till en annan del av landet, oavsett om erbjudandet om insatser i den andra kommunen uppfyllde kraven på skälig levnadsnivå. HFD ansåg att vistelsekommunens vägran att sedan bevilja bistånd till familjens försörjning m.m. stred mot socialtjänstlagen.

RÅ 2008 ref 21 Bistånd till hyra vid bostadsbyte

HFD fann att socialnämnden inte kunde neka ett samboende par bistånd till högre hyreskostnad för att bostadsbytet inte skett i samförstånd med socialnämnden. Därför ansåg HFD att makarna skulle beviljas ekonomiskt bistånd upp till den del som var kommunens riktlinje.

RÅ 2009 ref 4 Rätt till bistånd till hyra för boende i kolonistuga

HFD ansåg att socialnämnden skulle bevilja den sökande bistånd till hyreskostnader för boende i kolonistuga. HFD ansåg inte att nämnden hade några skäl att vägra bistånd för att den sökande valt ett boende med betydligt enklare standard. Dessutom hade ett avslag resulterat i att sökande hade hamnat i en akut nödsituation.

RA 2010 not 70 Schablonisering av skäliga kostnader utanför riksnormen

HFD har meddelat prövningstillstånd i kammarrätten i Jönköping. Det måste förutsättas att de kostnadsposter som anges i punkt 2 (4 kap. 3 § SoL) – och som alltså inte schabloniserats i riksnormen – inte heller ska schabloniseras av respektive kommun utan prövas individuellt. Det säger Högsta förvaltningsdomstolen. Därför fanns det skäl för att pröva ärendet i kammarrätten.

Högsta domstolen

NJA 1990 1990:12 (I-III) Underhållsskyldighet för ungdomar i gymnasieutbildning

Ungdomar som fyllt 18 år och slutfört gymnasieutbildning var fortfarande berättigade till underhållsbidrag vid ytterligare studier i gymnasieskolan.

Livsföring i övrigt

RA83 2:59 Rekreationsresa för barnfamilj

En fyrabarnsfamilj beviljades ekonomiskt bistånd till en rekreationsresa från Skåne till Stockholm. Biståndet omfattade utgifter för resan, extrautgifter för måltider på restaurang samt fickpengar till barnen. Familjen skulle bo hos släktingar. För familjen och i synnerhet för barnen fanns ett uttalat behov av miljöombyte och rekreation. Resan stärkte dessutom familjegemenskapen och förbättrade släktkontakterna.

RA84 2:27 Lån till hyran – rätt till ekonomiskt bistånd

En person fick hjälp att betala hyran genom ett handlån. HFD ansåg inte att lånet tillgodosåg personens behov på ett sådant sätt att han eller hon förlorade rätten till ekonomiskt bistånd.

RA 1986 ref 9 Skuld avseende egen villafastighet

Ett par makar fick rätt till bistånd för att betala skulder för en egen villafastighet: ränta och amortering, olja samt elektricitet. Skulderna hade uppkommit under en begränsad tidsperiod när familjens inkomster understigit vad som krävs för att uppnå en skälig levnadsnivå, och vad familjen normalt kunnat räkna med. Makarna hade utan framgång försökt sälja fastigheten, och prövat andra utvägar för att lösa sina tillfälliga ekonomiska svårigheter, till exempel hade de upprättat en betalningsplan. Därför ansåg HFD att det inte var ett hinder att makarna inte sålt fastigheten, och att de skulle få bistånd med yrkat belopp.

RA 1987 ref 109 Bistånd till umgängesresa

HFD ansåg att en mamma var berättigad till ekonomiskt bistånd till en Italienresa för att umgås med sin 13-åriga dotter som bodde där. Pappan tillät inte dottern att besöka modern i Sverige. HFD ansåg att mamman skulle beviljas

bistånd, eftersom kostnaderna inte överstigit vad en förälder under liknande omständigheter själv skulle kunna tänkas svara för.

RÅ 1988 ref 67 Begravningskostnader

HFD fann att kommunens socialbidragsnorm för begravningskostnader kunde frångås eftersom det förekom vissa kostnader som normen inte omfattar.

RÅ 1989 ref 24 I-II Tandvårdskostnader

I. HFD ansåg att en sökande var berättigad till ekonomiskt bistånd till tandbehandling, trots att han haft inkomster i sådan omfattning att han haft medel för sin försörjning och livsföring i övrigt som översteg gängse biståndsnorm. Mannen saknade tänder i båda käkarna och behövde implantatförankrade proteser. HFD ansåg att det var nödvändigt att mannen fick den nämnda tandvården för att uppnå en skälig levnadsnivå.

II. HFD ansåg att en sökande inte var berättigad till bistånd för tandvårdskostnader eftersom mannens inkomster väsentligt översteg gängse bidragsnorm.

RÅ 1989 ref 64 I-II Begravningskostnader

I. En familj nekades bistånd till begravningskostnader för sin son eftersom familjens inkomster översteg skälig socialbidragsnorm. Rätten till bistånd för vårdkostnader för ett underårigt barn som lever tillsammans med sina föräldrar bedöms utifrån familjens inkomst och förmögenhetsförhållanden. Samma princip bör tillämpas för begravningskostnader.

II. En kvinna ansökte om bistånd till begravningskostnader för sin mor. HFD uttalade att dödsboets rätt till bistånd bör bedömas med utgångspunkt enbart i dödsboets ekonomiska situation. Att dottern betalat begravningen i avvaktan på socialnämndens beslut gjorde inte att dödsboets behov av bistånd tillgodosetts på ett sådant sätt att rätten till bistånd bortfallit.

RÅ 1989 not 120 Advokatkostnader i samband med bodelning

En sökande beviljades bistånd för advokatkostnader i samband med bodelning vid en separation. Kostnaderna avsåg bevakning av vad som ska anses ingå i en skälig levnadsnivå i fråga om bohag m.m.

RÅ 1992 ref 16 Skuldsanering

HFD medgav inte bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) i form av skuldsanering, eftersom utredningen inte visade att fordringsägarnas eventuella betalningskrav skulle förhindra den hjälpsökande från att kunna uppehålla en skälig levnadsnivå i framtiden.

RÅ 1994 ref 53 Begravningskostnad

HFD ansåg inte att ett dödsbo var berättigat till bistånd till begravningskostnader, eftersom den avlidna förhållandevis kort tid före dödsfallet tecknat en kapitalförsäkring med dödsbodelägaren som försäkrad. Den avlidna hade dessutom gett bort betydande belopp till dödsbodelägaren, dennes hustru och barn.

RÅ 1994 ref 81 Umgängesresa

HFD ansåg att en mamma som sökte bistånd behövde det för att hennes barn skulle kunna besöka sin pappa i Finland, så att barnen skulle tillförsäkras en skälig levnadsnivå. HFD uttalade att barnens intresse av att besöka en förälder får vägas mot resekostnadernas storlek. Resekostnaderna bör i ett sådant fall inte vara högre än att de kan anses motsvara vad en familj i allmänhet har råd med.

RÅ 1995 ref 80 Hemutrustning

En ung person sökte ekonomiskt bistånd för att skaffa hemutrustning till sitt första egna boende. När HFD fastställde biståndet har den godtagit en betydligt enklare standard än annars. Hänsyn togs också till möjligheten att skaffa begagnad utrustning eller utrustning som har ett lågt pris av någon annan anledning.

RÅ 1996 ref 14 Bistånd till kvarstående skatt

Socialnämnden beviljade inte en familj bistånd för att betala sin kvarstående skatt. Att socialnämnden vid tidigare biståndsutbetalningar inte observerat att preliminärskatteavdragen för familjens inkomster varit otillräckliga motiverade inte biståndet, ansåg HFD.

RÅ 2004 ref 59 Avgift för sjukhusvård

En person ska få försörjningsstöd enligt socialtjänstlagen för att betala för slutna sjukhusvård om han eller hon behöver det.

RÅ 2004 ref 79 Psykoterapi – kunde avvakta erbjudande från landstinget

En person ansökte om bistånd till behandlingskostnader för psykoterapi hos en privat terapeut som inte var ansluten till Försäkringskassan. HFD ansåg att kommunen inte är skyldig att ge bistånd till betalning av psykoterapi i privat regi, eftersom sökandens tillstånd inte ansågs vara så akut att det inte gick att avvakta den behandling som landstinget kunde erbjuda.

RÅ 2006 not 174 – Ansökan om bistånd i form av resa till Kosovo.

Sökanden ansökte om bistånd till en resa till sitt tidigare hemland Kosovo. Hon hade under en längre tid haft svåra psykiska problem, men avböjt den vård hennes behandlande läkare hade erbjudit. Kvinnan ansåg att resan skulle

bidra till att förbättra hennes tillstånd. HFD ansåg att ansökan om bistånd till resan skulle avslås, eftersom det var oklart vilken effekt den aktuella resan skulle få på kvinnans psykiska hälsa.

RÅ 2007 not 184 Bistånd till tandvårdskostnader till implantat och partiell protes

HFD ansåg att den enskilde var berättigad till bistånd till kostnader för tandvård i form av implantat i överkäken och partiell protes i underkäken till en kostnad av 112 066 kr. HFD ansåg att behandlingen var nödvändig för att sökanden skulle uppnå en skälig levnadsnivå. Bedömningen grundade sig bl.a. på Socialstyrelsens yttrande där flera sakkunniga yttrade sig över de olika behandlingsalternativen och hur de förhöll sig till en skälig levnadsnivå.

RÅ 2009 ref 29 Begravningskostad för asylsökande

Kommunen beviljade en asylsökandes dödsbo bistånd för begravningskostnader, och sökte ersättning från Migrationsverket för det. Kommunen kunde inte få ersättning eftersom särskilt bidrag enligt 18 § LMA inte kan anses omfatta något annat än den asylsökande personligen.

Prövning av behovet av bistånd

RÅ84 2:27 Lån till hyran- rätt till ekonomiskt bistånd

En person fick hjälp att betala hyran genom ett handlån. HFD ansåg inte att lånet tillgodosåg personens behov på ett sådant sätt att han eller hon förlorade rätten till ekonomiskt bistånd.

RÅ84 2:92 Stå till arbetsmarknadens förfogande

HFD ansåg att man kunde vägra den biståndssökande ekonomiskt bistånd när han eller hon inte har sökt arbete på anvisat sätt.

RÅ85 2:1 Sammanboende

HFD ansåg att ogifta sammanboende som levt under äktenskapsliknande förhållanden kunde jämföras med gifta vid bidragsprövning. Behovet av biståndet skulle bedömas med hänsyn till parets sammanlagda tillgångar.

RÅ85 2:5 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande

HFD ansåg inte att en familj har rätt till ekonomiskt bistånd när den hemarbetande av föräldrarna till barn, 4 och 3 år gamla, avstått från daghemplatser som socialnämnden erbjudit för att i stället vårda barnen i hemmet och därför underlåtit att söka förvärvsarbete.

RÅ 1987 ref 167 Stå till arbetsmarknadens förfogande – föräldraledig
HFD ansåg inte att en familj hade rätt till ekonomiskt bistånd när makarnas disponibla inkomst var lägre än tillämplig socialbidragsnorm, på grund av att den ena maken begränsat sin arbetstid med stöd av 3 § lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m.m. (*numera 3 § föräldraledighetslagen (1995:584), SoS anm.*).

RÅ 1989 ref 64 (I-II) Begravningskostnader

I. En familj nekades bistånd till begravningskostnader för sin son eftersom familjens inkomster översteg skälig socialbidragsnorm. Rätten till bistånd för vårdkostnader för ett underårigt barn som lever tillsammans med sina föräldrar bedöms utifrån familjens inkomst och förmögenhetsförhållanden. Samma princip bör tillämpas för begravningskostnader.

II. En kvinna ansökte om bistånd till begravningskostnader för sin mor. HFD uttalade att dödsboets rätt till bistånd bör bedömas med utgångspunkt enbart i dödsboets ekonomiska situation. Att dottern betalat begravningen i avvaktan på socialnämndens beslut gjorde inte att dödsboets behov av bistånd tillgodosetts på ett sådant sätt att rätten till bistånd bortfallit.

RÅ 1989 ref 99 Kostnader för egen bil

En kvinna bodde kvar i det gemensamma huset med de två barnen, efter att ha separerat från sin man. Huset låg avsides i en glesbygd. Trots att kvinnan inte förvärvsarbetade, bedömde HFD att hon hade rätt till en egen bil för att uppnå en skälig levnadsnivå.

RÅ 1991 not 326 Stå till arbetsmarknadens förfogande – discjockey
Sökanden har inte ansetts stå till arbetsmarknadens förfogande, eftersom han endast sökt arbete som discjockey.

RÅ 1995 ref 48 Sammanboende

HFD bedömde en sammanboendes behov av bistånd med hänsyn till båda parter sammanlagda tillgångar redan från sammanflyttningen.

RÅ 1995 ref 56 Rätt till bistånd i en akut nödsituation oavsett orsak

En sökande som hade inkomster som översteg socialbidragsnormen förbrukade de egna medlen huvudsakligen genom att betala skulder, och hamnade på så sätt i en akut nödsituation. HFD ansåg inte att sökanden förlorar sin rätt till bistånd för att hon själv försatt sig i en sådan situation. När en bidragssökande har inkomster som överstiger socialbidragsnormen under den tidsperiod ansökningen avser, kan socialnämnden i allmänhet betala ut socialbidraget som ett förskott på förväntade förmåner eller ersättningar.

RÅ 1995 ref 79 Stå till arbetsmarknadens förfogande – hemarbetande
Den ene av två makar med minderåriga barn ansökte om bistånd för sig och barnen. HFD nekade personen bistånd eftersom den andre maken inte hade

stått till arbetsmarknadens förfogande och därigenom hade underlåtit att försöka fullgöra sin underhållsskyldighet mot familjen.

RÅ 1995 ref 88 Krav på deltagande i SFI

HFD nekade sökande rätt till ekonomiskt bistånd eftersom de avbröt pågående studier i svenska för invandrare utan giltigt skäl.

RÅ 1995 ref 92 Villkorat bistånd

HFD ansåg inte att en socialnämnd kunde vägra en sökande ekonomiskt bistånd på grund av att han inte tog emot socialnämndens erbjudande om sysselsättning, som han fick ersättning med socialbidrag och ett mindre stimulansbidrag för.

RÅ 1995 ref 97 Arbetssökarverksamhet

HFD beviljade inte den biståndssökande ekonomiskt bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.) eftersom personen inte deltog i en arbetssökarverksamhet som socialnämnden arrangerade.

RÅ 1996 ref 13 Ensam vuxenstuderande med minderåriga barn – ej akut nödsituation

HFD beviljade inte en ensamstående vuxenstuderande med minderåriga barn bistånd som tillskott till studiemedel, när det inte varit fråga om en nödsituation.

RÅ 1996 not 53 Ensam vuxenstuderande med minderåriga barn – akut nödsituation

HFD beviljade en ensamstående vuxenstuderande med minderåriga barn ekonomiskt bistånd i en akut nödsituation.

RÅ 1996 ref 70 Reducerat bistånd

Socialnämnden reducerade bidraget till en familj på grund av påståenden om att en person i familjen misskött sitt praktikarbete. HFD uttalade att socialnämnden under vissa förutsättningar kan kräva att en person fullgör ett oavlönat praktikarbete för att få ekonomiskt bistånd, om praktikarbetet ingår i ett introduktionsprogram för invandrare som kommunen tillhandahåller. Men om personen inte uppfyller detta krav måste nämnden göra en särskild prövning i varje enskilt fall för att bedöma om det funnits giltiga skäl för inte delta eller fullfölja praktiken. Eftersom nämnden inte kunde visa att de sökande misskött sitt praktikarbete, fanns det inte giltiga skäl för att reducera biståndet.

RÅ 1998 ref 24 Stå till arbetsmarknadens förfogande

HFD ansåg att det är tillräckligt att delta i arbetsmarknadsutbildning i form av ungdomspraktik (I) respektive i ALU-verksamhet för att förbereda start av eget företag (II), för att uppfylla kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande.

RÅ 2000 ref 37 Företagare

HFD har uttalat att det inte finns något lagligt stöd för att generellt utesluta företagare från rätten till socialbidrag. Men när socialnämnden prövar om en företagare har rätt till bistånd enligt 6 § SoL (numera 4 kap. 1 §, Sos anm.) måste man särskilt ta hänsyn till att paragrafen inte ger rätt till bistånd för andra ändamål än den enskildes försörjning och livsföring i övrigt. Det innebär bl.a. att näringsbidrag och andra former av företagsstöd i princip faller utanför paragrafens tillämpningsområde. Bidragets huvudsakliga ändamål måste avgöras: försörjningsstöd eller företagsstöd.

RÅ 2005 ref 51 Spelmissbruk

Socialtjänstens särskilda ansvar för hjälp och vård till vuxna missbrukare gäller endast vid missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel. Men det går att få bistånd till behandling för s.k. spelmissbruk om personen det gäller uppfyller allmänna förutsättningar för rätt till bistånd.

RÅ 2007 ref 7 Anmodan att sälja bil var överklagbart beslut

Socialnämndens uppmaning att sökanden skulle sälja en bil ansågs innefatta ett överklagbart beslut. Socialnämnden uppmanade sökanden i ett brev att sälja sin bil senast ett visst datum för att nämnden inte skulle ifrågasätta hans rätt till bistånd. Eftersom det skulle kunna få kännbara effekter för honom och hans familj om han inte gick med på att sälja bilen, innebar det ett överklagbart beslut enligt HFD:s mening.

RÅ 2007 ref 43 Kommunen kunde inte hänvisa till frivilligorganisation

HFD ansåg inte att en kommun har rätt att avslå en ansökan om bistånd i form av ledsagning enligt socialtjänstlagen för att den enskilde kan få hjälp av en frivilligorganisation.

RÅ 2009 ref 103 Missbrukare kunde inte tvingas till viss planering eller vissa insatser

En missbrukare har fått försörjningsstöd för kostnader för bl.a. bostad, trots att han inte följt den uppgjorda behandlingsplaneringen. HFD ansåg att socialnämnden inte kan vägra en missbrukare försörjningsstöd för att han eller hon inte vill godta, eller inte fullföljer, viss planering eller vissa insatser som ska rehabilitera honom eller henne från missbruket. Om försörjningsstödet villkoras i sådana hänseenden innebär det i praktiken att myndigheten tillämpar en sanktion som socialtjänstlagen inte ger utrymme för.

HFD 2011 ref 49 Läkare- eller psykologutredning

Socialnämnden har inte rätt att kräva läkar- eller psykologutredning när någon ansöker om ekonomiskt bistånd, om personen motsätter sig det. HFD anförde att en person som ansöker om ekonomiskt bistånd måste bidra till utredningen genom att bl.a. lämna underlag om sin ekonomiska situation samt sin möjlighet att bli självförsörjande. En biståndssökande som hävdar att han eller hon på grund av psykiska, fysiska eller andra personliga problem har svårt att bli självförsörjande kan behöva visa läkarintyg eller dokumentation av någon annan utredning av sina svårigheter. Men enligt HFD saknas det stöd i socialtjänstlagen för att kräva att en biståndssökande ska genomgå läkar- eller psykologundersökning om han eller hon motsätter sig det.

HFD 2011 ref 56 Studiemedel

HFD fann att studiemedel är anpassade till terminen och avsedda att täcka levnadskostnader under den. Därför saknas det grund för att i ett biståndssärende kräva att den studerande ska använda studiemedel för att täcka kostnader som hänför sig till tiden efter terminens slut.

Handläggningsprocessen

RÅ81 Ab 243 Underrättelseskyldighet

En polisstyrelse anhöll om att få adressuppgifter på två personer som eftersökts för förundersökning. Socialnämnden avslog framställningen med hänvisning till 7 kap 4 § sekretesslagen (*numera 6 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen, OSL, SoS anm.*). Nämnden ansåg att frågan rörde personliga förhållanden och att personerna ifråga skulle lida men om uppgifterna lämnades ut till polismyndigheten.

RÅ83 2:58 Underrättelseskyldighet

En smittskyddsläkare begärde ut uppgifter om en persons namn och adress från socialtjänsten. Sekretesslagen (*numera offentlighets- och sekretesslagen, OSL, SoS anm.*) utgjorde inget hinder för att uppgifterna lämnades ut, med hänsyn till de synnerligen allvarliga hälsorisker som den enskilde kunde utsättas för.

RÅ84 2:76 Bidragsförskott

HFD ansåg att bidragsförskott (*numera underhållsstöd, SoS anm.*) ingår i den gemensamma familjeinkomsten när socialbidragets storlek ska bestämmas.

RÅ85 2:13 Flerbarnstillägg

HFD ansåg att flerbarnstillägg bör räknas som en del av familjeinkomsten och därmed påverka storleken på bidraget.

RÅ 1987 not 11 Sekretess hindrade utlämnande av uppgift

HDF fann att bestämmelserna i 7 kap. 4 § sekretesslagen (*numera 6 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen, OSL, SoS anm.*) hindrade att kommunen lämnade ut en persons adress till skyddskonsulenten. Den enskilde hade i handling visat att han inte ville att uppgiften skulle lämnas ut, och eftersom skyddskonsulenten hade möjlighet att besluta att personen omedelbart skulle omhändertaras kunde han lida men av att uppgiften lämnades ut.

RÅ 1988 ref 35 Hemsjukvårdsbidrag

Hemsjukvårdsbidrag har räknats som inkomst vid bidragsprövning, om det inte utgör ersättning för merkostnader.

RÅ 1988 ref 120 Föräldrapenning

Föräldrapenning räknades som inkomst vid en bidragsprövning trots att den sökande ville spara del av föräldrapenning (garantidagarna) till senare. HDF ansåg inte att den sökande hade rätt att avstå från samtliga garantidagar till en senare tidpunkt.

RÅ 1988 ref 129 Förskott av folkpension

En person fick pension med reducerat belopp på grund av att han tagit ut folkpension i förskott. HDF bedömde hans rätt till bistånd med hänsyn till den pension han fått, och inte till det högre belopp som han skulle ha fått om han inte tagit ut pension i förskott.

RÅ 1990 ref 7 Extra tillägg till studiebidrag

För en ung biståndssökande räknades inte ett extra tillägg till studiebidraget, grundat på föräldrarnas inkomst, som inkomst vid bedömningen av personens behov av bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). Det berodde på att den unge bodde i föräldrahemmet.

RÅ 1993 ref 11 Skälig levnadsnivå - Kommunens resurser

Sedan Riksskatteverkets normalbelopp för existensminimum avskaffats, ansåg HFD att Socialstyrelsens bruttonormer bör ligga till grund för bedömningen av skälig levnadsnivå enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.). HFD framhöll att den biståndssökandes kommuns egna ekonomiska förhållanden inte hade någon betydelse i sammanhanget, eftersom den enskilde fått en lagstadgad rätt till bistånd som tillförsäkrar honom en skälig levnadsnivå.

RÅ 1994 ref 50 Hänsyn till tidigare inkomster vid nyansökan

HFD ansåg inte att en biståndssökande var skyldig att planera sin ekonomi när erhållen ersättning (före ansökningstillfället) från a-kassa varit högre än den tillämpliga normen då det var fråga om en nyansökan – eller när sökanden inte fått socialbidrag, i varje fall inte under tiden närmast före sin ansökan.

RÅ 1995 ref 85 (II) Överskjutande skatt

II. HFD ansåg inte att överskjutande skatt, som kronofogdemyndigheten omhändertagit för att betala en biståndssökandes skuld, skulle räknas som inkomst vid socialbidragsberäkningen. Det beror på att den sökande varken kunde överklaga beloppet eller på annat sätt få tillgång till det.

RÅ 1996 ref 12 Extra tillägg till studiebidrag

HFD räknade inte ett extra tillägg till studiebidrag som inkomst, när den skulle bedöma en students (som bodde tillsammans med en annan student) behov av bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (numera 4 kap. 1 §, SoS anm.).

RÅ 1997 ref 2 Krav på studerande att planera sin ekonomi

En biståndssökande hade studerat och haft anledning att räkna med att han efter studierna kunde sakna medel till sin försörjning. HFD ansåg att han borde ha planerat sin ekonomi så att han hade kunnat spara en del av det uppkomna överskottet (i förhållande till gällande socialbidragsnorm). Hans inkomster bestod av bland annat arvode, bostadsbidrag och överskjutande skatt.

RÅ 2007 ref 7 Anmodan att sälja bil var överklagbart beslut

Socialnämndens uppmaning att sökanden skulle sälja en bil ansågs innefatta ett överklagbart beslut. Socialnämnden uppmanade sökanden i ett brev att sälja sin bil senast ett visst datum för att nämnden inte skulle ifrågasätta hans rätt till bistånd. Eftersom det skulle kunna få kännbara effekter för honom och hans familj om han inte gick med på att sälja bilen, innebar det ett överklagbart beslut enligt HFD:s mening.

RÅ 2010 ref 42 Ideellt skadestånd skulle beaktas

När socialnämnden prövar om en person har rätt till försörjningsstöd, bör man inte bortse från en tillgång i form av skadestånd för ideell skada eller en försäkringsersättning. Man kan bara undanta medel som ska täcka klart förutsägbara kostnader till följd av en skada. Om personen inte har rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL, kan det i vissa fall finnas skäl för en kommun att ge bistånd enligt 4 kap. 2 § SoL.

Återbetalning**RÅ 1987 ref 103 Bistånd till studerande under ferier**

En studerande ansökte om socialbidrag i anslutning till vårterminens slut och i väntan på a-kassa eller lön. Eftersom biståndet avsåg ett tillfälligt akut nödläge kunde det begränsas till vad som behövdes för uppehållet i väntan på studentens inkomst, där hyreskostnader och eventuella resor till och från arbetet givetvis räknades in. Det fanns alltså inga hinder för socialnämnden att ge studenten biståndet som förskott enligt 33 § SoL (numera 9 kap. 2 § SoL, SoS anm.).

RÅ 1993 not 322 Återbetalning

HFD biföll inte socialnämndens talan om att den biståndssökande skulle återbetala sitt ekonomiska bistånd, eftersom den ersättningsskyldige då kunde antas bli ur stånd att klara sin försörjning eller sin dagliga livsföring i övrigt.

RÅ 2001 ref 58 Återbetalning

En person beviljades försörjningsstöd av socialnämnden. Hon blev därefter beviljad vårdbidrag retroaktivt av Försäkringskassan. HFD bedömde att socialnämnden hade rätt att uppbära retroaktivt beviljat vårdbidrag, även om den enskilde inte hade fått försörjningsstöd för hela den tid som vårdbidraget avsåg.

Bilaga 3 JO-beslut

Bilagan innehåller de JO-beslut som texten hänvisar till.

Besluten är sorterade på två sätt, först i kronologisk ordning och sedan efter i vilket kapitel hänvisningen finns. I båda sorteringarna ligger beslut som är publicerade i JO:s ämbetsberättelser först, och opublicerade beslut därefter.

Kronologisk ordning

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 1987/88 s. 151

Framställan om ekonomiskt bistånd ska avgöras i ett beslut

JO har uttalat att om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd och avgöra den i ett beslut.

JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 186

Skriftligt avslagsbeslut

JO kritiserade en socialförvaltning som inte lämnat ett skriftligt avslagsbeslut. Enligt JO ska beslut som går den enskilde emot alltid vara skriftliga och ha fullföljdshänvisningar. Om det är oklart om beslutet går den enskilde emot bör nämnden formalisera beslutet.

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 216

Framställan om ekonomiskt bistånd ska föranleda beslut

JO har uttalat att en framställan om ekonomiskt bistånd efter utredning och dokumentering, ska vidarebefordras till behörig beslutsfattare. Beslutsfattaren ska därefter fatta ett beslut. Ett klagomål på bristfällig handläggning som är ställt direkt till nämnden, ger upphov till ett ärende hos nämnden

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 219

Ekonomiskt bistånd till underåriga

JO har uttalat att en socialnämnd måste kunna hjälpa unga ekonomiskt även om deras vårdnadshavare ansvarar för att försörja dem. Däremot kan sådan hjälp inte ges slentrianmässigt till ungdomar som lämnar föräldrahemmet innan de kan försörja sig själva. Att bistå barnet ekonomiskt utan vårdnadshavarens medgivande måste alltid vara en lösning i sista hand, när inga andra möjligheter står till buds.

JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 307

Kommunikation

Enligt JO kan man göra undantag från kommuniceringsplikten i 17 § förvaltningslagen bland annat när det är uppenbart att det inte är nödvändigt att kommunicera.

JO:s ämbetsberättelse 1994/95 s. 272

Socialtjänstens ansvar för asylsökande som vägrats uppehållstillstånd
Vistelsekommunen måste pröva ansökan från en person som saknar hemvist i landet.

JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 318

Omprövning

JO har påpekat att en myndighet kan ändra ett tidigare beslut i vissa fall, genom omprövning. En tjänsteman som har rätt kompetens kan bedöma om det finns förutsättningar för omprövning. Någon delegering av nämndens beslutanderätt är inte nödvändig. Om det inte finns någon anledning att ompröva beslutet ska den tjänsteman som gjort den inledande granskningen dokumentera detta och utan dröjsmål överlämna överklagandet och övriga handlingar i ärendet till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.). Ett överklagande av socialnämndens beslut får alltså inte bli liggande för att nämnden ska göra granskningen. Det står i strid med förvaltningslagens krav på snabbhet. Handläggningen bör i normalfallet ta maximalt en vecka, och i vissa fall måste det till och med gå fortare än så. Om den inledande granskningen visar att beslutet ska omprövas bör den eller de som fattade beslutet också göra själva omprövningen.

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 321 och 1997/98 s. 324

Inhibition

JO har uttalat att enbart den omständigheten att en socialnämnd har ansökt om inhibition inte automatiskt befriar nämnden från att vidta de i den överklagade domen föreskrivna åtgärderna enligt socialtjänstlagen. En nämnd kan inte skjuta upp verkställigheten av förvaltningsrättsdomar genom att slentrianmässigt begära inhibition för alla domar som går nämnden emot. Om det exempelvis framgår av en dom att en biståndssökande befinner sig i en akut nödsituation och behöver omedelbar hjälp kan en socialnämnd vara skyldig att följa domen även om nämnden har sökt inhibition. I JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 324 uttalade JO även att en begäran om inhibition ska framställas i direkt anslutning till den dom som innehåller beslutet att bevilja biståndet.

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 328

Samtyckesblanketter

JO kritiserade en socialnämnd som använt blanketter, som omfattar samtycke från den biståndssökande, för att ta utredningskontakter. Enligt JO bör handläggaren och sökanden bestämma vilka utredningskontakter som socialnämnden behöver ta och hur nämnden ska få uppgifterna i samråd. Att göra

på något annat sätt strider mot grunderna för SoL och de principer som gäller för socialtjänstens verksamhet. De kontakter som handläggaren och sökanden kommer överens om bör dokumenteras på ett lämpligt sätt. JO påpekade även att det är olämpligt att begära ett barns namnteckning på blanketten.

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 347

Framställan om ekonomiskt bistånd ska leda till beslut

JO har uttalat att om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd och avgöra den i ett beslut. Om det är osäkert vad personen menar, bör nämnden fråga den enskilde.

JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s. 301

Helhetssyn

JO kritiserade att nämnden behandlat en sökande som ett vanligt ”ekonomi-ärende”, trots att förvaltningen kände till att den sökande led av en allvarlig psykisk störning. Personen hade också tidigare haft behov av bistånd för sin försörjning. JO ansåg att handläggningen i den delen stod i strid med principen om en helhetssyn på det sociala arbetet.

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 289

Samtycke

Den enskilde skulle ha fått lämna medgivande till att en polis deltog i ett möte hos socialtjänsten, och personens samtycke skulle ha dokumenterats.

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 324

Tidsbegränsning av beslut

Om den enskilde får ett beslut som gäller för en kortare tid än den som han önskar ska beslutet betraktas som ett delvis avslag.

JO:s ämbetsberättelse 2005/06 s. 298

Part i ärende – bistånd till barn

Om ett barn beviljas ekonomiskt bistånd är bara barnet part i ärendet. Därför måste nämnden vara uppmärksam när den lämnar ut en uppgift. Socialnämnden kan till exempel handlägga flera olika ärenden där samma personer förekommer men partsställningen skiljer sig åt. Då måste nämnden vara uppmärksam på i vilket ärende uppgiften har inhämtats och vilka personer som är parter i ärendet.

JO:s ämbetsberättelse 2006/07 s. 281

Barnperspektivet

JO kritiserade en socialnämnd för bristande utredning och dokumentation av barnperspektivet.

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 249

Förutsättningar för hembesök

Det kan vara befogat att socialnämnden gör hembesök för att utreda vilken hjälp en person behöver, och i vilken mån den enskilde har rätt till bistånd. Men hembesök måste ske på sådant sätt att det inte kränker den enskildes skydd enligt regeringsformen och Europakonventionen. Personen måste också samtycka till hembesöket.

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 324

Beslut

När en enskild som fått avslag på en ansökan återkommer med en begäran om att socialnämnden åter ska pröva saken är nämnden skyldig att göra det. Nämnden ska fatta ett nytt beslut. Om det tidigare beslutet är överklagat befriar det inte nämnden från att pröva den nya framställningen.

JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 363

Prövning av ansökan om bistånd med stöd av 4 kap. 2 § SoL

Av 4 kap. 2 § SoL framgår att bistånd utöver vad som följer av 4 kap. 1 § SoL kan beviljas om det finns skäl för det. JO kritiserade en socialnämnd för att direkt pröva ansökan enligt 4 kap. 2 § SoL, i stället för att först pröva en ansökan om bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL.

JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 403

Överklagbart förvaltningsbeslut

Socialnämnden skrev till en person och informerade om att de kunde komma att ifrågasätta hans rätt till bistånd om han inte sålde sin bil inom en viss tid. JO konstaterade att ett sådant meddelande är ett förvaltningsbeslut som får anses vara överklagbart enligt 16 kap. 3 § SoL. Möjligheten att överklaga ett eventuellt avslagsbeslut senare räcker inte för att tillgodose enskildas behov av rättsskydd.

JO: ämbetsberättelse 2011/12 s. 377

Hembesök

JO har riktat stark kritik mot de stadsdelsförvaltningar som angav att socialnämnden skulle göra hembesök hos alla som fick försörjningsstöd, och att bristande samarbetsvilja kunde påverka personens rätt till bistånd. Det finns ingen laglig rätt att undersöka en enskild persons bostad i ett ärende om bistånd. Personen måste samtycka, annars strider det mot både regeringsformen och Europakonventionen. Om nämnden anser att ett hembesök är avgörande för att kunna besluta om bistånd i ett enskilt fall, måste nämnden informera den enskilde och få personens samtycke. Det framgår också att nämnden bara i undantagsfall bör gå igenom en enskild persons hem.

Opublicerade beslut

JO:s beslut den 26 september 1995 dnr 1241-1995

Fullmakt återbetalning

JO kritiserade en socialförvaltning som krävt tillbaka utbetalat bistånd genom fullmakt i lön. Förvaltningen hade inte tagit reda på om den enskilde ville återkalla fullmakten. Förvaltningen hade inte heller prövat om den ersättningskyldige skulle komma att sakna behövliga medel för sig och sin familj genom att betala tillbaka biståndet.

JO:s beslut den 27 september 1995 dnr 1122-1995

Stödperson

Det kan vara mycket värdefullt för en enskild att få sällskap av någon anhörig eller en vän under ett sammanträde inför en nämnd eller en annan myndighet. Förvaltningslagen hindrar inte det. Däremot kan det av sekretesskäl vara aktuellt med viss försiktighet när det gäller vilken information som kan lämnas inför en stödperson. Men det motiverar inte att helt förbjuda stödpersonen att vara med.

JO:s beslut den 27 januari 1999 dnr 816-1997

Tid för överlämnande av en besvärsskrivelse

Överlämnandet av ett överklagande ska i princip ske inom en vecka från det att överklagandet kom in till förvaltningen.

JO:s beslut den 4 juni 1999 dnr 1097-1998

Samverkan och sekretess

JO har påpekat att socialtjänstens möjlighet att verka tillsammans med andra myndigheter kan vara begränsad på grund av sekretess. Därför kan socialtjänsten inte utan vidare låta en representant för en myndighet utanför socialtjänsten vara med när socialtjänsten träffar en enskild. I princip måste den enskilde samtycka till att personen deltar.

JO:s beslut den 21 juni 1999 dnr 4905-1997

Tid för överlämnande av en besvärsskrivelse

En förvaltningsmyndighet ska överlämna ett överklagande och övriga handlingar i ärendet till överinstansen utan dröjsmål. Handläggningstiden bör i normalfallet inte överstiga en vecka. I vissa fall kan det till och med krävas snabbare handläggning.

JO:s beslut den 21 juni 2000 dnr 1635-1999

Beräkning av elkostnader enligt schablonbelopp

En socialnämnd har tagit hänsyn till kostnader för elförbrukning som en schabloniserad delpost i boendeberäkningen. Nämnden har uppmanat den sökande att själv stå för den del av elkostnaderna som översteg det schabloniserade beloppet. JO ifrågasätter hanteringen, eftersom den enskildes biståndsbehov inte ska stå tillbaka för nämndens intresse av enkla rutiner för biståndshanteringen.

JO:s beslut den 23 augusti 2000 dnr 1149-1999

Ansökan och beslut

JO kritiserade en socialförvaltning för att den inte fattade beslut när en person ansökte om bistånd, och även ringde och efterfrågade ett beslut.

JO:s beslut den 5 september 2000 dnr 3263-1999 och beslut den 23 januari 2001 dnr 3994-1999

Ansökan och beslut

JO kritiserade socialförvaltningar för att de inte meddelade ett beslut. Enligt förvaltningarna behövde ansökan kompletteras. Om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd. En framställan ska alltid utredas och utmynna i ett beslut.

JO:s beslut den 12 september 2001 dnr 476-2003

Överlämnande av överklagande

Även när ett överklagat beslut ändras så att den enskilde är nöjd, men inte har beviljats allt enligt överklagan, bör nämnden överlämna skrivelsen med överklagandet och övriga handlingar i ärendet till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.)

JO:s beslut den 8 februari 2007 dnr 857-2006

Utformning av beslut

En socialnämnd fick allvarlig kritik av JO för att den ändrade ett gynnande beslut som inte hade ett så kallat återkallelseförbehåll. Det var till nackdel för den enskilde, men det framgick inte av det nya beslutet. Det medförde också att länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.) inte kunde ta ställning till den enskildes överklagande.

JO:s beslut den 28 maj 2009 dnr 1447-2009

Skyndsamt omprövning av beslut

JO kritiserade en lång omprövning. Ett överklagat beslut ska omprövas skyndsamt av nämnden innan det skickas vidare till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.) för prövning. Även om omprövningen drog ut på tiden för att nämnden försökte hitta alternativa lösningar på situationen, är det oacceptabelt att omprövningen tar över fyra månader.

JO:s beslut den 9 september 2009 dnr 2561-2008

Överlämnande av överklagande

Det tog nästan tre veckor innan en socialnämnd skickade ett överklagande till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.). JO påpekade att ett överlämnande ska ske utan dröjsmål och att tiden i normalfallet inte ska överstiga en vecka.

JO:s beslut den 16 december 2009 dnr 4248-2008

Bistånd förutsätter en ansökan

Det går inte att tvinga någon till bistånd. Bistånd kan i princip bara beviljas om den enskilde har ansökt om det.

JO:s beslut den 5 februari 2010 dnr 6507-2008

Återkallelse av beslut

Ett beslut hade förbehållet att det kunde komma att omprövas om de förhållanden som låg till grund för beslutet förändrades väsentligt. Beslutet var även tidsbegränsat. Eftersom den enskilde inte gjorde vad som förväntades av honom, upphörde biståndet i form av boende. Men förutsättningarna för att en enskild ska beviljas bistånd är en fråga som domstolen prövar. Därför skulle nämnden ha fattat ett nytt beslut med ändringen, och gjort det möjligt för den enskilde att överklaga.

JO:s beslut den 22 mars 2010 dnr 3938-2009

Skyldighet att bistå med bostad

Det finns inte något stöd i socialtjänstlagen för att rätten till bistånd ska omfatta tillhandahållande av bostad åt bostadslösa i allmänhet (jfr prop. 1979/80:1 s. 200 och 356 samt prop. 2000/01:80 s. 92). Däremot har rättspraxis visat att om den enskilde är helt bostadslös och har speciella svårigheter att skaffa bostad på egen hand, har personen rätt till bistånd genom tillhandahållande eller ombesörjande av bostad som uppfyller kraven på skälig levnadsnivå (se RÅ 1990 ref. 119 och RÅ 2004 ref. 130). JO:s granskning är främst en kontroll av om myndigheterna har följt de regler som gäller, men JO framhåller att nämnden i vissa speciella situationer kan vara skyldig att ge bistånd till någon som behöver hjälp med att lösa sin boendesituation. Om nämnden anser att den enskilde inte kan beviljas bistånd, får den inte låta bli att pröva saken i ett beslut som den enskilde kan överklaga till förvaltningsrätten om det går personen emot.

JO:s beslut den 22 mars 2010 dnr 5781-2008

Ansökan via e-post

Stadsdelsförvaltningen måste behandla en ansökan om bistånd som kommer in via e-post.

JO:s beslut den 9 september 2010 dnr 2155-2009

Lämna in ansökan personligen

JO har riktat stark kritik mot en socialnämnd som skickat ut ett informationsbrev där nämnden krävde att den enskilde ska lämna in en ansökan om bistånd personligen. Det saknas lagstöd för ett sådant krav. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan om bistånd som skickats in till nämnden per post eller kommit in genom ombud, jfr 9 § förvaltningslagen.

JO:s beslut den 9 september 2010 dnr 1440-2009

Lämna in ansökan personligen

Det saknas stöd i lagstiftningen för att kräva att någon ska lämna in sin ansökan personligen. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan som skickas in per post eller lämnas in av behörigt ombud. Däremot kan nämnden behöva träffa den enskilde personligen som ett led i utredningen av ett ärende, men det är en annan fråga. Det måste nämnden bedöma från fall till fall.

JO:s beslut den 21 juni 2011 dnr 2542-2009

Oanmält hembesök

Principerna om självbestämmande och integritet är grundläggande för socialtjänstens verksamhet. Därför finns enligt JO bara mycket begränsade möjligheter för att göra oanmälda hembesök inom ramen för ett biståndsärende. Det bör bara kunna godtas i undantagsfall, till exempel om nämnden befarar att det föreligger en nödsituation.

JO:s beslut den 29 november 2011 dnr 2521-2011

Lämna in ansökan personligen

Det saknas lagstöd för att kräva att någon ska lämna in sin ansökan personligen. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan som skickas in per post eller lämnas in av behörigt ombud. Däremot kan nämnden behöva träffa den enskilde personligen som ett led i utredningen av ett ärende, men det är en annan fråga. Det måste nämnden bedöma från fall till fall.

JO:s beslut den 12 april 2012 dnr 4031-2011

Lång väntetid vid nyansökan

En socialnämnd kan ha som rutin att boka in ett personligt besök vid handläggning av en så kallad nyansökan. Då måste nämnden kunna erbjuda tid för besök skyndsamt för att inte fördröja handläggningen. En väntetid på drygt sju veckor var inte acceptabel.

JO:s beslut den 12 april 2012 dnr 3994-2011

Långsam handläggning

En handläggningstid på 15 dagar från det att ansökan inkom till nämnden och till beslut var väl lång. JO påpekade att om nämnden avslår en ansökan om bistånd bör den skicka beslutet till den enskilde samma dag eller senast dagen efter att nämnden fattade beslutet.

JO:s beslut den 7 december 2012 dnr 2816-2011

Kontoutdrag från den enskilde

Socialnämnden kan i vissa fall begära kontoutdrag för att se vilka inkomster och tillgångar den enskilde har. Men att rutinmässigt begära in uppgifter om betalningar stämmer inte överens med socialtjänstlagens bestämmelser om självbestämmanderätt och integritet enligt JO. Om den enskilde väljer att stryka vissa betalningar på kontoutdraget, kan nämnden inte utan vidare kräva att få uppgifterna.

Sortering efter innehåll

Rätten till bistånd

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s. 301

Helhetssyn

JO kritiserade att nämnden behandlat en sökande som ett vanligt ”ekonomi-ärende”, trots att förvaltningen kände till att den sökande led av en allvarlig psykisk störning. Personen hade också tidigare haft behov av bistånd för sin försörjning. JO ansåg att handläggningen i den delen stod i strid med principen om en helhetssyn på det sociala arbetet.

JO:s ämbetsberättelse 2006/07 s. 281

Barnperspektivet

JO kritiserade en socialnämnd för bristande utredning och dokumentation av barnperspektivet.

JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 363

Prövning av ansökan om bistånd med stöd av 4 kap. 2 § SoL

Av 4 kap. 2 § SoL framgår att bistånd utöver vad som följer av 4 kap. 1 § SoL kan beviljas om det finns skäl för det. JO kritiserade en socialnämnd för att direkt pröva ansökan enligt 4 kap. 2 § SoL, i stället för att först pröva en ansökan om bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL.

Ansvarig kommun och gränsen för kommunens ansvar

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 1994/95 s. 272

Socialtjänstens ansvar för asylsökande som vägrats uppehållstillstånd
Ansökan från en person som saknar hemvist i landet måste prövas av vistelsekommunen.

Försörjningsstöd

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 219

Ekonomiskt bistånd till underåriga

JO har uttalat att en socialnämnd måste kunna hjälpa unga ekonomiskt även om deras vårdnadshavare ansvarar för att försörja dem. Däremot kan sådan hjälp inte ges slentrianmässigt till ungdomar som lämnar föräldrahemmet innan de kan försörja sig själva. Att bistå barnet ekonomiskt utan vårdnadshavarens medgivande måste alltid vara en lösning i sista hand, när inga andra möjligheter står till buds.

JO:s ämbetsberättelse 2005/06 s. 298

Part i ärende – bistånd till barn

Om ett barn beviljas ekonomiskt bistånd är bara barnet part i ärendet. Därför måste nämnden vara uppmärksam när den lämnar ut en uppgift. Socialnämnden kan till exempel handlägga flera olika ärenden där samma personer förekommer men partsställningen skiljer sig åt. Då måste nämnden vara uppmärksam på i vilket ärende uppgiften har inhämtats och vilka personer som är parter i ärendet.

Opublicerade beslut

JO:s beslut den 21 juni 2000 dnr 1635-1999

Beräkning av elkostnader enligt schablonbelopp

En socialnämnd har tagit hänsyn till kostnader för elförbrukning som en schabloniserad delpost i boendeberäkningen. Nämnden har uppmanat den sökande att själv stå för den del av elkostnaderna som översteg det schabloniserade beloppet. JO ifrågasätter hanteringen, eftersom den enskildes biståndsbehov inte ska stå tillbaka för nämndens intresse av enkla rutiner för biståndshanteringen.

JO:s beslut den 22 mars 2010 dnr 3938-2009

Skyldighet att bistå med bostad

Det finns inte något stöd i socialtjänstlagen för att rätten till bistånd ska omfatta tillhandahållande av bostad åt bostadslösa i allmänhet (jfr prop. 1979/80:1 s. 200 och 356 samt prop. 2000/01:80 s. 92). Däremot har rättspraxis visat att om den enskilde är helt bostadslös och har speciella svårigheter att skaffa bostad på egen hand, har personen rätt till bistånd genom tillhandahållande eller ombesörjande av bostad som uppfyller kraven på skälig levnadsnivå (se RÅ 1990 ref. 119 och RÅ 2004 ref. 130). JO:s granskning är främst en kontroll av om myndigheterna har följt de regler som gäller, men JO framhåller att nämnden i vissa speciella situationer kan vara skyldig att ge bistånd till någon som behöver hjälp med att lösa sin boendesituation. Om nämnden anser att den enskilde inte kan beviljas bistånd, får den inte låta bli

att pröva saken i ett beslut som den enskilde kan överklaga till förvaltningsrätten om det går personen emot.

Prövning av behovet av bistånd

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 2010/11 s. 403

Överklagbart förvaltningsbeslut

Socialnämnden skrev till en person och informerade om att de kunde komma att ifrågasätta hans rätt till bistånd om han inte sålde sin bil inom en viss tid. JO konstaterade att ett sådant meddelande är ett förvaltningsbeslut som får anses vara överklagbart enligt 16 kap. 3 § SoL. Möjligheten att överklaga ett eventuellt avslagsbeslut senare räcker inte för att tillgodose enskildas behov av rättsskydd.

Handlägningsprocessen

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 1987/88 s. 151

Framställan om ekonomiskt bistånd ska avgöras i ett beslut

JO har uttalat att om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd och avgöra den i ett beslut.

JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 186

Skriftligt avslagsbeslut

JO har riktat kritik mot en socialförvaltning som inte lämnat ett skriftligt avslagsbeslut. JO har uttalat att det är ett oavvisligt krav att beslut som går den enskilde emot utformas skriftligt med fullföljdshänvisning. Osäkerhet i fråga om beslutet går den enskilde emot bör leda till att beslutet formaliseras.

JO:s ämbetsberättelse 1989/90 s. 216

Framställan om ekonomiskt bistånd ska föranleda beslut

JO har uttalat att en framställan om ekonomiskt bistånd efter utredning och dokumentering, ska vidarebefordras till behörig beslutsfattare. Beslutsfattaren ska därefter fatta ett beslut. Ett klagomål på bristfällig handläggning som är ställt direkt till nämnden, ger upphov till ett ärende hos nämnden

JO:s ämbetsberättelse 1993/94 s. 307**Kommunikation**

Enligt JO kan man göra undantag från kommuniseringsplikten i 17 § förvaltningslagen bland annat när det är uppenbart att det inte är nödvändigt att kommunicera.

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 328**Samtyckesblanketter**

JO kritiserade en socialnämnd som använt blanketter, som omfattar samtycke från den biståndssökande, för att ta utredningskontakter. Enligt JO bör handläggaren och sökanden bestämma vilka utredningskontakter som socialnämnden behöver ta och hur nämnden ska få uppgifterna i samråd. Att göra på något annat sätt strider mot grunderna för SoL och de principer som gäller för socialtjänstens verksamhet. De kontakter som handläggaren och sökanden kommer överens om bör dokumenteras på ett lämpligt sätt. JO påpekade även att det är olämpligt att begära ett barns namnteckning på blanketten.

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 347**Framställan om ekonomiskt bistånd ska leda till beslut**

JO har uttalat att om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd och avgöra den i ett beslut. Om det är osäkert vad personen menar, bör nämnden fråga den enskilde.

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 289**Samtycke**

Den enskilde skulle ha fått lämna medgivande till att en polis deltog i ett möte hos socialtjänsten, och personens samtycke skulle ha dokumenterats.

JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 324**Tidsbegränsning av beslut**

Om den enskilde får ett beslut som gäller för en kortare tid än den som han önskar ska beslutet betraktas som ett delvis avslag.

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 249**Förutsättningar för hembesök**

Det kan vara befogat att socialnämnden gör hembesök för att utreda vilken hjälp en person behöver, och i vilken mån den enskilde har rätt till bistånd. Men hembesök måste ske på sådant sätt att det inte kränker den enskildes skydd enligt regeringsformen och Europakonventionen. Personen måste också samtycka till hembesöket.

JO:s ämbetsberättelse 2009/10 s. 324

Beslut

När en enskild som fått avslag på en ansökan återkommer med en begäran om att socialnämnden åter ska pröva saken är nämnden skyldig att göra det. Nämnden ska fatta ett nytt beslut. Om det tidigare beslutet är överklagat befriar det inte nämnden från att pröva den nya framställningen.

JO: ämbetsberättelse 2011/12 s. 377

Hembesök

JO har riktat stark kritik mot de stadsdelsförvaltningar som angav att socialnämnden skulle göra hembesök hos alla som fick försörjningsstöd, och att bristande samarbetsvilja kunde påverka personens rätt till bistånd. Det finns ingen laglig rätt att undersöka en enskild persons bostad i ett ärende om bistånd. Personen måste samtycka, annars strider det mot både regeringsformen och Europakonventionen. Om nämnden anser att ett hembesök är avgörande för att kunna besluta om bistånd i ett enskilt fall, måste nämnden informera den enskilde och få personens samtycke. Det framgår också att nämnden bara i undantagsfall bör gå igenom en enskild persons hem.

Opublicerade beslut

JO:s beslut den 27 september 1995 dnr 1122-1995

Stödperson

Det kan vara mycket värdefullt för en enskild att få sällskap av någon anhörig eller en vän under ett sammanträde inför en nämnd eller en annan myndighet. Förvaltningslagen hindrar inte det. Däremot kan det av sekretesskäl vara aktuellt med viss försiktighet när det gäller vilken information som kan lämnas inför en stödperson. Men det motiverar inte att helt förbjuda stödpersonen att vara med.

JO:s beslut den 4 juni 1999 dnr 1097-1998

Samverkan och sekretess

JO har påpekat att socialtjänstens möjlighet att verka tillsammans med andra myndigheter kan vara begränsad på grund av sekretess. Därför kan socialtjänsten inte utan vidare låta en representant för en myndighet utanför socialtjänsten vara med när socialtjänsten träffar en enskild. I princip måste den enskilde samtycka till att personen deltar.

JO:s beslut den 23 augusti 2000 dnr 1149-1999

Ansökan och beslut

JO kritiserade en socialförvaltning för att den inte fattade beslut när en person ansökte om bistånd, och även ringde och efterfrågade ett beslut.

JO:s beslut den 5 september 2000 dnr 3263-1999 och beslut den 23 januari 2001 dnr 3994-1999

Ansökan och beslut

JO kritiserade socialförvaltningar för att de inte meddelade ett beslut. Enligt förvaltningarna behövde ansökan kompletteras. Om det inte är helt klart att den enskilde bara vill ha information, ska nämnden utgå ifrån att hans begäran är en framställan om bistånd. En framställan ska alltid utmynna i ett beslut.

JO:s beslut den 8 februari 2007 dnr 857-2006

Utformning av beslut

En socialnämnd fick allvarlig kritik av JO för att den ändrade ett gynnande beslut som inte hade ett så kallat återkallelseförbehåll. Det var till nackdel för den enskilde, men det framgick inte av det nya beslutet. Det medförde också att länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.) inte kunde ta ställning till den enskildes överklagande.

JO:s beslut den 16 december 2009 dnr 4248-2008

Bistånd förutsätter en ansökan

Det går inte att tvinga någon till bistånd. Bistånd kan i princip bara beviljas om den enskilde har ansökt om det.

JO:s beslut den 5 februari 2010 dnr 6507-2008

Återkallelse av beslut

Ett beslut hade förbehållet att det kunde komma att omprövas om de förhållanden som låg till grund för beslutet förändrades väsentligt. Beslutet var även tidsbegränsat. Eftersom den enskilde inte gjorde vad som förväntades av honom, upphörde biståndet i form av boende. Men förutsättningarna för att en enskild ska beviljas bistånd är en fråga som domstolen prövar. Därför skulle nämnden ha fattat ett nytt beslut med ändringen, och gjort det möjligt för den enskilde att överklaga.

JO:s beslut den 22 mars 2010 dnr 5781-2008

Ansökan via e-post

Stadsdelsförvaltningen måste behandla en ansökan om bistånd som kommer in via e-post.

JO:s beslut den 9 september 2010 dnr 2155-2009

Lämna in ansökan personligen

JO har riktat stark kritik mot en socialnämnd som skickat ut ett informationsbrev där nämnden krävde att den enskilde ska lämna in en ansökan om bistånd personligen. Det saknas lagstöd för ett sådant krav. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan om bistånd som skickats in till nämnden per post eller kommit in genom ombud, jfr 9 § förvaltningslagen.

JO:s beslut den 9 september 2010 dnr 1440-2009

Lämna in ansökan personligen

Det saknas stöd i lagstiftningen för att kräva att någon ska lämna in sin ansökan personligen. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan som skickas in per post eller lämnas in av behörigt ombud. Däremot kan nämnden behöva träffa den enskilde personligen som ett led i utredningen av ett ärende, men det är en annan fråga. Det måste nämnden bedöma från fall till fall.

JO:s beslut den 21 juni 2011 dnr 2542-2009

Oanmält hembesök

Principerna om självbestämmande och integritet är grundläggande för socialtjänstens verksamhet. Därför finns enligt JO bara mycket begränsade möjligheter för att göra oanmälda hembesök inom ramen för ett biståndsärende. Det bör bara kunna godtas i undantagsfall, till exempel om nämnden befarar att det föreligger en nödsituation.

JO:s beslut den 29 november 2011 dnr 2521-2011

Lämna in ansökan personligen

Det saknas lagstöd för att kräva att någon ska lämna in sin ansökan personligen. Nämnden kan inte låta bli att pröva en ansökan som skickas in per post eller lämnas in av behörigt ombud. Däremot kan nämnden behöva träffa den enskilde personligen som ett led i utredningen av ett ärende, men det är en annan fråga. Det måste nämnden bedöma från fall till fall.

JO:s beslut den 12 april 2012 dnr 4031-2011

Lång väntetid vid nyansökan

En socialnämnd kan ha som rutin att boka in ett personligt besök vid handläggning av en så kallad nyansökan. Då måste nämnden kunna erbjuda tid för besök skyndsamt för att inte fördröja handläggningen. En väntetid på drygt sju veckor var inte acceptabel.

JO:s beslut den 12 april 2012 dnr 3994-2011

Långsam handläggning

En handläggningstid på 15 dagar från det att ansökan inkom till nämnden och till beslut var väl lång. JO påpekande att om nämnden avslår en ansökan om bistånd bör den skicka beslutet till den enskilde samma dag eller senast dagen efter att nämnden fattade beslutet.

JO:s beslut den 7 december 2012 dnr 2816-2011

Kontoutdrag från den enskilde

Socialnämnden kan i vissa fall begära kontoutdrag för att se vilka inkomster och tillgångar den enskilde har. Men att rutinmässigt begära in uppgifter om betalningar stämmer inte överens med socialtjänstlagens bestämmelser om självbestämmanderätt och integritet enligt JO. Om den enskilde väljer att stryka vissa betalningar på kontoutdraget, kan nämnden inte utan vidare kräva att få uppgifterna.

Överklagande

Publicerade beslut

JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 318

Omprövning

JO har påpekat att en myndighet kan ändra ett tidigare beslut i vissa fall, genom omprövning. En tjänsteman som har rätt kompetens kan bedöma om det finns förutsättningar för omprövning. Någon delegering av nämndens beslutanderätt är inte nödvändig. Om det inte finns någon anledning att ompröva beslutet ska den tjänsteman som gjort den inledande granskningen dokumentera detta och utan dröjsmål överlämna överklagandet och övriga handlingar i ärendet till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.). Ett överklagande av socialnämndens beslut får alltså inte bli liggande för att nämnden ska göra granskningen. Det står i strid med förvaltningslagens krav på snabbhet. Handläggningen bör i normalfallet ta maximalt en vecka, och i vissa fall måste det till och med gå fortare än så. Om den inledande granskningen visar att beslutet ska omprövas bör den eller de som fattade beslutet också göra själva omprövningen.

JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 321 och 1997/98 s. 324

Inhibition

JO har uttalat att enbart den omständigheten att en socialnämnd har ansökt om inhibition inte automatiskt befriar nämnden från att vidta de i den överklagade domen föreskrivna åtgärderna enligt socialtjänstlagen. En nämnd kan inte skjuta upp verkställigheten av förvaltningsrättsdomar genom att slentrianmässigt begära inhibition för alla domar som går nämnden emot. Om det exempelvis framgår av en dom att en biståndssökande befinner sig i en akut nödsituation och behöver omedelbar hjälp kan en socialnämnd vara skyldig att följa domen även om nämnden har sökt inhibition. I JO:s ämbetsberättelse 1997/98 s. 324 uttalade JO även att en begäran om inhibition ska framställas i direkt anslutning till den dom som innehåller beslutet att bevilja biståndet.

Opublicerade beslut

JO:s beslut den 27 januari 1999 dnr 816-1997

Tid för överlämnande av en besvärsskrivelse

Överlämnandet av ett överklagande ska i princip ske inom en vecka från det att överklagandet kom in till förvaltningen.

JO:s beslut den 21 juni 1999 dnr 4905-1997

Tid för överlämnande av en besvärsskrivelse

En förvaltningsmyndighet ska överlämna ett överklagande och övriga handlingar i ärendet till överinstansen utan dröjsmål. Handläggningstiden bör i normalfallet inte överstiga en vecka. I vissa fall kan det till och med krävas snabbare handläggning.

JO:s beslut den 12 september 2001 dnr 476-2003

Överlämnande av överklagande

Även när ett överklagat beslut ändras så att den enskilde är nöjd, men inte har beviljats allt enligt överklagan, bör nämnden överlämna skrivelsen med överklagandet och övriga handlingar i ärendet till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.)

JO:s beslut den 28 maj 2009 dnr 1447-2009

Skyndsamt omprövning av beslut

JO kritiserade en lång omprövning. Ett överklagat beslut ska omprövas skyndsamt av nämnden innan det skickas vidare till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.) för prövning. Även om omprövningen drog ut på tiden för att nämnden försökte hitta alternativa lösningar på situationen, är det oacceptabelt att omprövningen tar över fyra månader.

JO:s beslut den 9 september 2009 dnr 2561-2008

Överlämnande av överklagande

Det tog nästan tre veckor innan en socialnämnd skickade ett överklagande till länsrätten (numera förvaltningsrätten, SoS anm.). JO påpekade att ett överlämnande ska ske utan dröjsmål och att tiden i normalfallet inte ska överstiga en vecka.

Återbetalning

Opublicerade beslut

JO:s beslut den 26 september 1995 dnr 1241-1995

Fullmakt återbetalning

JO kritiserade en socialförvaltning som krävt tillbaka utbetalat bistånd genom fullmakt i lön. Förvaltningen hade inte tagit reda på om den enskilde ville återkalla fullmakten. Förvaltningen hade inte heller prövat om den ersättningskyldige skulle komma att sakna behövliga medel för sig och sin familj genom att betala tillbaka biståndet.